

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОШПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, ректор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
ЛУБКІВСЬКИЙ Д.Р.,
Заступник Міністра закордонних справ України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
НОБІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПЕРЕПЕЛИЦЯ Г.М.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України;
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут всесвітньої історії НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ШЕРПІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;
Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол № 05 від 25.02.2015 р. для «З.С.» №2 (історичні науки).
НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Леся Савчин, Галина Яворська, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.
Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.
«Зовнішні справи», науковий журнал
2015, № 2. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство «Журнал Міністерства закордонних справ України «Політика і час».
Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 044 279 39 18
Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП «Політика і час»
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ «Вістка». Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 30 гривень. Передплатний індекс: 74402. «Зовнішні справи», 2015.

*На цвинтарі розстріляних ілюзій
ужо немає місця для могили.
Василь Симоненко
23.12.1962*

27 лютого було розстріляно ще одну ілюзію, можливо, й останню – Бориса Немцова, який попри все вірив у неминучість демократичного розвитку Росії. Навряд чи ближчим часом знайдеться особистість із притаманною йому палкою вірою в неймовірне, здатна заступити його місце.

Шкода, однак на тому ж ілюзорному кладовищі ми щоденно ховаємо й наші численні сподівання на краще. Надії, які під вечір перетворюються на ілюзії...

Є давня притча про Учителя й Учня, які тривалий час мандрували пустелею і займалися різними практиками. Кажуть, одного разу юнак запитав у наставника – що таке Ілюзія.

– Відповідь почувеш потім, – відмовив той, – а зараз принеси мені води, там за барханом повинно бути джерело.

Учень пішов по воду і зустрів чарівну красуню, закохався в неї, одружився, у молодят народився син. Щасливий батько швидко знайшов роботу, непогано заробляв, і дім його був повною чашею. Але однієї ночі на селище налетів піщаний вітер і зніс усе та всіх. Несчастний прийшов до тям в пустелі на тому самому бархані, де кілька десятиріч тому був зі своїм наставником.

– Пробач мені, Учителю. За стільки років я так і не спромігся принести тобі води.

– Про що мова? – здивувався Учитель. – Ти був відсутній якихось півгодини. А всі твої оповідки і спогади, якими ти зараз поділився зі мною, – лише Ілюзія.

І Учень із Наставником рушили далі мандрувати безкрайними пісками пустелі.

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити «Зовнішні справи» ви можете у наших партнерів:

- ДП «Преса» Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
- ТОВ «НВП „Ідея“, вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;
- ООО Фірма „Періодика“ Тел. + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі «24 nonstop» та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;

або придбати в роздріб у редакції журналу «Зовнішні справи» за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18. Відпускна ціна видання – 30 гривень.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 21 листопада 2013 р. №1609 «З.С.» включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «Історичні науки».

Вимоги до матеріалів – на сайті www.uaforeignaffairs.com

6

16

22

26

31

36

52

56

58

61

60

62

ПОЛІТИКА

5 Міністр закордонних справ України Павло Клімкін взяв участь у засіданні Ради безпеки ООН

6 *Сергій Толстов*. Координація політики США та ЄС у реагуванні на українську кризу. Частина II

12 *Андрій Веселовський*. Європеїзація Придністров'я: імператив об'єктивного бачення

16 *Віктор Маїштабей*. Made in the World, або Еволюція світової торгівлі

22 Ялтинська 1945 р. конференція «Великої трійки» і еволюція міжнародних відносин (круглий стіл в Інституті всесвітньої історії НАН України)

26 *Олексій Волович*. Українсько-російська конфронтація і позиція Туреччини

31 *Людмила Чекаленко, Андрій Кудряченко, Олександр Васильєв*. Ядерна енергетика Франції – найпотужніший механізм безпеки

ДИПЛОМАТІЯ

36 *Вячеслав Циватий, Людмила Чекаленко*. Історичні, концептуальні та інституційні особливості національної безпеки Франції: політико-дипломатичний вимір

41 *Ірина Матяш, Ірина Константьук*. «Дипломатична історія України» Євгена Слабченка: «... хай тепер українське суспільство зробить зусилля, щоби її видати»

СОЦІОЛОГІЯ

46 *Олександр Потехін*. Зовнішня політика та міжнародне становище України у 2014 році очима експертів. Частина 2. Друзі пізнаються в біді, чи не так?

СУСПІЛЬСТВО

52 *Антоніна Сенчук*. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» – шлях до кращого майбутнього

56 *Анатолій Зленко*. Особливості української трудової міграції

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

58 *Вячеслав Циватий*. Історія світової дипломатії: інституції та практика. Рецензія

ГДП

60 Функціонування іноземних представництв в Україні – 2015

61 Угода про співпрацю

КУЛЬТУРА

62 *Володимир Харченко*. Від Гааги до Шимбулаку

Міністр закордонних справ України Павло Клімкін взяв участь у засіданні Ради безпеки ООН

23 лютого на засіданні Ради безпеки ООН під час відкритих дебатів на тему «Забезпечення міжнародного миру і безпеки» Міністр закордонних справ України Павло Клімкін заявив, що Росія розпочала проти України повномасштабну гібридну війну і ООН повинна ввести на Донбас миротворчий контингент. Питання надання допомоги Україні з боку миротворчої місії ООН стане краш-тестом на те, як організація готова підтримати мир і стабільність.

«Ми вважаємо доцільним запросити місію ООН до України. Ця ініціатива не зводить нанівець мінські домовленості, а навпаки — є незамінним інструментом, який, в результаті, дозволить виконати ці домовленості і досягти відновлення миру. Розраховуємо, що держави-учасниці ООН, в першу чергу, Ради Безпеки, підтримають наш запит про надання допомоги», — сказав П. Клімкін.

Голова зовнішньополітичного відомства України підкреслив, що завдання міжнародної спільноти повинні бути спрямовані на припинення обстрілів мирного населення, відновлення мінських домовленостей.

У виступі йдеться також про те, що бойовики та їхні російські ватажки заблокували діяльність спеціальної моніторингової місії ОБСЄ з контролю за припиненням вогню та відводом важкої зброї з лінії зіткнення.

Україна не може дозволити собі подальші втрати військовослужбовців, а також терпіти те, що безневинні мирні жителі гинуть під

постійним обстрілом терористів і регулярних підрозділів російських військ. Не можна змиритися з тим, що громадяни України в окупованих районах позбавлені елементарних умов для нормального життя, постійно зазнають порушень своїх прав у той час, коли Росія продовжує передавати найсучасніші види озброєння на схід України і перетворювати її територію на стрільбище.

За словами міністра, станом на 23 лютого 2015 р., РФ порушує суверенітет і територіальну цілісність України, використовуючи всі засоби втручання у внутрішні справи нашої держави, здійснюючи часткову окупацію української території, застосовуючи пряму військову агресію, політичні та економічні засоби тиску, вдаючись до масової пропаганди насильства.

Павло Клімкін нагадав, що цього року ми відзначаємо 70-річчя закінчення Другої світової війни та прийняття Статуту Організації Об'єднаних Націй. Там записано: «позбавити прийдешні покоління лих війни». У зв'язку з цим, держави-члени ООН встановили чіткі цілі та принципи, які протягом 70 років залишаються наріжним каменем міжнародних відносин.

Нині вони порушуються постійним членом Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, який несе особливу відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки.

Росія ігнорує положення Статуту ООН і не дотримується своїх політичних та юридичних зобов'язань, які випливають із міжнародних угод, у тому числі Будапештського меморандуму про гарантії безпеки для України.

Павло Клімкін також підкреслив, що, готуючись відзначити річницю заснування Організації Об'єднаних Націй, віддаючи повагу її принципам, ми маємо зробити все можливе, щоб переконатися в тому, що ця Організація залишається ключовим гравцем у справі підтримання міжнародного миру і безпеки.

Для цього необхідно здійснити три речі. По-перше, докласти максимум зусиль, для обстоювання цілей і принципів Статуту ООН. Важливо підтвердити їх значення як основи для мирних відносин. По-друге, повинні бути розроблені механізми забезпечення перевірки дотримання принципів ООН. Давне

дипломатичне прислів'я: «Довіряй, але перевіряй», нині є особливо доречним. По-третє, необхідно забезпечити такий стан, за якого держави, що порушують принципи ООН, були б притягнуті до відповідальності. Поняття міжнародної відповідальності повинні бути посилені, з чітким переліком санкцій щодо порушників.

Лише в такому разі довіра і порядок у світі будуть відновлені.

***

У рамках візиту до Нью-Йорка Павло Клімкін зустрівся з Генеральним секретарем ООН Пан Гі Муном. Високопосадовець ООН висловив розчарування з приводу того, що попри результати переговорів у Мінську 12 лютого цього року бойовики продовжують військові дії, унаслідок чого страждає цивільне населення.

Під час зустрічі Павло Клімкін наголосив, що захоплення терористами за підтримки РФ Дебальцевого та триваючі атаки на інших напрямках — це грубе порушення Мінських домовленостей. Він підкреслив, що Україна залишається відданою їх виконанню.

У ході розмови її учасниками було обговорено можливість розгортання операції ООН із встановлення миру в Україні, яка сприятиме стабілізації ситуації та дотриманню всіма сторонами зобов'язань згідно з Мінськими домовленостями.

Інф. «З.С.»

Координація політики США та ЄС у реагуванні на українську кризу

УДК 327.5:327.7

Частина II

Концептуальні мотивації, тактичні суперечності

Аналіз заходів, ухвалених США і ЄС з метою протидії російській експансії з березня 2014 р., свідчить, що вони мали переважно тактичне спрямування. З боку США головний пріоритет полягав насамперед у забезпеченні максимальної синхронізації санкцій із країнами Євросоюзу, аби зберегти спільний, угоджений підхід у відносинах із Росією. У свою чергу країни ЄС також застосовували складну процедуру внутрішніх узгоджень, які гальмували посилення санкцій доти, доки уряд Німеччини кінець кінцем не дійшов висновку про необхідність посилення тиску на Москву з метою деескалації конфлікту та припинення масштабних воєнних дій.

У ставленні до української кризи з боку США, ЄС і НАТО можна відзначити кілька базових чинників.

1. З боку адміністрації США від самого початку заворушень в Україні провадилася теза про неприйнятність прямого втручання Росії. Однак стосовно зобов'язань Сполучених Штатів за Будапештським меморандумом 1994 р. американське посольство в Києві роз'яснило, що підписаний США, Великою Брита-

нією, Росією та Україною Будапештський меморандум «не був договором про надання гарантій безпеки».

Як стверджував Посол США в Україні Дж. Пайетт, він радився з колишнім послом С. Пайфером та деякими іншими експертами, що брали участь у переговорах з підписання Будапештського меморандуму. За версією посла Дж. Пайетта, «всі сторони тоді чітко розуміли», що суть документа зводиться до зобов'язання поважати суверенітет і територіальну цілісність України. При цьому уряд США вважає це питання закритим і не має наміру обговорювати з П. Порошенком «якусь конкретну домовленість», яка могла б замінити недієздатний Будапештський меморандум [1].

Водночас Адміністрація США та більшість політиків у країнах ЄС демонстрували вкрай обережне ставлення до пропозицій надати Україні пряму військову підтримку в конфлікті з Росією, чітко й однозначно заперечуючи можливість силового втручання з метою захисту інтересів України.

2. Керівництво США використало загострення кризи та пряме російське втручання в Україні як об'єктивний привід для застосування економічних обмежень і санкцій проти РФ. Можна зробити припущення, що таке реагування на російсько-український конфлікт мало характер заздалегідь

Summary

The annexation of Crimea and the armed conflict in Eastern Ukraine reflected a threat to the dominant position of the U.S. and the EU and a direct challenge to the European security architecture, which was established after the collapse of the USSR. Tactical aspects related to the application of sanctions against Russia allow to consider the position of the Euro-Atlantic community as an attempt of casual adaptation to the conditions of the multipolar international system. The policy priority of both the U.S. and the EU assumes coordination of their activities in order to restore a stable mode of European security relations and prevent further Russia's attempts to expand its sphere of influence in Central Eastern Europe. However, participation of the U.S. and the EU in de-escalation of the Russian-Ukrainian dispute has the character of a remote assistance that allows them to avoid direct confrontation with Russia.

Keywords: European security, aggression, conflict, sanctions, Euro-Atlantic community, multipolarity.

передбаченої та спланованої форми стримування, мета якого полягала в фінансово-економічному послабленні російської економіки, позбавленні Кремля можливості фінансувати оновлення та модернізацію російських ядерних і звичайних озброєнь. Цю думку поділяють і деякі російські посадовці. Як стверджував секретар Ради безпеки РФ М. Патрушев, обмеження з боку Заходу стали черговим етапом реалізації плану, колись запропонованого З. Бжезінським з метою послаблення Росії з використанням її вразливих місць.

3. Оскільки зовнішня допомога Україні недостатня для забезпечення силової переваги в Донбасі, а спроби переконати російське керівництво відновити докризову міжнародно-правову ситуацію заздалегідь марні, політика США і ЄС об'єктивно тяжіють до консервації, або замороження конфлікту між Україною та РФ¹.

1 З урахуванням специфіки ситуації в Донбасі, «замороження» конфлікту може означати послідовне припинення вогню та виконання військових умов перемир'я (розведен-

Конфлікт у Донбасі може перетворитися на довготривалий вузол напруження, здатний зруйнувати українсько-російські відносини та суттєво погіршити їх між ЄС і Росією. Загострення відносин між Євросоюзом та РФ повинно підштовхувати європейських політиків до економічного зближення з

ня сил сторін, створення буферної зони, відведення важких озброєнь, створення постійних пунктів спостереження та розміщення на них спостерігачів ОБСЄ) без подальших кроків у бік політичного врегулювання. Хоча мінські угоди, укладені за посередництва ОБСЄ, передбачають певні важливі елементи політичного врегулювання, можна зробити припущення, що внаслідок позиції РФ, навіть у разі встановлення міцного перемир'я, процес політичного врегулювання матиме повільний характер і навряд чи призведе до швидких позитивних результатів. При цьому, як відзначав литовський Міністр закордонних справ Д. Лінкявічус (6 листопада. 2014 р.), якщо ЄС не діятиме більш рішуче, «ми створимо, а на думку багатьох, це вже відбулося, ще один заморожений конфлікт, і він буде тією перепоною, котра перешкоджатиме інтеграції України до європейського простору» [4].

США та пошуку альтернативних джерел постачання енергоносіїв на заміну російським.

4. Лідери Америки та ЄС висловили переконання про неможливість силового розв'язання конфліктної ситуації на сході України. Така позиція означає, що Києву не слід розраховувати на суттєву військову допомогу, принаймні доти, доки російські війська не розпочнуть активний наступ на території, контрольовані українським урядом. В урядових колах країн ЄС і США багато хто вважає, що постачання летальної та наступальної зброї для української армії призведуть до серйозної ескалації у відносинах цих країн із Росією та можуть спровокувати Кремль на непередбачувані кроки. Водночас Сполучені Штати та Євросоюз не зацікавлені у воєнному розгромі та суцільному руйнуванні України як суб'єкта європейської міжнародної системи, оскільки такий результат означатиме поразку їхньої політики сприяння політичним трансформаціям у пострадянському просторі та розширення сфери впливу ЄС і НАТО, яка провадилася з середини 1990-х років. Таким чином, найбільш прийнятний спосіб реагування на ситуацію, що склалася, зводиться до сприяння замороженню або частковому врегулюванню конфлікту в Донбасі. Оскільки кроки в бік розрядки напруженості передбачають лише мінські домовленості від 5 та 19 вересня, лідерам Німеччини, Франції та США не залишається нічого іншого, окрім сприяння припиненню вогню та роз'єднанню сил сторін,

що передбачено в тексті «Меморандуму про виконання положень Протоколу за підсумками консультацій Тристоронньої контактної групи відносно кроків, спрямованих на імплементацію Мирного плану Президента України Петра Порошенка та ініціатив Президента Росії Володимира Путіна». Вказаний меморандум конкретизував умови перемир'я, включаючи узгодження лінії роз'єднання сторін і розведення військ, відведення від лінії роз'єднання важких озброєнь, заборону застосування всіх видів озброєнь і ведення наступальних бойових дій, виведення із зони конфлікту іноземних контингентів, заборону польотів бойової авіації та іноземних безпілотних апаратів за винятком апаратів ОБСЄ, розгортання в зоні припинення вогню Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ тощо.

5. За будь-якого перебігу подій у відносинах між Заходом і Росією найбільших втрат зазнаватимуть

економіка та суспільство України. З одного боку, США зволікають із наданням Україні сучасних озброєнь і політичних гарантій, що утримує офіційний Київ від спроб силового придушення сепаратистів та не дає впевненості в спроможності дати гарантовану відсіч у разі прямого російського наступу. З іншого боку, шкода російській економіці від санкцій та обмежень, застосованих США і ЄС, вочевидь недостатня для швидких і суттєвих внутрішніх зрушень і перегляду російського зовнішньополітичного курсу.

Позиція адміністрації Б. Обама зазнавала критики з боку американських політичних кіл та експертів з різних таборів. Представники республіканців у Сенаті та Палаті представників Конгресу США висловлювали невдоволення нерішучістю Б. Обама в наданні підтримки Україні, включаючи зволікання з постачанням озброєнь. Натомість представники

ізоляціоністів та інші опоненти з консервативної та ліберальної течії критикували урядову політику за марне заохочення пронатовських амбіцій українського керівництва, небажання визнати домінування російських інтересів у просторі СНД і взагалі за відсутність стратегії у відносинах із Росією, що може зрештою призвести до створення антиамериканського блоку між Росією та Китаєм, заохочення держав групи БРІКС до замаху проти інтересів Заходу.

Як стверджував Т. Грем (колишній співробітник адміністрації Дж. Буша-молодшого, керуючий директор установи Kissinger Associates), бажання покарати Росію та ізолювати її на міжнародній арені цілком зрозуміле, однак для забезпечення цієї мети треба мати чітке уявлення, у який спосіб уряд хоче цього досягти та якими будуть наслідки вжитих заходів. Грем стверджував, що санкції можуть забезпечити бажаний довготерміновий ефект, однак у короткостроковій перспективі вони лише зміцнюють позиції В. Путіна й не здатні перешкодити його спробам закріпити Україну в російській сфері впливу. За його оцінкою, Захід не має чіткого уявлення, як слід реагувати, якщо Путін розпочне новий наступ із застосуванням російських військ. Щодо України, яка залишається глибоко розколотою суспільством, питання про надходження мільярдів доларів на відновлення держави та її економіки теж залишається відкритим. До того ж, прозахідна орієнтація України не може зарадити

її залежності від російських енергоносіїв та ринку збуту товарів, які не відповідають стандартам ЄС [2].

Водночас не варто ігнорувати низку суттєвих розбіжностей у підходах США та найвпливовіших держав ЄС. Коли вщухли скандали, пов'язані зі стеженням спецслужб Америки за провідними фігурами уряду Німеччини, у середовищі німецького політичного істеблішменту почало поновлюватися розуміння важливості ролі США в гарантуванні європейської безпеки поряд із усвідомленням потреби в збільшенні ролі ФРН у світовій політиці. Так само в Німеччині залишається популярною теза, що європейську безпеку слід будувати не проти Росії, а разом із нею. Тому напередодні саміту НАТО в Ньюпорті Берлін відкинув пропозиції Польщі та держав Балтії про розміщення нових постійних баз НАТО на території країн Центрально-Східної Європи.

Ураховуючи те, що саме Адміністрація США була ініціатором посилення санкцій проти Росії та лобіювала плани розгортання сил швидкого реагування у вигляді мобільних тактичних груп НАТО поблизу російських кордонів, досягнення компромісу на основі позиції ФРН свідчить, що принцип координації підходів та ухвалення узгоджених рішень зберігає вирішальне значення в системі євроатлантичного співтовариства. Як стверджував Б. Обама у своєму виступі на засіданні урядової експортної ради (11 грудня 2014 р.), для США було б помилкою вважати, що можна «просто продовжу-

вати загострювати санкції доти, доки Путін зрештою не відступить. Росія прийме стратегічне рішення тільки в тому разі, якщо вони зрозуміють, що Європа з нами заодно, і це буде тривати ще довго, а терпіння в нас достатньо. І якщо вони побачать, що в цій коаліції немає тріщин, тоді, з часом, вони усвідомлять, що збитки для їх економіки переважають будь-які стратегічні вигоди, які вони можуть отримати». І навпаки, «Путін зможе добитися успіху, тільки якщо внесе розкол у трансатлантичні відносини. Якщо ми почнемо помічати, що Європа віддаляється від Сполучених Штатів, це буде для нього стратегічною перемогою. ... Аби запобігти цьому, треба враховувати цілком реальні економічні наслідки цих санкцій для Європи, які можна регулювати тим, як ми їх застосуємо, і проявити терпіння, керуючись прийнятою стратегією» [3].

Полеміка з українського питання демонструє розу-

міння керівництвом США принципової важливості збереження євроатлантичного консенсусу, що дає змогу діяти «синхронно з Європою». Адже порушення режиму консультацій та узгоджених рішень між США та ЄС суттєво скоротило б не тільки можливість провадити спільну лінію стосовно Москви, а й поставило б під сумнів збереження євроатлантичного співтовариства в якості специфічного згуртованого об'єднання. Утім, обидва компоненти євроатлантичного блоку мають свої інтереси та вподобання. Як стверджував керівник агенції Stratfor, американський політолог Дж. Фрідман, мета політики США в Європі завжди полягала в тому, аби не дозволити жодній державі зосередити у своїх руках надмірну владу. «Спочатку США прагнули не дозволити домінування Німеччині, а згодом протидіяти зміцненню впливу СРСР. ... При цьому США вважали найбільш небезпечним потенційний союз

між Росією та Німеччиною». Таким чином, застосувавши гармонізовані з ЄС санкції проти Росії, керівництво Сполучених Штатів діяло цілком адекватно в напрямі упередження зближення між Берліном і Москвою. Щодо інтересів США та Росії в Східній Європі Дж. Фрідман взагалі називає їх «неспівставними» й несумісними. За його оцінкою, РФ хоче, аби Україна була нейтральною, а США – щоб Україна була «частиною лінії стримування експансії Росії», що «почала переходити від оборонної позиції, яку вона займала з 1992 р., до відновлення своєї сфери впливу». І справа тут у фундаментальному неспівпадінні національних інтересів двох великих держав: «у стратегічних інтересах США – не дозволити Росії стати гегемоном. А в стратегічних інтересах Росії – не пускати США до своїх кордонів». За Дж. Фрідманом, інший вагомий чинник, який Адміністрація Сполучених Штатів тримає в зоні уваги, стосується спроб РФ повернути собі незалежну роль на Близькому Сході, що у Вашингтоні сприймають як загрозу. У такому ключі дестабілізація в Україні може тлумачитися як відповідь на спроби Росії підтримувати Б. Асада в Сирії та гальмувати заборону іранської ядерної програми.

В експертному середовищі на Заході цілком усвідомлюють, що стосовно статусу Криму російське керівництво не захоче йти на поступки за жодних обставин. Тому ані від США, ані від країн ЄС Україні не варто очікувати суттєвої допомоги у від-

новленні територіальної цілісності. Як стверджує Г. Ерлер, уповноважений МЗС Німеччини з питань німецько-російських відносин та ініціатор програми «Партнерство для модернізації», яку ЄС пропонував Росії у 2010 р., лідерів Євросоюзу зараз більше непокоять спроби російського керівництва розхитати спільну позицію країн ЄС та грати на розбіжностях між європейцями та США. Ерлер визнає, що й після анексії Криму німецький уряд був схильний тлумачити Росію як партнера, допоки канцлер А. Меркель не переконалася в марності сподівань на виконання В. Путіним його запевнень про припинення вогню та встановлення перемир'я в Донбасі на основі мінських угод від 5 вересня 2014 року. Оскільки Росія володіє значними валютними резервами, Г. Ерлер вважає, що санкції Заходу не матимуть вирішального впливу на російську економіку. Проте Кремль був здивований тим, що санкції ЄС проти Росії та російські контрзаходи не спричинили розколу між країнами Євросоюзу. У цьому сенсі демонстрація єдиної позиції з боку ЄС відіграє більшу роль, аніж запровадження самих санкцій. Таку ж мету мало й оголошення В. Путіним відмови від будівництва газопроводу «Південний потік» (1 грудня 2014 р.), яке ставило за мету мобілізувати Болгарію, Угорщину і Сербію чинити спротив європейській спільній політиці.

Ідея нового компромісу у відносинах із Росією відкидає можливість членства України в НАТО та уникає відповіді на запи-

тання про паліативні гарантії її статусу у відносинах безпеки, які могли б становити важливий елемент політичного врегулювання. На думку Дж. Фрідмана, обговорювати питання про членство України в НАТО взагалі не має сенсу, оскільки Москва не допустить, аби на території України з'явилися західні військові, адже це обмежуватиме її простір для маневру. З іншого боку, стратегічне рішення США, яке може бути колись ухвалене, передбачатиме або пряме американське втручання, що створить ускладнення й тому виглядає маловірогідним, або побудову довкола Росії «санітарного кордону» за участі Польщі, Румунії, країн Балтії та, можливо, Туреччини.

Відзначимо, що Дж. Фрідман виснув ідею створення паралельного НАТО антиросійського блоку одразу ж після анексії Криму, однак реалістичність такого сценарію викликає сумніви, оскільки Польща та Румунія, зацікавлені в американській військовій присутності, навряд чи виступатимуть проти колективної лінії ЄС, а Туреччина дістала змогу використати ускладнення у відносинах між Росією та Заходом для задоволення власних економічних інтересів.

Усередині Євросоюзу проти продовження санкцій, запроваджених стосовно Росії, найчастіше висловлюються уряди Угорщини, Італії, Кіпру, Чехії та Греції. Окремі застереження висувають представники владних структур Австрії та Франції за доволі непевної позиції низки інших країн. У ході чергового раунду кон-

сультацій про режим санкцій проти РФ, який проходив усередині листопада 2014 р., за їх посилення переконливо висловилися лише представники Великої Британії, Польщі, Швеції, Литви, Латвії та Естонії. Головну ж роль у розширенні санкцій у липні та вересні відіграла позиція канцлера ФРН А. Меркель, яка ґрунтувалася на доцільності чинити тиск на Москву з метою припинення бойових дій та відновлення контролю за російсько-українським кордоном. Оскільки у грудні 2014 р. дискусія з питання про розширення галузевих санкцій виявилася безрезультатною, уряди країн ЄС обмежилися рішенням про повне блокування зв'язків з економічними суб'єктами Криму та визнали за доцільне почекати наслідків впливу вже запроваджених санкцій на економіку та політику Росії.

Невдовзі після укладення мінських угод, у ході дискусії про доцільність та масштаби застосування санкцій проти Росії поставало питання про можливі критерії згортання чи скасування вже запроваджених санкцій та обмежень. Міністри закордонних справ держав «Групи семи» у своїй спільній заяві щодо України від 25 вересня 2014 р. констатували, що «санкції не є самоціллю, але вони можуть бути відкликани тільки якщо Росія виконуватиме свої зобов'язання із припинення вогню і Мінську угоду й поважатиме суверенітет України». Згодом, під час переговорів із держсекретарем США Дж. Керрі (Берлін, 22 жовтня 2014 р.) німецький Міністр закордонних справ Ф.-В. Штайн-

майер знову порушив питання про критерії скасування фінансово-економічних обмежень проти Росії, про що він повідомив в інтерв'ю німецькій газеті «Цайт». Зі свого боку Дж. Керрі не заперечував проти скасування санкцій стосовно РФ у разі виконання нею «домовленостей з Україною», а постійний представник США при ООН С. Пауер на засіданні РБ ООН 12 листопада засвідчила готовність Адміністрації США переглянути й частково згорнути санкції, якщо російська сторона виконуватиме мінські домовленості та забезпечить припинення бойових дій («якщо кордони буде закрито, іноземні сили та обладнання виведено, заручники звільнені»).

Із переходом головування в ЄС до Латвії Міністр закордонних справ цієї країни Е. Рінкевич висловив думку, що санкції проти Росії можна буде скасувати чи послабити у разі, якщо ситуація в Україні поліпшиться. За таких обставин «напевно з'являться підстави вести мову про пом'якшення чи скасування санкцій. За інших умов цей політичний інструмент залишиться в силі». Утім, коли близьке за змістом припущення про можливість, за певних обставин, скасування санкцій зробив Президент Франції Ф. Олланд (5 січня 2015 р.), речник Європейської Комісії К. Рей спростувала його заяву, пославшись на обов'язковість виконання висновків грудневого засідання Європейської Ради. Огляд заяв, висловлених у ході цієї полеміки, свідчить про відсутність стратегії щодо Росії не тільки в

ЄС як інтеграційного об'єднання, що не дивно, однак і в урядів найвпливовіших держав-членів – Німеччини, Франції, Італії чи навіть Польщі.

Перелічені факти підтверджують, що консолідована позиція США та ЄС існує лише на рівні тактичних узгоджень, у формі складного й суперечливого збалансування поточних позицій і підходів. Коли восени 2014 р. в політичних колах США взяли гору настрої на користь жорсткого реагування в дусі політики стримування, включаючи запровадження розширених санкцій щодо російського нафтового та енергетичного секторів та компанії «Рособоронекспорт», європейські політики продовжували висловлювати сподівання на збереження безпеки в Європі «разом із Росією, а не проти Росії» (А. Меркель), хоча й застерігали уряди країн ЄС проти розколу та можливого посилення впливу Москви на політику таких країн, як Угорщина, Туреччина чи Сербія.

Коментарі голови Європейської Ради Д. Туска, який під час візиту до Риги (8 січня 2015 р.) обговорював з прем'єром Л. Страулюмою пріоритети головування Латвії в ЄС, виразно свідчать про оборонну спрямованість європейських обмежень стосовно Росії. Зокрема Д. Туск чітко відкинув наміри провадити політику стримування РФ, оскільки Євросоюз «не має політики проти Росії». За його свідченням, ЄС здійснює політику «поваги миру і кордонів у Європі», а його дії спрямовані на «захист солідарності, свободи і демократії у нашому схід-

ному сусідстві», навіть якщо така політика вимагає жертв.

Консолідований підхід у реагуванні на «українську кризу» залишається важливим чинником, від якого залежить уже не тільки ефективність спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС, а й стабільність самого інтеграційного об'єднання. Якщо Євросоюз буде змушений відмовитися від солідарної позиції у відносинах із РФ та оголосити «вільний», індивідуальний підхід до режиму санкцій, єдину позицію Заходу буде остаточно підірвано. За таких обставин В. Путін виглядатиме переможцем, який зумів розхитати євроатлантичну солідарність і нав'язати Заходу свій варіант багатополярної міжнародної системи, яка заперечує домінування США та ЄС у світових справах.

Для Сполучених Штатів відмова Євросоюзу від узгодження політики стосовно Росії теж означатиме серйозну зовнішньополітичну поразку. Після численних невдач в Іраку та Афганістані, казусу зі скасуванням планів американського повітряного нападу на Сирію у 2013 р., розпад «антиросійської коаліції» завдасть надто відчутного удару по міжнародному престижу та впливові США. За такого плину подій негативний ефект може значно переважити наслідки відмови від гарантій безпеки України за Будапештським меморандумом 1994 р., оскільки подібний політичний відступ буде тлумачитися як ознака обмеженості й хиткості обіцянок США підтримувати безпеку

своїх союзників, партнерів і клієнтів.

Інтереси євроатлантичного співтовариства

Огляд рішень урядів держав Заходу, ухвалених упродовж 2014 р. в плані реагування на російсько-український конфлікт, переконливо свідчить про незацікавленість урядів США та ЄС в ескалації напруженості в Європі. Європейські політики в переважній більшості не бачать у російсько-українському конфлікті достатніх підстав для нової «холодної війни», здатної перерости в довготривалий глобальний конфлікт. Адміністрація Б. Обама, пріоритетом якої є прагнення уникнути розколу в євроатлантичному співтоваристві, теж надає перевагу обережній лінії поведінки, у тому числі з метою уникнення принципових розбіжностей з позицією європейських лідерів.

Водночас не варто ігнорувати концептуальні відмінності в підходах до ситуації в Східній Європі, властиві європейським і американським політикам. Для європейських політиків ліберально-центристського напрямку втручання Росії в Україні та анексія Криму стали поштовхом до перегляду уявлень про непорушність європейського міжнародного порядку, встановленого після розпаду СРСР та повалення Берлінського муру. Однак ці відчуття наразі не призвели до усвідомлення недієздатності «архитектурного» принципу побудови європейської безпеки, уособленого в стратегії розширення європейських і євроатлантичних інституцій. Тому оцін-

ка більшістю європейських політиків ситуації у сфері безпеки зводиться до сподівань на припинення конфлікту на сході України шляхом виконання положень мінських угод і встановлення міцного перемир'я. Європейці здебільшого не розуміють планів та інтересів Москви в Східній Європі, що породжує ілюзію про можливість часткового повернення до попереднього стану справ. Хоча стверджується, що деякі санкції проти РФ триватимуть аж до усунення їх перешопрічини – анексії Криму, основний обсяг застосованих проти РФ обмежень може бути скасований або скорочений у разі завершення збройної фази та мирного врегулювання конфлікту в Донбасі.

Ознаками змін у підході країн ЄС стали згода на проведення прямих економічних переговорів із новоствореним Євразійським економічним союзом, відтермінування економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, відкладення планів подальшого розширення НАТО. Прогнози на майбутнє здебільшого пов'язані з припиненням бойових дій у Донбасі, локалізацією зони конфлікту в Україні та прагненням нейтралізувати можливі акти агресії Росії проти інших держав регіону. Поява нового замороженого конфлікту в Східній Європі вважатиметься прикорм випадком, який розвінчує ілюзії про можливість співпраці з Росією як із потенційним партнером у сфері спільних цінностей і безпеки. Проте в разі стабілізації ситуації в Україні держави ЄС потенційно можуть поновити з РФ діалог про принципи

європейської безпеки, який включатиме питання контролю озброєнь та способи застосування сили. Не можна відкидати, що на певному етапі знову постає питання про статус України, з приводу якого Москва наполягає на гарантіях невступу держави до НАТО. Хоча наразі питання про будь-які політичні гарантії виглядає недоречним, доцільно нагадати, що навіть сенатор Дж. Маккейн, який упродовж тривалого часу виступав прибічником політики жорсткого стримування Росії й вимагав виключення її з G7, у разі відмови Москви від територіальних надбань і повного виведення російських збройних сил з Донбасу теж припустив можливість «фінляндизації України».

З приводу ролі США доцільно враховувати, що американська стратегія в Єврозії полягає не в захисті інтересів України та відновленні її територіальної цілісності, а в стримуванні Росії та відверненні подальшого зближення між РФ та Німеччиною, яке могло б стати підґрунтям ресурсного, політичного та безпекового альянсу між Росією та ЄС. При цьому США вочевидь не зацікавлені і в зближенні між РФ і Китаєм, проте не мають засобів ефективно

протидіяти цій тенденції.

Політика Росії створює для США суттєві проблеми, на які американська адміністрація буде змушена реагувати. Проте, як попереджав Б. Обама (4 серпня 2014 р.), у Вашингтоні хочуть мати впевненість, що виклики з боку Росії «не призведуть до різкої ескалації напруженості» і що ядерна зброя не стане знову «предметом обговорення в міжнародній політиці».

Пристаюючи до нових тенденцій і змін у міжнародних відносинах, США та ЄС вочевидь не мають наміру використовувати українську кризу як привід для загострення воєнної конфронтації з Росією та відхрещуються від спроб низки українських політиків переконати Захід у тому, що конфлікт у Донбасі є першим вогнищем та ознакою неминучості третьої світової війни.

Водночас в Америка та Євросоюз усвідомлюють, що нові параметри ситуації вже не передбачають повного замирення між Росією та Україною, тим паче, що навіть без урахування стану конфлікту в Донбасі перебування Криму в складі РФ створює передумови для довготривалої ворожнечі або принаймні високого рівня напруженості між двома

країнами. Але й значна воєнна поразка України теж не відповідає інтересам США, оскільки вона заохочуватиме російське керівництво чинити тиск на інші країни Східної Європи та загрожуватиме інтересам Сполучених Штатів та ЄС у цілому. За цих обставин український чинник повинен виконувати роль якщо не поштовху до нової холодної війни, то, принаймні, стимулу для активізації діяльності НАТО, згуртування євроатлантичної спільноти та підтвердження лідерства США в справах європейської безпеки. Так само спротив Києва російській агресії вважається принципово важливим для нейтралізації впливу РФ на Молдову, країни Кавказу, Балкан та Балтії принаймні доти, доки економічні негаразди та фінансові проблеми не змусять Москву відмовитися від зовнішньої експансії.

АНОТАЦІЯ

Для США та ЄС анексія Криму та конфлікт на сході України виявили суттєву загрозу домінуючому становищу Сполучених Штатів та Євросоюзу і стали викликом архітектурі європейської безпеки, яка встановилася після розпаду СРСР. Тактичні аспекти, пов'язані із застосуванням санкцій проти РФ, дають змогу розцінювати позицію євроатлантичного співтовариства як спробу вимушеної адаптації до умов багатополярної міжнародної системи. Пріоритет у підходах США та ЄС передбачає координацію дій з метою відновлення стабільного стану європейської безпеки та обмеження подальших спроб російського керівництва розширювати сферу впливу в Центральній та Східній Європі. Утім, участь США та ЄС у деескаляції російсько-українського конфлікту мала дистанційний характер, що давало їм змогу уникати прямого конфлікту з РФ.

Ключові слова: європейська безпека, агресія, конфлікт, санкції, євроатлантичне співтовариство, багатополярність.

АННОТАЦИЯ

Для США и ЕС аннексия Крыма и конфликт на востоке Украины означали существенную угрозу их доминирующему положению и вызов архитектуре европейской безопасности, установленной после распада СССР. Тактические аспекты, связанные с применением санкций против РФ, позволяют расценивать позицию евроатлантического сообщества как попытку вынужденной адаптации к условиям многополярной международной системы. Приоритет в подходах Соединенных Штатов и Евросоюза предусматривает координацию действий с целью восстановления стабильного состояния европейской безопасности и ограничения дальнейших попыток российского руководства расширить сферу влияния в Центральной Восточной Европе. Впрочем, участие США и ЕС в деэскалации российско-украинского конфликта имело характер дистанционного присутствия, позволявшего им избежать прямого конфликта с РФ.

Ключевые слова: европейская безопасность, агрессия, конфликт, санкции, евроатлантическое сообщество, многополярность.

Список використаних джерел:

1. Силіна Т. Джеффри Пайетт: «Я переконаний, що найкращий шлях України захистити себе – стати економічно розвинутою, суверенною європейською демократією» / Т. Силіна // «Дзеркало тижня. Україна». – 2014. – № 19. – 30 травня.
2. Graham T.E. America Needs a Real Russia Policy / T.E. Graham // The National Interest. – 2014. – July 25. – Режим доступу: <http://nationalinterest.org/feature/america-needs-real-russia-policy-10953>
3. Барак Обама: «Путин зможе добитися успеха лише в том случае, если внесет раскол в трансатлантические отношения» / Голос Америки, 13.12.2014. – Режим доступу: <http://www.golos-ameriki.ru/content/president-obama-remarks-on-ukraine-europe-and-sanctions/2555659.html>

Сергій ТОЛСТОВ,
кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу трансатлантичних досліджень Державної установи «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України»

Європеїзація Придністров'я: імператив об'єктивного бачення

УДК 327.5

Агресія Російської Федерації в Східній частині Донецької та Луганської областей, неприхована збройна підтримка нею терористичних угруповань, а також анексія Автономної Республіки Крим у березні 2014 р. поставили на порядок денний низку питань, які багатьма фахівцями і політологами обговорювалися, однак рідко розглядалися у більш широкому, комплексному контексті. Ідеться про можливість існування самопроголошених адміністративних територій (а насправді — створених у результаті економічної та воєнної агресії РФ воєнізованих анклавів) як самостійних, самодостатніх державних утворень. Тобто, чи можливе втілення улюбленого ними слова «незалежність» у практику. Побутує думка, що найменш провальним зразком у цьому ряду може вважатися Придністров'я — територія Республіки Молдова, що лежить на східному березі Дністра і межує з Україною довжиною 450 кілометрів. Однією з причин уваги дослідників до Придністров'я залишається і той факт, що це — наш, «рідний» для українців конфлікт. А враховуючи окупацію Криму та ведення неоголошеної війни у східних областях України, він набуває характеру реальної загрози національній безпеці.

Цього літа Придністровському конфліктові виповниться 25 років. Народжені влітку 1990-го на

обох берегах Дністра громадяни Молдови встигли вирости, вивчитися, знайти роботу чи виїхати в її пошуках за кордони, одружитися, завести власні родини та народити дітей. І все це в умовах «ні війни, ні миру», політичної ворожнечі, дедалі глибшого економічного, правового та соціального дистанціювання, якщо не прірви, значно глибшої, ніж міліюча дністровська вода.

Минали роки. В Україні, Молдові, країнах Європейського Союзу, у Російській Федерації створили переговорний процес «5+2» (1) за участі РФ, США, України, ОБСЄ та ЄС, мляво спостерігали за еволюцією, зітхали, але не дуже переймалися. Однак агресія Кремля перервала цей елегійний процес псевдорозлучення. Придністров'я зі сплячої міни перетворилося на міну із заведеним годинниковим механізмом. Запитання прості: на котру годину і день заплановано підриг? Якої

Summary
The paper examines the dynamics of political conflict in Transnistria under the influence of recent developments in the post-Soviet space. Against the background of the illegal annexation of Crimea by Russia and waging an undeclared war in the eastern Ukraine Transnistrian conflict assumes the character of a real threat to the national security of Ukraine.
Keywords: foreign policy, political conflict, Transnistria, Russian Federation, Ukraine.

потужності вибуху чекає? Чи спрацює заіржавілий пристрій і чи є змога його знешкодити?

Почнемо з банальної, однак важливої констатації: Західний і Східний береги Дністра взаємозалежні. Причому другий залежить від першого вагомніше. Більшість своєї експортної продукції Тирасполь відправляє в країни Європейського Союзу і в Україну, значно менше в РФ. Від останньої він, між іншим, залежить тільки в плані робочої сили, яка стелить паркет і фарбує стіни в житло-комплексах Москви. З кожним днем, до речі, усе менше, адже загострюється конкуренція з приїжджими з Центральної Азії, а також через кризу російської економіки — завдяки

санкціям, застосованим за агресію проти України.

Східний берег продає на Західний і цемент з Рибниці, і електроенергію з Молдовської ГРЕС, і продукцію легкої промисловості. Однак найбільше він продає через Кишинів свої товари ще західніше, у Румунію, Болгарію, Німеччину, навіть США тощо. Через Кишинів, завдяки єдиному митному просторові, Тирасполь висилає свій експорт і в Україну та Російську Федерацію. Громадяни Молдови зі Східного берега подорожують світом у пошуках роботи (як у країні ЄС, так і в Україну) виключно з паспортами, виписаними в Кишиневі.

Відчуття залежності від Кишинева дратує придністровське керівництво [2]. Войовничість і арогантність Тирасполя підживлюється цими почуттями, на них виховується молоде покоління. Усюдипроникна російська пропаганда підбурює ці почуття [3] і переконує, що в разі «приєднання» до Москви приниженням і бідності буде покладено край. На цій хвилі в Придністров'ї раз у раз проводяться референдуми і проголошується то незалежність, то залежність від РФ, то заклики, то погрози.

Населення Придністров'я

швидкими темпами зменшується через еміграцію та від'ємну демографію. Виробничий сектор поступово занепадає через відсутність інвестицій, неконкурентність місцевої продукції у порівнянні з сусідами. За даними економічного відомства Придністров'я, обсяг експорту зі Східного берега становив у 2013 р. лише 586,6 млн. дол., що на 16% менше, ніж у 2012 році.

Натомість кількість військових і військовозобов'язаних навпаки, збільшується. Колоритні місцеві сайти повідомляють про приїзд нових сотень – не десятків! – тренуваних молодих людей із Росії. На урочистому воянізованому параді на честь 9 Травня в Тирасполі пройшло маршем 2 тис. громадян у формі, тобто піввідсотка усього населення. Якби такий же відсоток марширував у той же день у Москві, це становило б 700 тис. осіб! Складається враження, що проблемну економічно-соціальну ситуацію на Східному березі намагаються підмарфетити войовничою риторикою, колонами уніформованих людей і новими референдумами.

Активний дослідник ситуації в регіоні Н. Попеску недовзі після початку окупації Криму писав таке: «Якщо Крим нічого не коштуватиме Росії в економічній площині, то через 5-7 років ми будемо обговорювати інтервенції Російської Федерації в Одесі, Північному Казахстані чи Азербайджані». Наївний пан Попеску (він говорить це з Лондона, ось, мабуть, звідки наївність)! Ці інтервенції в Одесі, Маріуполі, Луганську і Слов'янську розпочалися

негайно після Криму – Кремль не мав наміру чекати роки! Тому на тлі повідомлень ЗМІ про наявність серед організаторів трагічних подій в Одесі бойовиків із Придністров'я у Києва, Брюсселя та Вашингтона виникли запитання про дійсні наміри керівників Тирасполя, а головне – їхніх московських коноводів.

Події показали, що агресія РФ проти України була вкрай збитковою. Сам тільки кримський її епізод за два місяці коштував Російській Федерації 200 млрд. дол. лише втратою капіталів (є й вищі оцінки). Витрати на власне окупацію Криму не піддаються обрахункам. Ще більші витрати – утримання військ у напівбойовій готовності по усьому західному кордону РФ та тероризація східних українських областей.

Придністров'я як бойова одиниця нічого не варта без фінансової, організаційної, тилової, військової допомоги Кремля. Для останнього агресивна підтримка регіону означатиме нові мільярди, крайню

ворожість ЄС та США і повну втрату впливу та енергетичних перспектив у Південно-Східній Європі. Президент Болгарії оголосив, що в його країні нині ідентифікують Росію як смертельну загрозу. Те ж саме заявив Президент Румунії, де створюється потужна база НАТО і розпочалися навчання. Дещо м'якше, але в тон їм, висловився й Президент Туреччини. У разі, якщо Москва спробувала б штовхнути Придністров'я на агресію проти України, яку підтримує нині весь світ (крім Зімбабве й Нікарагуа), Тирасполь перетворився б на ворога всього світу. З відповідними військовими, політичними, економічними і соціальними наслідками...

Насамперед, придністровці одягнуть мундири і будуть змушені стріляти в людей. Відповідно стрілятимуть і в них. Ураховуючи триєтнічний характер місцевого населення, де молдаван, росіян та українців мешкає майже порівну, почнуть стріляти і один в одного. Село на село. Вулиця на вулицю. Район на район. Зброя знайдеться

для всіх – в одних тільки складах біля села Ковбасна її на цілу армію вистачить [4].

По-друге, зупиниться економіка. Зупиниться частково тому, що робітники одягнуть мундири, але швидше тому, що її продукцію не купуватимуть. Вище наводилися цифри про обсяг експорту Східного берега, який годує регіон. У 2013 р. з нього 40% пішло на Західний берег, майже 8% на Україну, 33,6% на решту світу, і лише 18,2% на країни Митного союзу. Тобто очевидна повна його залежність не від утримувача, Російської Федерації, а від решти світу. Цікаво, що у 2014 р. ця залежність ще поглибилася. Частка РФ як торговельного партнера Придністров'я (експорт-імпорт) зменшилася з 29 до 21%, інших партнерів – із 15 до 13%, а частка Європейського Союзу зросла з 56 до 66%, за даними Місії ЄС з допомоги на кордоні Молдови й України (EUBAM) [5]. Доведеться регіонові оперувати жалюгідними рештками з адресами у РФ, Білорусі та Казахстані – якщо їх туди

якось довезуть. Це стосується і металургійного виробництва, і цементу з Рибниці, і текстилю, і якісного коньяку.

Зникнуть і паспорти. Власне, паспорти як папір залишаться, а як документ – будуть скасовані. Навіть на Західний берег навряд чи переїде мешканець Східного у тій віртуальній, жахливій реальності, до якої фактично закликають деякі голоси в сьогодні мирному Тирасполі, жонглюючи терміном «новоросія». І головне, для чого вдаватися до самогубства, коли є інший, перспективний шлях? На цей шлях зараз ступила Україна (та власне і Молдова), і називається він – європейська інтеграція.

Державна влада Молдови уклала Угоду про Асоціацію з Європейським Союзом включно з поглибленою і всеохоплюючою Зоною вільної торгівлі, яка вже набула сили. Чинність її положень розповсюджується і на Придністров'я. При цьому, усвідомлюючи відмінність економічних і правових систем на різних берегах Дністра, у Брюсселі пішли на створення особливого режиму автономних преференційних сертифікатів для придністровських підприємств до кінця 2015 року. За останні два роки відбулося кілька візитів головного переговорника з питань ЗВТ для Молдови від Єврокомісії Люка Девіня в регіон і зустрічей із його лідером Є. Шевчуком та керівником зовнішніх зв'язків Н. Штанські. У прес-релізах за результатами переговорів Східний берег незмінно зазначає свою «готовність до всебічного діалогу щодо пошуку особливого механізму торговельного

співробітництва з Європейським Союзом». А ЄС незмінно зауважує, що часцю готовність перетворювати в рішення, якщо по-справжньому перейматися інтересами мешканців Східного берега.

Це не означає, що європейці пропонують придністровцям скасувати чинні торговельні відносини з пострадянським простором. Виступаючи влітку 2014 р. перед журналістами в Тирасполі, візитуєчий Віце-прем'єр РФ Д. Рогозін лякав придністровців, що вони «страждатимуть від інтеграції». До речі, такі міфи широко побутують не лише на Східному березі, їх свого часу розповсюджували і в Україні. Однак навіть нефахівець розуміє: те, що нині гарантує Україні та Молдові Брюссель, є по суті насамперед сертифікацією якості продукції за стандартами ЄС. Ці стандарти на сьогодні приймаються в усьому світі. Вийшовши на ринок Євросоюзу, виробник отримує знак якості для будь-якого ринку. Хіба це не вихід для комбінату «Тіротекс» із Тирасполя, чи заводу «Молдовакабель», чи того ж Молдавського металургійного заводу, а отже, і для бюджету Східного

берега в цілому?

Якщо, зрозуміло, не заважатимуть. Одне тираспольське видання, хай і з перебільшенням, якось зазначило, що «за усіх політичних протиріч депутати кишинівського парламенту виявляють небачену єдність лише в одному питанні – як нашкодити Придністров'ю». Двадцять чотири роки тому у Молдові відірвали 50% економіки і 15% території. Хіба ж не виявлятимуться за цих умов емоції? Однак у реальному переговорному процесі, який ведеться і у форматі 5+2, і у форматі 1+1 (сторони) представникам Східного і Західного берегів нерідко вдається дійти компромісу. Останній приклад – продовження протокольного рішення «Про принципи відновлення повноцінного вантажного залізничного руху через територію Придністров'я», яке відбулося 24 грудня 2014 р. [6].

Ситуація, що складається нині на величезних просторах Східної Європи, вимагає нових, далекоглядних і зважених підходів. Європейський інтеграційний процес, який інколи розглядають зі спрощено-економічного кута, насправді є і правовим, і соціальним об'єднуючим

явищем. У Єдиній Європі живуть під одним дахом із Мадридом і мирна холодно-автономна Каталонія, і ще вчора гаряча автономна Країна Басків. А візьмімо європейську столицю, Брюссель. За формою ніби розрізане навпіл «фронтоне місто» з окремими національними валлонськими і фламандським партіями, парламентами, засобами масової інформації, дискотеками і стриптизами. А насправді – надзвичайно толерантне і космополітичне середовище. У доволі відмінних економічних реаліях існують окремі адміністративні одиниці в приальпійській та у північній Італії, серйозні етнічні та цивілізаційні питання роками намагаються вирішити в Румунії та Словаччині угорці, у Хорватії – серби, в Румунії – цигани, у Британії – шотландці, у Франції – корсиканці і таке інше.

Список – невичерпний. Але ж і терпіння, і здоровий глузд невичерпні! Є з кого брати приклад і Східному, і Західному берегам. Є над чим подумати законодавцям у Кишиневі, які зопалу ухвалили у 2005 році закон «Про основні положення правового статусу населених пунктів лівобережжя Дністра (Придністров'я)» [6]. Цим актом вони суттєво загальмували ведення переговорного процесу про реальний статус Тирасполя, а отже, і реінтеграцію в єдину державу в цілому. Можливо, слід відкоригувати емоційне рішення, і саме цей крок відкриє шлях до відмови Придністров'я від безоглядних проголошень «незалежності»? А зараз – і до інтеграційних кроків, запропонованих

Брюсселем.

Чи означав би такий сценарій, що з вулиць Тирасполя зникнуть триколори, з екранів телевізорів – «Кремлін беобахтер», з інвесторів місцевого бізнесу – власники кіпрських доларо-рублів? Напевно, ні. Однак поруч із ними з'являться і емблематика Євросоюзу, і телебачення Євроньюз, і більше капіталу із зони євро. А отже, знизяться ціни для жителів Східного берега, зросте цінність загальнодержавного паспорта, поменшає людей в уніформі, а побільшає – дітей у школах. Щодо російських військових, то вони, напевне, і далі тут служитимуть якийсь час. Але вже з меншим ризиком для чужого і власного життя.

Приблизно такий сценарій для двох опонуючих берегів розробляють уже кілька років в Організації з безпеки і співробітництва в Європі, у Відні. Ще рік

тому він виглядав занадто сміливим, але не фантастичним. Крим і Слов'янськ поставили на ньому величезний знак запитання. Світові політичні і військові кола тривожно питають себе: де зупиниться навала агресії та сепаратизму, що загрожує загальноєвропейською катастрофою? Адже доведено гірким досвідом 25 останніх років: усі регіональні конфлікти на пострадянському просторі нещасливі по-різному, але подібні в тому, що спроби їх розв'язати у силовий спосіб закінчуються ще більшою трагедією і для мирних громадян, і для країн-учасниць.

Питання стає все актуальнішим у світлі значних соціально-економічних труднощів, які насуваються на регіон. За повідомленням агентства «Infotag» у 2015 р. економічний спад у Придністров'ї поглибит-

ся ще на 3-5%! Проблеми підтверджують і в Тирасполі, як оголосила перший заступник керівника місцевої виконавчої влади М. Парнас: «Курс російського рубля б'є і по нашій економіці».

Шанс на вирішення проблеми з'являється там, де громадяни твердо закликають владу навести конституційний лад, а влада дасть громадянам права самим упорядковувати власне життя за прикладом європейських реалій. Тирасполь, при допомозі Киши-

нева, може сказати своє вагоме слово в цій небезпечній грі, подумавши над європейським вибором. Допомогти реалізувати мрію про іншу Молдову. Допомогти не сповзти Східній Європі у хаос громадянського взаємовищнення. І врятуватися самому від такої чорної перспективи.

Список використаних джерел:

1. Т.зв. Братиславський документ 20.02.2002 «Протокол встречи посредников в Приднестровском урегулировании от Российской Федерации, Украины и ОБСЕ»
2. http://zerkalokryma.ru/lenta/people/intereiew/glava_mid_pridnestrovy_a_n_e_z_a_v_i_s_i_m_o_s_t_i_p_risoedinenie_k_rossii_dlya_nas_odno_i_to_zhe/
3. [Ru.r.f.i.f.r/rossiya/20140513-vizit-rogozina-v-moldovu-ne-oboshelsya-bez-skandala/](http://ru.r.f.i.f.r/rossiya/20140513-vizit-rogozina-v-moldovu-ne-oboshelsya-bez-skandala/)
4. «Тайный арсенал мафии», 2003. novayagazeta.ru/nomer/2003/06n-s26.shtml
5. EUBAM, Odessa, 14 January 2015.
6. Ua.port.net/news/md/t/1412/25/6945358
7. Lex.justice/md/viedoc.php?action=view&view=doc&id=313004&lang=2

**Андрій
ВЕСЕЛОВСЬКИЙ,**
кандидат політичних
наук, Посол з особливих
доручень Міністерства
закордонних справ України

АНОТАЦІЯ

У статті досліджується динаміка політичного конфлікту в Придністров'ї під впливом останніх подій на пострадянському просторі. На фоні анексії Криму Росією та ведення неоголошеної війни на українському сході Придністровський конфлікт набуває характеру реальної загрози національній безпеці України.

Ключові слова: зовнішня політика, політичний конфлікт, Придністров'я, Російська Федерація, Україна.

АННОТАЦИЯ

В статье исследуется динамика политического конфликта в Приднестровье под влиянием последних событий на постсоветском пространстве. На фоне аннексии Крыма Россией и ведения необъявленной войны на украинском востоке Приднестровский конфликт приобретает характер реальной угрозы национальной безопасности Украины.

Ключевые слова: внешняя политика, политический конфликт, Приднестровье, Российская Федерация, Украина.

Made in the World, або **Еволюція світової торгівлі**

За роки незалежності Україна чимало зробила для активізації свого залучення до світових ринків. Кумулятивним результатом цієї роботи стало набуття членства в СОТ та укладення угоди з ЄС про вільну торгівлю.

Однак практичні наслідки здійсненого не викликають захоплення у владних кабінетах і компаніях, зайнятих експортно-імпортними операціями. Відповідну критику можна й надалі зводити до відсутності в країні системних реформ, що саме по собі є правдою. Але є й інші причини незадоволеної роботи зовнішньоторговельного комплексу України, пов'язані з недостатнім урахуванням тих об'єктивних змін, що сталися у світовій торгівлі за останні кілька десятиріч.

Насамперед, означене стосується власне світових виробничих процесів, зміни в яких суттєво позначилися на техніці зовнішньої торгівлі. Другим важливим моментом є активне запровадження нових інструментів регулювання світової торгівлі як на національному рівні, так і, зокрема, у рамках СОТ. Ідеться про реакцію на зміщення акценту з тарифного регулювання у бік застосування його нетарифних засобів. І, нарешті, останній аспект змін стосується низки міжнародних торговельних

угод нового покоління, що враховували б повною мірою перші два фактори змін.

Однак найбільш важливими є ті наслідки, що вже мають місце і матимуть у подальшому через взаємопов'язаність перелічених процесів.

1. Виробничі процеси

Так звана вертикальна організація виробництва, сповідувана переважно ТНК, призвела до фрагментації процесу розроблення, виготовлення та дистрибуції кінцевого виробу не лише в регіональному, а й у глобальному вимірах. Зазвичай це пов'язано з такими добре відомими професіоналам діями як *outsourcing/offshoring*. Відповідні експортно-імпорتنі операції, локальні самі по собі, перетворили визначення походження кінцевого виробу з «Made in X-country» на «Made in the World». Означені поставки «комплектуючих» як щодо товарів, так і сучасних високотехнологічних послуг, набули термінів «Global Supply Chains» (глобальні мережі постачання), або «Global Value Chain» (глобальна вартісна мережа).

Очевидно, що стосовно «Global Supply Chains» ідеться про фрагментацію саме міжнародних виробничих і пов'язаних із ними стадій. «Global Value Chain» є вартісним відо-

браженням цього процесу, яке відчутно впливає на ціноутворення щодо кінцевого продукту чи послуги. Обидва процеси характеризуються надзвичайною комплексністю, коли кінцеві вироби та послуги під час їх виготовлення та реалізації проходять через такі взаємопов'язані «виробничі» стадії, як концептуалізація, дизайн, маркетинг та дистрибуція, що належать різним країнам. Насамперед, це стосується низки так званих гнучких галузей — електроніки, автомобіле- та електромашинобудування.

Означене закономірно змінило підходи до розуміння та виміру того, що зветься порівняльними перевагами в міжнародному поділі праці. Спеціалізація більше не базується на загальному балансі порівняльних переваг країн, що продукують фінальні вироби. На зміну їм прийшли порівняльні переваги «завдань» (поєднане відображення виробу та послуги), що ці країни виконують відповідно до специфічної стадії глобального вартісного ланцюга.

Спираючись на нововведення та сучасні технології, товари й послуги дедалі менше пов'язані з класичними кордонами, як фізичними, так і митними.

Тобто, означений процес, не є суто виробничим за своїм характером і не є зосередженим на пошукові

шляхів зниження лише собівартості продукції. З ним активно пов'язані також заощадження витрат на транспортні, розрахункові та телекомунікаційні послуги. Фактично ідеться про такий «виробничий» процес, що охоплює весь перелік відносин між виробниками товарів і послуг та їх споживачами.

Окремо слід наголосити на закономірному посиленні вимог до норм стандартизації та охорони інтелектуальної власності. Перелічені особливості, разом узяті, знайшли своє відображення в техніці оформлення та ведення зовнішньоторговельних операцій, лише частково відтворені у відповідних документах Світової організації торгівлі.

У кількісному вимірі наведені процеси охоплюють близько 60% світової торгівлі, обсяги якої на початок 2014 р. становили понад 20 трлн. дол. Більшою мірою вони притаманні Європейському, Північно-Атлантичному та Південно-Тихоокеанському регіонам. Слабше до них залучені країни Латинської Америки та Африки. Зростаючий рівень фрагментації в межах вартісного ланцюга сприяв зростанню обсягів світової торгівлі комплектуючими виробами, насамперед, для виробничого сектору. У післякризовий (2008 рік) період світова торгівля цими виробами

була найбільш динамічною. Услід за МНК активними промоторами фрагментації дедалі більше стають малі та середні підприємства, яким сучасні технології дають можливість витримувати конкуренцію з боку великих компаній-експортерів.

Визнаючи важливість і потребу у фрагментації виробництва, деякі з експертів пропонують іти далі визнання, закріпивши його укладенням угоди стосовно міжнародної мережі постачання (International Supply Chain Agreement). Це переконання базується на результатах спільного дослідження Світового Економічного Форуму та Світового банку, згідно з яким усунення бар'єрів на шляху вартісного ланцюга здатне підняти рівень світового ВВП у 6 разів більше, ніж усунення залишків тарифів на імпорт. Одночасно це переконання вимагає активної співпраці урядів і бізнесових спільнот з метою реалізації об'єктивних зв'язків між виробничими процесами, відповідними послугами та врахуванням цих зв'язків у ході розроблення нових мегаугод про вільну торгівлю.

Віддаючи належне перевагам транснаціональної диференціації сучасного виробництва, суттєво посилені глобалізаційними процесами, слід бути свідомими також небажаних наслідків цього явища у разі порушень зростаючого рівня взаємозалежності виробництв різних країн. Відомий збій у міжрегіональних виробничих ланцюгах через Фукусімську аварію в Японії є яскравим свідченням небезпеки, про яку йдеться.

2. Еволюція інструментів регулювання світової торгівлі

Перелічені вище явища стосовно фрагментації світових виробничих процесів закономірно позначилися на деяких аспектах регулювання зовнішньоторговельних зв'язків країн. Насамперед, вони пов'язані із заходами, спрямованими на зменшення як виробничих, так і «торговельних» витрат. Однак підвищення вимог до стандартизації комплексуючих і складових кінцевих виробів здійснюється не лише із суто інженерної чи вартісної точки зору, а й з метою запобігання використанню цих вимог у якості протекціоністських нетарифних засобів регулювання.

Наступним елементом змін є заходи з подолання складнощів, пов'язаних із ідентифікацією країни походження продукції, ініціюванням дотичних до цього торговельних позовів і антидемпінгових розслідувань. Пропонуються інші визначення таких країн – «країна покупки», «країна консігнації», «країна відвантаження». Світова митна організація та СОТ відпрацьовують процес

гармонізації відповідних термінів та критеріїв щодо фіксації походження товарів.

Ідеться також про удосконалення систем статистичного спостереження за обсягами й структурою світових торгових потоків, достовірність обрахування яких дедалі більше викликає критику через подвійне чи потрійне і більше відображення показників доданої вартості. Південна Корея, наприклад, використовує нову систему виміру результатів зовнішньої торгівлі, побудовану на обрахуванні доданої вартості, а не лише валових показників цієї торгівлі.

Таке поєднання даних із торгових і виробничих реєстрів є просуванням уперед з метою ідентифікації імпортерів та експортерів та, на цій основі, вирахування частки імпорту в експорті. У іншому разі, притаманні старій системі обліку помилки призводять до викривлення звітності обсягів зовнішньої торгівлі, (зокрема, щодо національних рахунків, платіжного балансу, митної статистики стосовно зовнішньої торгівлі). Зазначені помилки призводять до ухвалення хибних управ-

лінських рішень стосовно таких важливих складових економічної та зовнішньоторговельної політики як то: джерел досягнення міжнародної конкурентоздатності та порівняльних переваг на світових ринках; оцінки фактичного внеску зовнішньої торгівлі в економічне зростання та зайнятість; економічної доцільності застосування окремих інструментів торгової політики, наприклад, антидемпінгу.

Є принаймні дві причини прискіпливого аналізу цього явища: намір усунути складнощі з ідентифікацією країни походження товару та бажання легалізувати зменшення вартості кінцевого продукту, досягнутої завдяки використанню переваг Global Supply Chains. Як свідчить практичний досвід, наприклад, ЄС, саме через визнання об'єктивності цих обставини не всі заінтересовані підприємства його країн-членів погодилися на застосування антидемпінгових заходів проти китайських виробників сонячних батарей, виготовлених із використанням дешевої комплектації компаній декількох інших країн.

Очевидно, що гармонізація стандартів на міжнародному рівні сприяє зменшенню виробничих та інших витрат. Як свідчить світова практика, дотримання цього принципу відчутно збільшує обсяги світової торгівлі та прискорює її розвиток. Іншою причиною ініціації відповідних заходів є бажання зменшити негативний вплив національних стандартів, використовуваних окремими країнами в якості нетарифних засобів регулювання торгових

потоків. Додатковим імпульсом є також негативна практика впровадження нових стандартів в умовах недостатньої прозорості. Зокрема, йдеться про такі країни як Бразилія, Росія, Китай та Індія. За розрахунками ОЕСР, дотримання пов'язаних зі стандартами цих країн специфічних вимог коштує 10% підвищення вартості імпортованих товарів. Найбільшою мірою від наслідків такої практики потерпають малі та середні підприємства.

Ідентифікуючи проблему використання стандартів в якості гальмового засобу регулювання світової торгівлі, США та ЄС надають їй значної уваги в процесі переговорів стосовно укладення угоди про трансатлантичне партнерство, зокрема, при торгівлі електронними виробами. Аналогічний підхід застосовується США також при переговорах відносно угоди з партнерства у Південно-Тихоокеанському регіоні. Насамперед, йдеться про досягнення домовленостей щодо запровадження низки міжнародних стандартів, які сприяли б активному розвитку «digital есоному» та пов'язаної з нею електронної комерції.

Головною метою сторін, принаймні по обидві сторони Атлантики, є усунення існуючих дублювання та протиріч у регулятивному законодавстві, узгодження різних стандартів задля спрощення ділових операцій і створення нових можливостей для торгівлі. Ідеться також про посилення вимог до інновацій шляхом запровадження норм охорони інтелектуальної власності щодо стандартів.

Окремою позицією є опрацювання засобів регулювання електронної торгівлі, що набирає обертів, та пов'язаних із нею послуг. Динамічний розвиток інформаційних технологій суттєво сприяв покращенню обслуговування каналів світової торгівлі. Насамперед, йдеться про використання переваг Інтернету з метою пришвидшення торгових операцій і розрахунків за ними, зменшення їх вартості. Найбільш придатними для електронної комерції є також мистецькі та медійні послуги, результати наукових розробок, телекомунікаційний доступ, медицина та деякі інші, на які сьогодні припадає до 10% світової торгівлі. Як свідчать експерти, обсяги електронної торгівлі США, Великої Британії, Бразилії, Китаю та Австралії у 2018 р. становитимуть 307 млрд. дол., збільшившись утричі порівняно з 2013 роком.

Правові засади міжнародної електронної комерції запроваджені відповідною Конвенцією ООН (UN Convention on the Use of Electronic Communication in International Contracts) від 2005 року. Одночасно успішно застосовуються також плюрілатеральні угоди стосовно інформаційних технологій і базових телекомуні-

каційних послуг (The Information Technology Agreement, The Basic Telecommunication Services Agreement). За оцінками ЄС, електронна торгівля має значний потенціал, здатний не лише реструктурувати існуючі ринки, а й створити нові, побудовані на принципах вільного обігу ідей у межах глобальної економіки.

Однак подальше просування в напрямі зміцнення відповідного нормативно-правничого забезпечення не є безхмарним. Намагання Європейської Комісії у короткий термін забезпечити схвалення міжнародної угоди щодо боротьби з контрафактною продукцією (Anti-Counterfeiting Trade Agreement (ACTA between the European Union and its Member States, Australia, Canada, Japan, the Republic of Korea, the United Mexican States, the Kingdom of Morocco, New Zealand, the Republic of Singapore, the Swiss Confederation and the United States of America), п'ятий розділ якої пов'язаний із посиленням положень стосовно охорони інтелектуальної власності в цифровому середовищі, улітку 2012 р. було провалено під тиском громадськості. Вона виступила за захист приватних даних, вбачаючи загрозу

його збереженню не лише в цій угоді, а й угоді про трансатлантичне партнерство із США, яка передбачає деякі положення АСТА.

3. Міжнародні угоди нового покоління (mega trade deals)

За всіма ознаками класичні двосторонні угоди про вільну торгівлю виконали свою функцію стосовно її лібералізації. Схоже, така ж доля очікує відповідні регіональні угоди. Переконалим свідченням цьому є активізація переговорів США з ЄС, а також США з країнами-членами АСЕАН, іншими країнами ПСА та Латинської Америки стосовно укладення так званих глобальних угод про вільну торгівлю та партнерство. Останнім часом на шлях укладення аналогічних угод став також Китай.

Трансатлантична угода про торгове та інвестиційне партнерство між США та ЄС (The Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) декларується як найбільш амбітна за всю історію співробітництва сторін. Ідеться про представництво 45% світового виробництва, 5 трлн. дол. спільного товарообігу на рік та 15 млн. робочих місць, а також про подальше розв'язання проблем нетарифних бар'єрів і відповідного регулювання. Очікується, що здійснення відповідних заходів забезпечить до 17% зростання експорту як США, так і ЄС. За наявними оцінками, усунення 25% розбіжностей у системах регулювання та стандартизації, нетарифних бар'єрів здатне збільшити сукупний

ВВП сторін на 106 млрд. доларів.

За наявності спільних інтересів, сторони, між тим, мають також певні відмінності їх позицій стосовно змісту угоди. Наприклад, ЄС мислить не лише загальними категоріями доступу до ринку США як країни, а й доступу до ринків окремих її штатів. Євросоюз бажав би виключити з угоди положення щодо захисту аудіовізуальної продукції та приватних даних. ЄС не влаштовує також включення до угоди вимог стосовно регулювання фінансових та так званих морських послуг. За всіма переліченими позиціями США дотримуються іншої думки, або взагалі проти. Однак обидві сторони виходять з того, що близько двох третин здобутків від укладення угоди, про яку йдеться, забезпечується усуненням неторгових бар'єрів. Визнаючи це, сторони розглядають можливість створення спеціальної інституції з регулювання співробітництва (The Regulatory Cooperation Body (RCB)), до компетенції якої повинні бути віднесені функції з визначення пріоритетів і моніторингу стосовно забезпечення їх виконання.

Вказана угода розглядається в якості більш ніж економічної. Саме тому Європарламент готує розгляд поточного стану переговорів із США з тим, щоб проголосувати за відповідний звіт у травні 2015 року. Як відомо, усі міжнародні торговельні угоди, до укладення яких має відношення ЄС, повинні бути ратифіковані як Європарламентом, так і парламентами країн-членів.

Аналогічною є також

угода між США та 11-ма країнами Тихоокеанського й Північно- та Південно-Американського регіонів – Японією, Австралією, Новою Зеландією, Сінгапуром, Малайзією, Брунеєм, В'єтнамом, а також Канадою, Чилі, Мексикою – (The Transpacific Partnership (TPP)).

Як і попередня, Транс-Тихоокеанська угода є амбітною, оскільки стала найбільшою угодою США про вільну торгівлю з регіоном, на який припадає близько половини торгівлі Сполучених Штатів. Ідеться також про розмір і рівень лібералізації торговельних відносин сторін товарами, послугами та сільськогосподарською продукцією, яких не передбачено угодами СОТ.

Більше того, рівень гнучкості цієї угоди (як і угоди з ЄС) дає змогу говорити про її «живучість» у сенсі відкритості до розширення членства та запровадження нових положень стосовно торгівлі та інвестицій (т.зв. «living agreement»).

Крім того, з боку Сполучених Штатів угода орієнтована на зміцнення долара як глобальної валюти розрахунку, на контроль ресурсів країн ПСА, ослаблення регіональних позицій Китаю.

Розглядаючи міжрегіональні угоди в якості додаткових до угод про вільну торгівлю СОТ, Євросоюз, у свою чергу, здійснює роботу з укладення своєї угоди з країнами-членами АСЕАН.

На противагу США та ЄС Китай пропонує країнам, залученим до Азійсько-Тихоокеанського співробітництва, угоду із заснування регіональної зони вільної торгівлі (The Free Trade Area in the Asia-

Pacific region (FTAAP). Метою її є намір нейтралізувати дію понад 70 дво-, три- та багатосторонніх угод про вільну торгівлю, що діяли на кінець 2014 р. у регіоні «на шкоду інтеграційним процесам» у розумінні їх Китаєм.

Більше того, Китай запроваджує ініціативу з відновлення «Шовкового шляху» як засобу подальшого стимулювання своєї участі у зовнішньоторговельних процесах XXI ст., насамперед із Західною Європою. За оцінками, на створення відповідної інфраструктури передбачається витратити близько 480 млрд. дол., у тому числі лише у 2015 р. – понад 64 млрд. доларів.

Ініціатива США, ЄС і Китаєм укладення означених угод пов'язана з кількома причинами: можливістю максимально скористатися перевагами нових технологій виробництва товарів і послуг, їх доставки, збуту та розрахунків за контрактами, а також бажанням закріпити ці можливості системою мегаторговельних договорів, і, за умови досягнення відповідної домовленості світовим співтовариством, використати їх у якості підвалин нового світового економічного порядку.

Поряд із наведеними об'єктивними потребами опрацювання торговельних угод нового покоління існують також інші причини ініціації відповідних переговорів. Насамперед, бажання посилити можливості використання новітніх конкурентних переваг у боротьбі країн Заходу зі зростаючою потугою Південно-Тихоокеанських азійських країн, на лідерство серед яких претендує Китай.

Однак якщо європейський бізнес однозначно підтримує укладення угоди про трансатлантичне партнерство із США, то деякі громадські організації вважають положення цієї угоди зазіханням на демократію та конкурентні позиції національного бізнесу. У Сполучених Штатах відповідна критика зосереджена взагалі на цілях програми президента Б. Обами стосовно підтримання експорту.

Саме тому взяті окремо країни Заходу декларують перелічені вище причини розроблення мегарегіональних угод дещо по-різному. Президент США у своєму річному зверненні до нації на початку цього року говорить про намір вирішити питання економічного розвитку та підвищення рівня зайнятості в країні.

У ЄС мислять термінами бюрократичного інтересу, реагування на плюралістичний тиск усередині країн-членів, сповідування євроінтеграційних концептуальних інтересів, а також геополітичних мотивів.

Щодо Китаю, то він намагається «покінчити з фрагментацією «єдиного» азійсько-тихоокеанського ринку», а також замінити американський долар юанем у якості світової валюти.

Однак, на загал діють об'єктивні процеси глобалізації, пришвидшені пробукуванням досягнення багатосторонніх торговельних домовленостей у рамках СОТ, зокрема, Дохійського раунду. Діє протиріччя між офіційним визнанням переваг багатосторонньої системи регулювання світової торгівлі та груповим бажанням певних країн вирішити

поточні проблеми цієї торгівлі, що виникли під тиском сучасних технологічних та інших змін у системі світового розподілу праці.

Ця тенденція набирає сили. Якщо на початку 90-х років СТО було зареєстровано 380 угод про вільну торгівлю (двосторонніх і регіональних), то в червні 2014 р. таких угод уже налічувалося близько 600, переважно регіональних.

Експерти-прагматики переконані, що в разі укладення мегаторговельних угод переваги їх використання виникнуть за рахунок новітніх засобів регулювання, що виходять за межі положень, передбачуваних угодами СТО. Насамперед, це стосується транскордонного руху персоналу, розв'язання інвестиційних суперечностей, пов'язаних із державними підприємствами, регулювання доступу товарів і послуг до ринків, електронної комерції, конкуренції по ланках постачального ланцюга, малого та середнього підприємництва.

4. Можливі відповіді на виклики (щодо засад економічної та зовнішньоторговельної політики України)

За багатьма ознаками економіка України експортоорієнтована. Саме по собі це не є недоліком. За винятком одного — коли ця орієнтація тримається переважно на двох групах товарів — металевих і хімічних виробів, виробництво яких енерго- та сировиннозалежне від Росії. У такому разі виникають доречні запитання стосовно дотримання країною вимог економічної

безпеки.

Світовий досвід перекоонує, що недоцільно орієнтація на експорт без належної уваги до сталого розвитку інших галузей економіки країни в довгостроковому вимірі закономірно призводить до негативних наслідків, як соціальних, так і політичних.

Наочним прикладом цього може бути гіпертрофовано орієнтована на експорт економічна політика Китаю, здійснювана протягом останніх 20-ти років. Зіткнувшись із падінням зовнішнього попиту та зростанням економічної нерівності серед різних верств власного населення, уряд цієї країни змушений був зосередитися на розвитку внутрішнього ринку та відповідній реструктуризації виробництва. Інший приклад — Російська Федерація, триумф збагачення якої за рахунок довготривалого експорту нафти та газу призвів до занедбання розвитку інших галузей економіки.

Фатальні прорахунки економічної політики Росії стали більш очевидними під тиском економічних санкцій країн Заходу, пов'язаних із військовим вторгненням на територію України.

Охарактеризовані зміни виробничого процесу не є дискретними, лише пасивно пов'язаними з процесами стандартизації, логістики, транспортування та застосуванням інформаційних технологій. Кардинально змінюючи зовнішню торгівлю, вони потребують реалізації не менш революційних, взаємопов'язаних заходів сучасної промислової та економічної політики, спрямованих, насамперед, на роз-

роблення відповідних програм зовнішньоторговельного виміру, обумовлених вимогами «Global Supply Chains». Роль уряду в цьому процесі є вирішальною.

За висловом одного з послів США, зовнішньоторговельна політика XXI ст. відрізняється від зовнішньоторговельної політики XX ст. її місією: замість виправлення помилок минулого вона повинна бути спрямована на забезпечення переваг майбутнього.

У загальному вимірі стосовно України відповідні програми мають бути задіяні, щонайменше, на наступних 7-ми напрямках.

Стандартизація (зокрема, з використанням першого відповідного досвіду відносин ЄС у рамках Угоди про вільну торгівлю).

Охорона інтелектуальної власності (розроблення заходів, спрямованих на руйнацію світової першості України серед країн-піратів).

Інвентаризація і перегляд міжнародних угод про економічне співробітництво, зокрема, укладених ще за радянських часів.

Вихід на нові ринки, спрямований на залучення українських підприємств, зокрема, малих і середніх, до регіональних і глобальних мереж постачання (тобто включення України в регіональну та глобальну систему «вертикальної» торгівлі комплектуючими, напівфабрикатами та послугами).

Концентрація уваги на сучасних регулятивних інструментах і механізмах, пов'язаних із зовнішньою торгівлю, не передбачених поки що нормами

СТО.

Удосконалення статистичного обліку зовнішньоторговельних потоків, зокрема, щодо відображення показників доданої вартості.

Удосконалення зовнішньоторговельної політики в органічному зв'язку з економічною політикою країни та глобальними процесами, про які йдеться.

Важливою відмінністю від практики попередніх років є те, що заходи, передбачувані вказаними програмами, не повинні бути галузеворієнтованими. Їхня специфікація вимагає органічного зв'язку зі стадіями глобальної мережі постачання, по яких задіяні спеціалізовані українські компанії. За цих умов суттєво зростають вимоги до рішень Міністерства економічного розвитку і торгівлі, Міністерства фінансів (у частині митної політики), Державних служб охорони інтелектуальної власності, а також статистики України.

Ідеться, насамперед, про розроблення засад сучасної зовнішньоторговельної політики та врахування змін, пов'язаних із фіксацією країни походження напівфабрикатів і комплектуючих, охороною власних науково-технічних надбань, про адекватне їх відображення і достовірну оцінку національною статистикою обсягів і структури зовнішньоторговельних зв'язків.

Розуміння характеру глобальних викликів, пов'язаних із виробничими процесами та технікою зовнішньої торгівлі, спонукають до поглибленого аналізу переваг економічного комплексу України в

міжнародному поділі праці. Зокрема, він повинен бути більш уважним до можливостей агробізнесу, інформаційних технологій, окремих напрямів машинобудування з високою часткою вітчизняних інновацій і технологій. За умови потенційної ефективності необхідно докласти цілеспрямованих зусиль щодо їх інтегрування до існуючої міжнародної мережі виробничого постачання. Поряд із розширенням доступу українських товарів і послуг до світових ринків відповідні програми збільшують також можливість доступу українських підприємств до прямих іноземних інвестицій.

Рівень та ефективність такого інтегрування залежать також від низки добре відомих факторів: географічного розташування партнерів, розміру ринків, про які йдеться, масштабів виробництва та продуктивності праці, вартості торговельних витрат, ділового клімату країни в цілому. Частина з них органічно пов'язана з характером структурних реформ в Україні, зокрема, застосуванням таких інструментів як програми з розвитку експорту, підвищення рівня конкурентоздатності вітчизняних виробників, розвитком підприємництва та інноваційної культури. Певним полігоном у цьому плані є поточне співробітництво з ЄС згідно з положеннями Угоди про вільну торгівлю.

Так чи інакше, органічний зв'язок між доданою вартістю складових кінцевого виробу, наданням виробничих послуг і нетарифним регулюванням зовнішньої торгівлі зако-

номірно спонукає до відповідних наголосів у заходах зовнішньоторговельної політики України.

***

За своїми наслідками висвітлені вище явища можна охарактеризувати як змістовні елементи процесу «фазового переходу» в системі світового економічного порядку.

Міжнародна торгівля однозначно є важливою і невід'ємною складовою цих процесів, безпосередньо відчуваючи на собі вплив цього переходу.

Зокрема, розмиваються відмінності між товаром і послугою; втрачають сенс класичні поняття «кордон» і «митний тариф»; падає значущість таких національних засобів захисту як «антидемпінг» і «стандарт»; втрачають точність і довіру до них засоби «валового» статистичного виміру торгівлі; стає все важче ідентифікувати, хто саме є виробником кінцевого продукту і яка країна його походження.

Старий детермінований світ міжнародної торгівлі зникає, поступово перетворюючись на світ нечітких множин, у якому набагато складніше оперувати. Замість усталених понять застосовуються нові категорії. За цих умов доречним є запитання – якими повинні бути відповідні державні інституції та їх регуляторні інструменти

управління? Очевидно, більше, ніж зараз, здатними на використання переваг, створених сучасними технологіями та пов'язаними з ними процедурами.

Бажано також визначитися, наскільки сталими є перелічені зміни і наскільки варто брати їх до уваги.

У цьому сенсі наведемо лише кілька прикладів.

З огляду на бажання завершити переговори щодо обох міжрегіональних угод (ТТІР та ТРР) Президент США уже звернувся до конгресу з ініціативою проходження цих угод за прискореною процедурою, аби повною мірою використати час до нових президентських виборів.

Із використанням набутого завдяки «глобальним угодам» досвіду передбачається також удосконалення співробітництва у рамках НАФТА.

Зокрема, запровадження нових стандартів конкуренції стосовно державних підприємств, праці та навколишнього середовища.

Розуміючи важливість питання, про яке йдеться, Європарламент також ретельно готується до розгляду у травні поточного року перебігу переговорів стосовно укладення Трансатлантичної угоди про партнерство із США.

Туреччина, єдина з країн-нечленів ЄС, що має з ними угоду про Митний союз, з літа 2014 р. ініціює консультації з Євросоюзом стосовно подальшого співробітництва в разі укладення ним Трансатлантичної угоди про партнерство із США. Парламентська делегація країн-членів ЄАВТ із січня поточного

року веде консультації з Туреччиною стосовно удосконалення двосторонньої Угоди про вільну торгівлю, укладеної понад 20 років тому.

У свою чергу, КНР, «простимульована» переговорами США з ЄС, а також країнами-членами АСЕАН (+ Японія, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Чилі, Мексика та Перу) щодо укладення так званих глобальних угод про міжрегіональне торговельне партнерство, ініціює відновлення «Шовкового шляху» з метою подальшого поглиблення співробітництва з Європою і уповільнення просування ЄС у напрямі ТТІР зі Сполученими Штатами.

Однак, темп змін, про які йдеться, не є синхронним. Якщо фрагментація виробничих процесів уже є доволі сталою, принаймні в регіональному вимірі, то засоби з їх регулювання у зовнішньоторговельній царині, насамперед, через СОТ, усе ще потребують розроблення, визнання й затвердження країнами-членами. Станом на сьогодні ця потреба компенсується переговорами з укладення перелічених вище «глобальних угод», розпочатих основними гравцями на світових ринках – США, ЄС і Китаєм.

Так чи інакше, йдеться про нові правила міжнародної торгівлі ХХІ століття. Україна не повинна бути осторонь цього життєво важливого для неї процесу.

Віктор МАШТАБЕЙ,
Надзвичайний і
Повноважний Посол
України, доцент
Дипломатичної академії при
МЗС, член Наглядової Ради
Міжнародного центру
перспективних досліджень

Ялтинська 1945 р. конференція «Великої трійки» і еволюція міжнародних відносин

У лютому 2015 р. виповнюється 70 років від часу проведення Ялтинської конференції, під час якої лідери Антигітлерівської коаліції — Франклін Делано Рузвельт, Вінстон Черчілль, Йосип Сталін — ухвалили далекосяжні рішення про подальше ведення війни, світовий устрій і повоєнний уклад міжнародних взаємин з метою забезпечення миру та системи міжнародної безпеки. Вони задали нову геополітичну парадигму, за якою світ жив наступні десятиріччя. З цієї нагоди Інститут всесвітньої історії НАН України провів круглий стіл, на який запросив представників Міністерства закордонних справ України та Дипломатичної академії України при МЗС, Київського інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка та інших вишів.

Вітаючи учасників наукового заходу, Андрій Кудряченко, директор Інституту всесвітньої історії НАН України, д.і.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, відзначив значущість Ялтинської конференції 1945 р. та її вплив на систему міжнародної безпеки у повоєнний період всесвітньої історії. З іншого боку, він зазначив, що й до сьогодні серед науковців точаться дискусії про ступінь впливу трьох держав-лідерів (СРСР, США і

Великої Британії) на перебіг і результати конференції. Безумовно, одним із найголовніших рішень у Ялті було питання створення ООН, однією з держав-засновниць якої стала УРСР.

Олександр Шморгун, к.ф.н, доцент, провідний науковий співробітник відділу теорії та методології всесвітньої історії ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», зазначив, що головною метою Ялтинської конференції 1945 р. була не зміна, а саме перезавантаження міжнародного порядку. Тому що дійові особи, зокрема Прем'єр-міністр Великої Британії В. Черчілль і Президент США Ф.Д. Рузвельт, намагалися стабілізувати і гармонізувати світ, враховуючи помилки, допущені під час укладання Версальського та Тріанонського мирних договорів. Науковець також наголосив на тому, що одним із найважливіших рішень цієї зустрічі було питання про створення та принципи роботи ООН. Черчілль, виступаючи перед Палатою громад, сказав, що Рада безпеки ООН повинна гарантувати покарання будь-якого агресора і водночас не допустити диктатури будь-якої із супердержав. Наступним важливим моментом конференції було прийняття «Декларації про звільнену Європу». Три великі держави, які звільняли європейські

країни, передбачали в ялтинських рішеннях надання визволеним народам допомоги у відновленні їхніх прав і нормального державного життя. Питання про те, наскільки ці завдання були реалізовані, науковець вважає дуже дискусійним. Адже невдовзі Радянський Союз окупував країни Східної Європи. У своїй промові в Фултоні В.Черчілль вживає термін «залізна завіса», починається період «холодної війни». Подальший розвиток подій, зокрема, і нинішній, свідчить про те, що в Ялті 1945 р. закладалися стратегічно неефективні механізми міжнародної безпеки і всього глобального цивілізаційного устрою. Ідеться про бажання і можливості тодішніх лідерів визначати систему відносин у світі. Можна говорити, що представники великих держав Рузвельт і Черчілль все-таки прагнули не змін, а збереження статусу-кво при тих гегемоністських позиціях, які дещо переформатувалися під час Другої світової війни. З іншого боку, дивує факт поступливості західних лідерів перед Й. Сталіним, зокрема, щодо тієї ж Східної Європи. В історіографії називається кілька причин пасивності великих держав: це і небажання йти на втрати, це і страшна потуга Радянського Союзу, це і конфлікти між Рузвельтом і Черчіллем, пов'язані з переформату-

ванням ролі Британської імперії та встановленням гегемонії США. Хоча щодо потуг СРСР існують дослідження про те, що насправді Союз не міг здійснити експансію проти західних країн у 1945 р., оскільки всі його людські ресурси були абсолютно вичерпані. Про особливі правила політики трьох лідерів свідчить і той факт, що ще в 1944 р. під час приїзду до Москви Міністр закордонних справ Британії під час війни Е. Іден і В.Черчілль по квотах торгувалися з Й.Сталіним стосовно розподілу сфер впливу в Східній Європі. Таким чином, політика подвійних стандартів привела до ситуації, яку ми маємо сьогодні. Тому зараз необхідне не перезавантаження тієї системи міжнародних відносин і безпеки, яка існувала, а її радикальне переформатування за інституціональними параметрами.

Про еволюцію системи міжнародних відносин, оцінюючи ситуацію в сучасному світі та порівнюючи її з результатами Ялтинської конференції, продовжив Сергій Толстов, к.і.н, доцент, в.о. заввідділу трансатлантичних досліджень ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Він зазначив, що Ялтинська конференція була унікальним явищем. Це була конференція союзників. Вона заклала підвалини для переходу до біполярної системи міжнародних від-

носин. Ця система формувалася достатньо повільно з одного боку, з іншого – достатньо швидко, оскільки процес переходу від коаліційної взаємодії до початку періоду «холодної війни» тривав від 1,5 до 3 років. Біполярна система міжнародних відносин передбачає створення союзів: багатосторонніх, регіональних. Однак усі союзи вважалися або тимчасовими, або такими, що мають силу за певних обставин. З іншого боку, вона передбачає наявність центросилових відносин між країнами. На його думку, ескаляція регіональних конфліктів відбувалася за рахунок центросилового втручання, а політико-ідеологічна складова набула глобальних цивілізаційних процесів. Війни та конфлікти з цього часу почали вестися без формального оголошення війни і стан війни дедалі більше ставав фактичним. Економічні дослідники кінця 80-х середини 90-х років упевнено очікували, що міжнародна система переходитиме до багатопольярного стану. Утім, у цей період гегемонії США домінування колективного Заходу, яке давало відчуття безпеки США та ЄС, вона виявилася надто не тривалою, що спричинило глобальну економічну кризу 2008 року. Усе, що відбувається після того, має достатньо суперечливий характер, оскільки на сьогодні існує загальна неясність структурних чинників багатопольярної системи. Якщо звертатися до, зокрема, американських п'ятирічних прогнозів стосовно глобального розвитку, то очікувалося, що революційний перехід до багатопольярної системи тривати-

Під час Ялтинської конференції. Лютий 1945 року

ме десь до 2030-2035 років. Однак дії Росії щодо України, а раніше щодо Грузії, спровокували дострокове набуття чинності відносин багатопольярного характеру. Вони стали випробуванням для складної комплексної економічної взаємозалежності. І, як ми бачимо, ця комплексна економічна залежність не здатна вплинути на політику Росії. На думку науковця, зараз важко спрогнозувати, якою буде система міжнародних відносин у найближчому майбутньому. Адже США за часів Обама намагаються уникати залучення до великих воєн. Ведуться постійні консультації з різних питань, у тому числі українського. ЄС у ближчій перспективі складно розглядати як центр сили, співмасштабний із США або Російською Федерацією. Тому підписання в Мінську спільної декларації «нормандської четвірки» про виконання мінських домовленостей стосовно врегулювання ситуації на Донбасі не дає Україні жодних підстав розраховувати на реальні гарантії.

Продовжуючи тему сучасної системи міжнародних відносин, Роман Кривонос, к.п.н., доцент

Київського інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, зауважив, що протягом останньої чверті століття відбулося три зміни міжнародних систем – від біполярної, яка існувала до глобальних змін 1989 і 1992 років, до постбіполярної, і нарешті до монополярної системи без чітко вираженого гегемона, але очолюваної США. І сьогодні, на його думку, світ переходить до системи, яку можна було б назвати постпостбіполярною у зв'язку з кризою, яку спровокувала Росія в Україні. Особливості цієї системи полягають у тому, що, по-перше, монополярність залишається. США є найпотужнішою державою світу. По-друге, відбувається трансформація від монополярності до багатопольярності на глобальному рівні. А от щодо Європи, переконаний доповідач, то Російська Федерація прагне відновити біполярність, але вже на регіональному європейському рівні. Повертаючись до питання поступливості президента Рузвельта під час конференції в Криму, про яку говорять дослідники, на думку Романа Кривоноса, необхідно вра-

ховувати чинник атомної зброї, якої в лютому 1945 р. американці ще не мали. Крім того, Рузвельту потрібна була допомога СРСР у війні з Японією. Адже на часі вибори, і американці не пробачать своєму керівництву численних жертв своїх солдатів. Уже пізніше, коли американці випробують атомну зброю, новому Президенту США Г. Трумену допомога Радянського Союзу буде зайвою, коли він вирішить скинути атомні бомби на Хіросіму і Нагасакі. І це примусить японський уряд до переговорів щодо капітуляції. Таким чином, можна зрозуміти, якими категоріями мислив Рузвельт під час зустрічі трьох лідерів.

Володимир Розумюк, к.п.н., старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу теорії та методології всесвітньої історії ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», продовжуючи дискусію про поступливість Ф. Рузвельта перед Й. Сталіним, додав, що, на думку багатьох істориків, Рузвельт сподівався в майбутньому сформувати світ, який ґрунтуватися б не на протистоянні, а на співробітництві. Зрозуміло, що це співробітництво не могло бути таким, як уявляли його пацифісти та ліберали-інтернаціоналісти без відмінностей систем і політичних протиріч. Ішлося, насамперед, про те, що цей світ буде світом конкуренції. Він більше подібний до моделі багатопольярного світу відомого американця Генрі Кіссінджера, де держави будуть водночас і конкурувати між собою, і співпрацювати. На його думку, подібна система

існувала дотепер, коли, попри те, що Путін жорстко виступав проти Заходу, він все одно був членом G8, Росія була інтегрована в західну економіку. Рузвельт зробив усе, щоб показати Сталіну, про це навіть згадує Черчілль у своїх мемуарах, що він сприймає його як партнера. Доповідач також зазначив, що сформований під час Ялтинської конференції біполярний порядок світу не можна вважати найправильнішим. Теоретики дискутують, який порядок є більш безпечним і пацифістським. Деякі стверджують, що це однополярний, коли одна держава жорстко контролює весь світ. Інші говорять про багатополарний світ, який передбачає наявність кількох, як правило, п'ятих однакових за своєю потугою гравців. На сьогодні їх немає. Отже, якщо говорити про модель світового порядку, то треба розуміти, що теорія може суттєво відрізнятись від практики.

Олександр Потехін, д.і.н., старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу теорії та методології всесвітньої історії ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», зауважив, що Ялтинська конференція була надскладною за своїми рішеннями та наслідками подією. Він розглядає її через призму двох напрямів. Перший – це розподіл сфер впливу, політичний реалізм, геополітика. Другий – ілюзіоністська політика США. В 1942 р. Рузвельт іде на вибори з чіткою заявою не брати участі у війні. А в 1943 р. виникає ідея, яка повністю протилежна ідеї політичного реалізму та

геополітики. Отже, Рузвельт був дуже суперечливим у своїх поглядах. Слід також пам'ятати, на його думку, що зовнішня політика є невіддільною від політики внутрішньої. І Рузвельт, і Черчілль дуже добре бачили, що попри антигітлерівську коаліцію, вимушений союз, красиву ідею ООН, повернення до протистояння та конфронтації Радянського Союзу, його сателітів і буржуазного світу з його капіталістичним імперіалізмом було абсолютно неминуче. Тому, у певному сенсі, самі рішення, прийняті на конференції держав «Великої трійки», були кроком до неминучої «холодної війни», яка триває й сьогодні.

Думку колеги продовжив Василь Ткаченко, д.і.н., член-кореспондент АПН України, радник Президії АПН України, який зазначив, що з часу Ялтинської конференції світовий порядок суттєво порушився. Біполярна система міжнародних відносин зруйнована. Він нагадав, що коли Радянський Союз почав порушувати суверенітет держав,

Європа обрала політику не hard power, а soft power, і зараз зіткнулася з тим, що люди з капіталом не приймають ні європейських цінностей, ні правил. І як результат – «В марте 2014 года европейцы проснулись в мире Владимира Путина, где границы можно менять явочным путем, международные институты бессильны, экономическая взаимозависимость становится источником небезопасности...», – цитує він статтю І. Крастева і М. Леонарда. Доповідач зазначив, що, як пишуть експерти, вторгнення Росії в Україну змусило ЄС визнати, що замість того, аби повільно поширюватися на весь континент і на всю планету, його ідея європейського порядку, софт повер, рухнула. Так само як розпад Югославії поклав кінець європейському порядку в період «холодної війни», криза в Криму ознаменувала закінчення постбіполярного європейського порядку.

Про сучасну систему європейської безпеки говорив Олександр Вонсович, к.п.н., доцент кафедри

міжнародних відносин ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Київська Гуманітарна Академія». Він зазначив, що певні її засади були закладені саме в період Ялтинської конференції, коли йшлося про заснування ООН, передбачаючи в цьому контексті також і визначення засад майбутнього клімату безпеки в Європі, недопущення відновлення реваншистських настроїв Німеччини. Сьогодні процес розвитку європейської безпеки триває. Існувала навіть ідея щодо незалежної, автономної від НАТО системи суто європейської безпеки для захисту європейських цінностей. Однак, побачивши, що ні технічно, ні матеріально Європа не витягує такий проект, було прийнято рішення, щоб НАТО стало контролюючою організацією, яка поєднала б європейські принципи з євроатлантичними для вироблення спільних колективних підходів із забезпечення безпеки європейського простору і, перш за все, для країн-членів ЄС. Терористичні акти в Мадриді 2004 р. і в Лондоні 2005 р.

зробили питання безпеки одними з найбільш пріоритетних у Європі. Але й по сьогодні вони не вирішені, хоча певні інструменти і механізми напрацьовані. Нині зовнішні кордони Європи страждають від нових загроз: транснаціональна злочинність, неконтрольований потік наркотиків, нелегальна міграція, до яких приєдналися тероризм, кіберзлочинність, піратство в різних його проявах. Небезпека загроз збільшується. І сьогодні Європа повинна ставати більш гнучкою у своїх підходах і діях, щоб тим самим мати можливість адекватно і своєчасно реагувати на все, що відбувається у світі. Зараз Європа має визначитися політично, економічно, геополітично, якою вона буде надалі. У найближчій перспективі, на думку О. Вонсовича, суттєвих зрушень на шляху до зміцнення клімату безпеки не буде. Стосовно України, то зрозуміло, що вирішити ситуацію військовим шляхом неможливо.

Не оминули увагою науковці й роль української дипломатії. Людмила Чекаленко, д.п.н., професор, завідувач кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС, зазначила, що коли 5 лютого 1944 р. було прийнято постанови Політбюро ЦК КП(б) України і Укази Президії Верховної Ради УРСР про утворення українського Народного Комісаріату Закордонних Справ, то це був період ейфорії української дипломатії. Перший Міністр закордонних справ УРСР Олександр Корнійчук, відомий драматург і громадський діяч, писав аме-

риканцям, англійцям, що УРСР стала незалежною державою і відкриває свої двері для світу. Реакція Сталіна була миттєвою: терміново замінити О. Корнійчука на Дмитра Мануїльського, який був вірним лєнінцем, учився в паризькій Сорбонні. Привід – незнання Корнійчуком англійської мови. Тим не менше, консульські представництва зарубіжних країн відкривалися. У 1947 р. після кількадесятирічної перерви в Києві відкрилося перше представництво іноземної держави – Консульство Польської Народної Республіки, згодом – дипломатичні представництва інших країн Східної Європи. В інститутах радянської України здобули освіту 12 тис. фахівців з африканських країн. Однак пропозиції встановити консульські відносини УРСР з іншими державами Європи, Азії та Америки були відхилені Сталіним. Та найголовніше, що УРСР стала однією з держав-засновниць ООН. І саме на Ялтинській конференції (7 лютого 1945 р.) сторони підтримали пропозицію стосовно УРСР і БРСР з усіх радянських республік бути серед засновників ООН. Українська делегація на чолі з народним комісаром закордонних справ УРСР Д. Мануїльським 6 травня 1945 р. прибула до Сан-Франциско. Мануїльський очолив на конференції комітет, де були сформульовані преамбула, цілі й принципи Статуту ООН. З ініціативи УРСР до Статуту було включено низку важливих положень, зокрема, про сприяння міжнародному співробітництву у вирішенні економічних і соціальних про-

блем, про загальну повагу і дотримання прав та основних свобод людини незалежно від расової належності, статі, мови і релігії. Ще одна характерна особливість української радянської дипломатії полягала в тому, що УРСР завжди виступала за єдність Німеччини. Отже, можна констатувати, що радянська Україна сповна використала наявні дипломатичні відносини, попри те, що вся дипломатична діяльність УРСР здійснювалася в жорстких рамках міжнародної політики СРСР.

Важливою темою круглого столу в контексті еволюції системи міжнародних відносин стали сучасні українсько-російські взаємини та агресія Росії на Донбасі. Так, Посол з особливих доручень МЗС України, кандидат фізико-математичних наук Ігор Лоссовський у своєму виступі зазначив, що сьогодні В. Путін намагається побудувати двополюсний світ на регіональному рівні. Ідеться не просто про реанімацію «доктрини Брежнєва» 1968 року. Сьогодні можна говорити про те, що остаточно складається нова зовнішньополітична доктрина Росії – «доктрина Путіна». У своїй історичній «кримській промові» в Георгіївському залі Кремля 18 березня Путін чітко сформулював основні складові нової доктрини. Агресія Росії проти України є саме реалізацією нової доктрини «обмеженого суверенітету» Путіна.

Ігор Ветринський, к.п.н., науковий співробітник відділу глобальних цивілізаційних процесів ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», додав,

що у світлі нинішніх подій на Донбасі вже немає оптимального вирішення цього конфлікту. Оскільки, з одного боку, як тільки припиняється вогонь, то це вважається перемогою України, чого Росія ніяк не може допустити. З іншого боку, якщо Росію не зупинити, то ЄС отримає Донбас на своїх кордонах. 40-мільйонну країну не можна захопити і контролювати. Це буде постійно діючий котел. Мінські переговори «нормандської четвірки» 12 лютого називали або Мюнхенською змовою, або останнім попередженням. І це дійсно останнє попередження. Зараз, на думку доповідача, у Заході є інструменти подальшого впливу на Росію: це відключення системи SWIFT, визнання ДНР і ЛНР терористичними організаціями, відповідно, Росію спонсором тероризму, військова і фінансова підтримка України. Ці кроки одночасно зможуть зупинити наступальні дії РФ і врегулювати ситуацію не тільки в Україні та на Донбасі, а й на європейському континенті.

Учасники круглого столу також заявили, що Україна повинна зміцнювати свою обороноздатність. У країні мають проводитися реформи. Необхідною умовою нашого державотворення повинна стати національна ідея. Україна у черговий раз отримала історичний шанс стати суб'єктом міжнародної системи, а не об'єктом з'ясування відносин на своїй території, і не повинна у черговий раз цей шанс втратити.

Інф. «З.С.»

За матеріалами круглого столу

Українсько-російська конфронтація і позиція Туреччини

Опинившись «всерйоз і надовго» майже в повній політичній та економічній ізоляції в Європі, Президент Росії В. Путін, з одного боку, намагається внести розкол як між деякими європейськими країнами, так і між Євросоюзом та США, а з іншого — встановити відносини стратегічного партнерства з такими великими сусідніми державами, як Китай і Туреччина. Стосовно Китаю, то це марні зусилля хоча б тому, що товарообіг між КНР і США становить понад 600 млрд. дол., а між РФ і КНР — 88 млрд. дол., тобто майже в 7 разів менше. За підсумками 2014 р. загальний обсяг зовнішньоторговельного обороту КНР перевищив 4,2 трлн. дол. і частка Росії в ньому становить усього 2%. Тому Китаю немає жодного сенсу створювати військово-політичний союз із Росією проти США. До того ж, якщо порівняти ВВП Росії (2,5 млрд. дол.), США (16,7 млрд. дол.) і Китаю (13,3 млрд. дол.), то побачимо, що сьогодні у світі є лише дві наддержави — це США і Китай.

Державний візит Президента РФ В. Путіна до Турецької Республіки 1 грудня 2014 р. знову привернув увагу світової спільноти до російсько-турецьких відносин у контексті агресивних дій Росії проти України. Туреччина є другою після Китаю сусідньою з Росією геополітичною і економічною потугою, співпраця з якою є надзвичайно важливою для Москви, що прагне послабити свою міжнародну політичну та економічну ізоляцію. Основою економічного базису відносин Росії як із Китаєм, так і з Туреччиною, є постачання російських енергоносіїв до цих країн. При цьому енергоринки Китаю і Туреччини сьогодні розглядаються у Москві як альтернативні європейському ринку, на якому для РФ останнім часом виникли значні ускладнення і, в першу чергу, через агресивні дії Росії проти України.

Туреччина — велика регіональна держава

Надзвичайно вигідне географічне положення,

потужний економічний потенціал і великі людські ресурси Турецької Республіки дають їй змогу відігравати унікальну роль сполучної ланки між Сходом і Заходом, Півднем і Північчю, проводячи активну регіональну політику в прилеглих до неї регіонах — у Південно-Східній Європі, на Кавказі, у Центральній Азії, на Близькому Сході та в Середземномор'ї. Геополітичний і економічний потенціал сусідньої Туреччини настільки великий, що від неї значною мірою залежить характер глобальних політичних і економічних процесів на величезному просторі від Алтаю до Балкан і від Перської затоки до України.

Протягом останніх років Туреччина суттєво зміцнила свою роль на міжнародній арені, ставши членом групи країн «Великої двадцятки». Територія Туреччини в 22 рази менше території Росії, а її ВВП (1,1 трлн. дол.) усього приблизно удвічі менше ВВП РФ (2,5 трлн. дол.). При цьому населення Туреччини становить 81,6 млн.

проти 142,4 млн. у Росії (за іншими даними — 128 млн.). При збереженні нинішніх темпів економічного розвитку Туреччина здатна перетворитися на велику регіональну державу світового рівня. Частка промислової продукції в експорті Туреччини невинно зростає. Вона посідає шосте місце в Європі з виробництва автомобілів і четверте — з будівництва морських суден.

Турецькі збройні сили є другими в НАТО після США за чисельністю (близько 700 тис. військовослужбовців) і за своєю військовою могутністю. Згідно з планами керівництва країни до 2020 р. національний ВПК на 90% забезпечуватиме потреби Збройних сил Туреччини в озброєннях і військовій техніці. Зокрема планується налагодити серійне виробництво танків, військових гелікоптерів і літаків, крилатих ракет. Чорноморський флот Туреччини за своїм бойовим потенціалом у 3-4 рази перевищує потенціал Чорноморського флоту Росії.

Порівняльна таблиця економічного потенціалу КНР, РФ, Туреччини і України станом на 2013 р. (за даними CIA World Factbook)

К р а ї н и	Площа	Населення	ВВП у доларах	Ріст ВВП	Бюджет у доларах (витрати)	Дохід на душу населення
КНР	9,5 млн. км ²	1,355 млн.	13,3 трлн. 3 місце	7,7%	2,292 трлн.	9,8 тис. дол.
Російська Федерація	17 млн. км ²	142,4 млн.	2,5 трлн. 7 місце	1,3%	450 млрд.	18,1 тис. дол.
Турецька Республіка	783,5 тис. км ²	81,6 млн.	1,1 трлн. 17 місце	3,8 %	207,9 млрд.	15,3 тис. дол.
Україна	603,5 тис. км ²	44,2 млн.	337,4 млрд. 42 місце	0,4%	66,5 млрд.	7,4 тис. дол.

Неоосманізм, неопантюркізм і турецьке євразійство

Нинішнє турецьке керівництво вважає, що країна повинна ефективно використовувати свої геополітичні переваги, свій історичний досвід часів Османської імперії і перетворитися в один із центрів сил у світі. Останніми роками неоосманізм посту-

пово стає ідеологічним підґрунтям внутрішньої та зовнішньої політики Туреччини. Ідеологію неоосманізму започаткував экс-президент Туреччини Тургут Озал (1989-1993 рр.). Сьогодні головним ідеологом геополітичної концепції неоосманізму є нинішній Прем'єр-міністр і донедавна Міністр закордонних справ Туреччини Ахмет Давутоглу.

Згідно з концепцією неоосманізму зовнішня політика Туреччини базується на кількох принципових положеннях: активна дипломатична і економічна політика, яка дасть змогу стати провідною регіональною державою; посилення впливу на мусульманські країни, з метою здійснення ролі «модернізатора» і посередника між Сходом і Заходом. В умовах нинішніх глобальних суспільно-політичних трансформацій в Арабському світі Туреччина намагається позиціонувати себе в якості моделі держави, у якій «ліберальний» або поміркований іслам органічно поєднується з західними демократичними цінностями.

Ідеологія неоосманізму доповнюється неопантюркізмом, покликаним об'єднати тюркомовні народи Центральної Азії та Кавказу під егідою Туреччини. Неоосманізм і пантюркізм по суті є взаємодоповнюваними геополітичними концепціями, кінцевою метою яких є турецьке євразійство, спрямоване на примирення колишніх імперій — Туреччини та Росії з метою формування Євразійського співтовариства слов'янських і тюркських

народів на протидію західному домінуванню. Таким чином, турецький проект Євразійського співтовариства може розглядатися в якості спроби формування альтернативної Євросоюзу структури в разі провалу євроінтеграційного курсу Туреччини.

На наш погляд, та обставина, що ані російське, ані турецьке євразійство не може бути прийнятною для України геополітичною перспективою, значною мірою ускладнює принаймні у світоглядному і цивілізаційному вимірі взаємодію нашої держави як із Росією, так і з Туреччиною. Утім, турецька євразійська доктрина розглядається її авторами скоріше як гіпотетична альтернатива, яка не виключає євроатлантичної інтеграції, що розпочалася для Туреччини понад 50 років тому у вересні 1963 р. підписанням договору про асоціацію з Європейським економічним співтовариством. Так, в одному зі своїх недавніх виступів А.

Давутоглу наголосив, що «виключення з трансатлантичного партнерства є неприйнятним для Туреччини, а економічні відносини, які ми вибудовуємо з сусідньою нам Росією, не є альтернативою будь-якому іншому економічному партнерству». За словами А. Давутоглу, пріоритетом Туреччини залишається повноправне членство в ЄС з метою доступу до трансатлантичного інвестиційного та торговельного партнерства.

Анкара між Вашингтоном і Москвою

Нинішнє турецьке керівництво вважає, що орієнтація країни після Другої світової війни переважно на стратегічну співпрацю зі США і Європою порушила рівновагу зовнішньої політики Туреччини, завдала шкоди її національним інтересам, оскільки здійснювалася за рахунок зниження зовнішньополітичної активності

країни на регіональному рівні.

Тому, намагаючись збалансувати протягом останніх років свою зовнішню політику, Туреччина виходить не стільки з блокової солідарності в рамках НАТО, скільки зі своїх національних інтересів.

Вступ у 2004 р. Румунії та Болгарії до НАТО, а також створення у 2006 р. американських військових баз на території цих країн із великим занепокоєнням було сприйняте не лише Москвою, а й Туреччиною, яка внаслідок цього перестала бути єдиним членом НАТО в Чорноморському регіоні. Як і Росія, Туреччина виступає проти посилення військово-політичної присутності США в Чорноморському регіоні, у тому числі в період після нелегітимного приєднання Криму до Росії.

Останніми роками Анкара все наполегливіше прагне виступати самостійним гравцем у суміжних регіонах, певною мірою дистанціюючись від США та

зближуючись із Росією. Москва і Анкара відіграють провідну роль в Організації чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС). Водночас обидві країни однаково критично ставляться до діяльності ОДЕР-ГУАМ як до ініційованого Вашингтоном «антиросійського проекту». Нині розглядається питання про вступ Туреччини до Шанхайської організації співробітництва (ШОС). Подібний розвиток подій вигідний Москві, яка прагне утримувати свої відносини з Туреччиною на рівні стратегічного партнерства, попри розбіжності стосовно ситуації навколо Сирії чи Нагірного Карабаху. Як відомо, Москва і Анкара займають протилежні позиції з питання легітимності Президента Сирії Б. Асада. Турецький уряд також формально виступає за територіальну цілісність України й офіційно не визнає приєднання Криму до Росії, хоча утримується від антиросійської

риторики.

Характер відносин Росії з Туреччиною визначається взаємозалежністю. Дві третини споживного газу і третину нафти Туреччина імпортує з Росії. У 2013 р. товарообіг між обома країнами сягнув 33 млрд. дол., зрівнявшись із обсягом товарообороту у 2008 р. (для порівняння: товарообіг між Україною і Туреччиною становить близько 6 млрд. дол.). Москва і Анкара розглядають можливість відмовитись у двосторонній торгівлі від доларів і перейти на розрахунки в рублях і лірах. При цьому слід зазначити, що вже зараз взаєморозрахунки між двома країнами на суму до 1,5 млрд. дол. здійснюються в національних валютах. Турецькі будівельні компанії отримують великі замовлення в Росії, зокрема, вони будували Олімпійський комплекс у Сочі. Нині в РФ працює близько 100 турецьких будівельних компаній.

У 2013 р. Росія постачала

Туреччині 26,6 млрд. куб. м газу підводним «Блакитним потоком» і Трансбалканським газопроводом. Згідно з угодою, підписаною ще у 2010 р., у березні 2015 р. російська державна корпорація «Росатом» планує розпочати будівництво в Туреччині АЕС «Аккую» потужністю 4800 МВт і вартістю 27 млрд. доларів. При цьому цей проект здійснюється за моделлю BOO (build-own-operate). Російські туристи – велика стаття доходів для турецької економіки. Близько 4,3 млн. російських туристів щорічно відвідують курорти Туреччини, зокрема у 2014 р. – близько 5 мільйонів.

Товарообмін між Туреччиною і США протягом останніх кількох років не перевищував 20 млрд. дол. і у 2013 році становив 18,7 млрд. дол. із них 2/3 імпорт із США. У загальному обсязі зовнішньої торгівлі Туреччини (334 млрд. дол.) частка США становить 4,7%. Американські інвестиції в Туреччині станов-

лять близько 10 млрд. дол., а турецькі в США – менше 2 млрд. доларів.

Протягом багатьох десятиріч Вашингтон розглядав Туреччину як провідника американського політичного впливу в регіоні, хоча останніми роками ця роль значно звузилася. Більше того, схоже, що на даний час американську адміністрацію більше турбують певні дії Анкари на міжнародній арені, зокрема Близькому Сході, які об'єктивно вступають у протиріччя з деякими зовнішньополітичними акціями Вашингтона і НАТО.

Позиція Туреччини щодо міжнародних санкцій проти Росії

Велику роботу з метою роз'яснення керівництву Туреччини і громадськості країни справжніх причин і наслідків українсько-російської конфронтації проводить Посольство України в Анкарі й особисто Посол, доктор фізикоматематичних наук Сергій Корсунський, який виступив у турецьких і українських ЗМІ з низкою інтерв'ю, статей і заяв, провідна теза яких полягає в тому, що «якби Росія не підтримувала сепаратистів, то мир у східних регіонах України було б встановлено за короткий проміжок часу. Україна прагне врегулювати конфлікт мирним шляхом, проте буде відповідним чином реагувати на російську агресію з метою захисту своєї території та громадян. Мирного врегулювання не буде досягнуто, доки Росія не закриє свій кордон для терористів і сепаратистів і не припинить постачати їм важке озбро-

ення. Метою політики Путіна є «відірвати» Україну від Європи, але Україна була і буде частиною Європи».

Після окупації Криму Міністр закордонних справ Туреччини Ахмет Давутоглу прибув до Києва, де заявив про підтримку Туреччиною територіальної цілісності та суверенітету України і висловив стурбованість порушенням прав кримсько-татарського народу з боку самозваної адміністрації Криму. Офіційна Анкара засудила заборону на в'їзд до Криму лідерам кримсько-татарського народу М. Джемілеву і Р. Чубарову, однак не зробила жодних кроків, щоб спробувати врегулювати цю проблему з Москвою.

Взагалі офіційна Анкара досить стримано і обережно виступила проти російської анексії Криму, очевидно очікуючи, що Москва поважатиме національні права кримсько-татарського народу і сприятиме підвищенню їх ролі в Криму після його приєднання до Росії. Деякі аналітики пояснюють цю обережність Анкари, проводячи паралель між російською анексією Криму і захопленням Туреччиною в 1974 р. північної частини Кіпру, заселеної етнічними турками.

Уряд Туреччини не бачить нічого поганого в тому, щоб всупереч санкціям своїх партнерів скористатися протистоянням Заходу і Росії у своїх інтересах. Попри заяви Туреччини про невизнання результатів псевдореферендуму 16 березня в Криму, Анкара не поспішає приєднуватися до санкцій ЄС проти Росії. У турецьких урядових колах

вважають, що від Росії неможливо чогось домогтися за допомогою штрафних санкцій.

Схоже, що Анкара уникає конфліктувати з Росією з приводу українсько-російської конфронтації. При цьому слід зазначити, що в усіх заявах турецького МЗС події в Криму і на Донбасі кваліфікуються виключно як внутрішня проблема України, і Росія в цих заявах практично не згадується, не кажучи вже про повну відсутність засудження її агресивних дій. На думку багатьох аналітиків, така позиція турецького керівництва стосовно агресивних дій Москви проти України перебуває в повному дисонансі з політикою НАТО і ЄС.

Туреччина стала чи не єдиною країною-членом НАТО, яка не запровадила санкції проти РФ.

Звісно, утримання Туреччини від застосування санкцій проти Росії не може радувати українців. Однак турецькі компанії змушені виконувати діючі контракти з Росією, щоб уникнути банкрутства, оскільки у зв'язку з війсьними діями в Іраку, Сирії та напруженими відносинами між Анкарою і Каїром вони втратили свої ринки в цих країнах.

Візит В. Путіна до Туреччини

Державний візит В. Путіна до Анкари 1 грудня розпочався з тригодинної зустрічі тет-а-тет з Р. Ердоганом, у перебігу якої основну увагу було приділено міжнародній ситуації в Чорноморсько-Каспійському регіоні, на Близькому Сході та в Україні. За підсумками

переговорів у рамках п'ятого засідання російсько-турецької Ради співробітництва вищого рівня було підписано вісім спільних документів, сім із яких становлять меморандуми про взаєморозуміння: з торговельно-економічного співробітництва, у галузі енергоефективності, енергозбереження та відновлюваних джерел енергії, з підготовки кадрів для атомної галузі та суміжних галузей, про співпрацю у сфері праці, соціального забезпечення та зайнятості тощо. Як зазначив С. Корсунський, «меморандуми — це просто протоколи про наміри, які не мають жодного правового наслідку». Головна мета цього візиту з боку Москви полягала в тому, щоб продемонструвати світовій спільноті, що Путін не є ізгоем.

Сторони висловили намір довести обсяг товарообороту у 2020 р. до 100 млрд. доларів. Проте ці наміри висловлюються протягом останніх п'яти років, однак насправді двосторонній товарообіг у 2014 р. зменшився. У сфері енергетики було прийнято рішення про збільшення потужності підводного газопроводу «Блакитний потік» із 16 млрд. куб. м до 19 млрд. куб. м на рік і зменшення ціни на газ на 6% із 1 січня 2015 р. і на 15% у 2016 році. Однак шестивідсоткову знижку на газ не слід розглядати як поступку чи «подарунок» Москви, оскільки вона передбачена діючим контрактом у зв'язку з падінням цін на нафту.

На підсумковій пресконференції В. Путін похвалив Туреччину за те, що вона не вводила санкції проти Росії: «Ми високо цінуємо самостійність

рішень Туреччини, у тому числі з питань економічного співробітництва з Росією. Турецькі партнери не стали жертвувати своїми інтересами заради чийось чужих політичних амбіцій. Вважаю, що це по-справжньому продуманий і далекоглядний розрахунок». Путін також оголосив своє сенсаційне рішення припинити будівництво газопроводу «Південний потік» через «деструктивні позиції Єврокомісії та Болгарії» і замість Болгарії перенаправити підводну частину газопроводу до узбережжя Туреччини паралельно вже існуючому підводному газопроводу «Блакитний потік». Далі газопровід планується прокласти по території Туреччини до турецько-грецького кордону, де буде створено газовий хаб для Південної Європи, від якого європейські країни можуть будувати розвідні газопроводи на свій розсуд. Передбачається, що частина (близько 14 млрд. куб. м.) із запланованих 63 млрд. куб. м. газу для прокачування по газопроводу «Південний потік» піде на турецький ринок, а решта — на європейський.

Наприкінці січня цього року Росія і Туреччина домовилися про маршрут будівництва газопроводу «Турецький потік» по дну Чорного моря. Планується, що перша нитка газопроводу потужністю близько 15 млрд. куб. м газу досягне території Туреччини у грудні 2016 року. Передбачається, що газопровід «Турецький потік» пройде 660 км у старому коридорі «Південного потоку» і 250 км у новому коридорі в напрямі європейської частини

Туреччини. Прокладати газопровід по морю Росія буде самостійно, а газотранспортні потужності на території Туреччини сторони мають намір створювати разом. Однак постає запитання: як продавати європейським країнам ще майже 50 млрд. куб. м газу, якщо для цього знадобиться європейська інфраструктура, яку «Газпром», швидше за все, будувати не зможе?

Крім того, «Газпром» зможе осилити будівництво тільки двох ниток газопроводу з необхідних чотирьох. У «Газпрому» просто не буде для цього грошей, оскільки компанію чекають дуже великі збитки через будівництво багатьох економічно не виправданих об'єктів газової інфраструктури. «Турецький потік» швидше за все стане для «Газпрому» ще одним дорогим проектом, який себе не виправдовує. В інтерв'ю турецькому виданню «Daily Sabah» стосовно пропозицій Росії побудувати «Турецький потік» С. Корсунський порадив Туреччині «не дати себе заманити в пастку Росії, оскільки Росія буде надавати всі можливі пропозиції в обмін на визнання Туреччиною анексії Криму».

На вищезгаданій підсумковій прес-конференції Президент Туреччини Р. Ердоган заявив: «Що стосується української кризи, то, звичайно ж, ми заявляємо про те, що вона має бути вирішена обов'язково в рамках міжнародного права і з дотриманням всіх домовленостей Мінської угоди». У день візиту В. Путіна до ТР на центральній площі Анкари Кизилай відбувся мітинг протесту проти

агресивної політики Росії та на підтримку суверенітету і територіальної цілісності України. Мітингувальники озвучили заяву, в якій містився заклик до турецького уряду застосувати санкції проти країни-агресора.

Україна і Туреччина на крутому геополітичному повороті

Попри те, що Україна і Туреччина належать до різних цивілізацій, є чимало чинників, притаманних обома державам. Наприклад, серед схожих внутрішньополітичних процесів у Туреччині і в Україні можна виділити проблему розмежування населення країн за ідеологічно-політичними ознаками по лінії Схід — Захід. Якщо турецьке суспільство поділяється на прихильників «вестернізації» і «ісламізації», то українське — на прихильників європейської та євразійської інтеграції. При цьому пропорції цього розподілу суттєво відрізняються: у Туреччині більше «ісламістів-традиціоналістів», у нас — прихильників євроінтеграції.

Для нас, як і для Росії, Турецька Республіка є одним із найважливіших торговельних партнерів. Під час третього засідання Стратегічної ради високо-

го рівня 19 жовтня 2013 р. в Анкарі сторони заявили про наміри укласти угоду про зону вільної торгівлі та збільшення товарообігу між обома країнами до 20 млрд. дол. до 2020 року. За обсягами реалізації вітчизняного експорту ТР традиційно посідає друге місце після РФ. Обсяг торгівлі товарами у 2013 році становив 5,658 млрд. дол., що на 0,4% більше, ніж у 2012 році. Якщо в період із 2011 по 2013 роки мало місце зростання товарообігу, то з початку 2014 р. відбулося уповільнення зростання експорту України до ТР, а також різке падіння імпорту з Туреччини.

Інвестиційне співробітництво між Україною і Туреччиною перебуває на досить низькому рівні. Станом на 31 грудня 2013 р. прямі інвестиції з Туреччини в економіку України становили всього 215,5 млн. доларів. У 2014 р. спостерігався відтік турецьких інвестицій з України. Офіційної інформації щодо обсягів інвестицій нашої держави до ТР немає. В Україні діє близько 600 турецьких підприємств, а в Туреччині — 300 українських.

Останніми роками часто можна було почути, що обидві країни поєднують відносини стратегічного партнерства. Однак

насправді, це було швидше бажанням і метою, ніж реальністю. Можливо, двосторонні українсько-турецькі відносини мають потенціал колись піднятися на рівень стратегічних, але якщо це й відбудеться, то не так скоро, як хотілося б. На наш погляд, відносини стратегічного партнерства можуть бути лише між рівноправними в економічному і геополітичному вимірі партнерами, чого не можна сказати про Україну та Туреччину. Достатньо нагадати, що ВВП Туреччини в 3 рази більше ВВП України. Станом на грудень 2012 р. золотовалютний запас Туреччини становив 93,3 млрд. дол., а України — 27 млрд. доларів. Станом на січень 2015 р. золотовалютні резерви України впали до катастрофічно низької суми — 7,5 млрд. дол., а турецькі зросли до 127,3 млрд. доларів. Особливо цінним для України є досвід Туреччини у стратегічному плануванні та мобілізації всіх ресурсів для розвитку національної економіки, що дало змогу цій країні у відносно короткий період піднятися на рівень великої регіональної держави.

Сьогодні Україна і Туреччина опинилися на крутому геополітичному віражі, для нас дуже важливо не дати українсько-турецьким відносинам вийти на узбіччя магістрального шляху прогресу, модернізації та європейської інтеграції обох країн. Як зазначив президент П. Порошенко, «Туреччина має бути нашим другом скрізь, де тільки можливо».

Олексій ВОЛОВИЧ,
кандидат історичних наук

Ядерна енергетика Франції – найпотужніший механізм безпеки

УДК 94:327

Біполярне протистояння протилежних блоків часів «холодної війни» диктувало своєрідну поведінку їх учасників. Чому Франція почала розвивати власний ядерний потенціал, а не задовольнялася американською ядерною парасолькою? Більшість дослідників причини такої поведінки країни вбачають у побоюванні та небажанні генерала Шарля де Голля бути втягнутим у можливий ядерний конфлікт СРСР – США. На нашу думку, це рішення може бути також пов'язане з боротьбою за лідерство у Європі з Великою Британією. Опосередковано це підтверджують і негативні оцінки французьким керівництвом політики цієї країни, що була оснащена ядерними американськими боеголовками і, отже, залежна від ядерної стратегії США. Ще однією, чи не найважливішою причиною, було намагання зробити Францію першою з перших не тільки в Європі, а й у світі.

Ядерність Франції – окрема і цікава сторінка у становленні та розвитку цієї держави, яка самостійно створила свій міцний ядерний потенціал і пишається цим досягненням. Водночас, ця країна здійснювала неадекватну вимогам світової безпеки ядерну політику, не приєднавшись свого часу до міжнародних конвенцій про відмову випробування ядерної зброї у повітрі, на землі та під землею.

Початок ядерності

Франції було покладено у 1944 р. за часів Четвертої Республіки головою тимчасового уряду генералом Шарлем де Голлем, який затвердив законопроект про створення Комісаріату Атомної Енергетики (КАЕ). До 1950-х років КАЕ під керівництвом знаного Ж. Кюрі здійснював мирні наукові розробки, однак вже у липні 1952 р., за «Законом Гайяра», Франція прийняла перший п'ятирічний план розвитку атомної промисловості, на реалізацію якого було надано спочатку 40, а пізніше – 100 млрд. франків [1].

Керівництво П'ятої Республіки на чолі з де Голлем, поза суто ідеологічних та стратегічних міркувань про безпеку і захист суверенітету Франції, розглядало ядерну зброю інструментом реалізації національних зовнішньополітичних цілей. Головними з них вважалися: вивільнення країни з-під опіки Вашингтона, здобуття самостійної позиції в НАТО, підвищення престижу Франції у Західній Європі. Французьку ядерну доктрину розробляли провідні військові теоретики, такі як генерали П. Галлуа, Л. Пуар'є та адмірал А. Сангінетті. Концептуальні положення національної безпекової доктрини під назвою «Стимування слабким сильним» полягали в переконанні, що слабка у військовому порівнянні держава, яка володіє ядерним потенціалом, може шляхом погрози його

Summary

The article is devoted to the formation of the security system of the French Republic, in particular of its nuclear potential. Authors analyze formation of the mechanism of France's nuclear defense and nuclear potential build-up starting from 1944 up to date, as well as conceptual component of this issue based on the identification of strategic partners also by means of the state's nuclear status.

Keywords: nuclear status of France, nuclear strategy, deterrence policy, nuclear umbrella, general de Gaulle, purism.

застосування стримати сильного агресора від розв'язання війни або конфлікту. Ця концепція, як бачимо, актуальна й сьогодні. Наприклад, політика США щодо ядерної КНДР та напів'ядерного Ірану. Доктрина «Стимування слабким сильним» (фр. *Dissuasion de faible au fort* – авт.) розроблена полковником П. Галлуа – Pierre Marie Gallois (29 June 1911 – 24 August 2010), який у 1950-ті роки очолював Міністерство оборони Франції. Паралельно брав участь у розробленні зброї масового знищення в об'єднаних європейських структурах (Supreme Headquarters Allied Powers Europe). Він причетний до розроблення вищеназваних стратегічних концепцій, зокрема – «особистого стимування» (French: *dissuasion personnelle*) і «стимування слабким сильним» (French: *dissuasion de faible au fort*). Генерал французької армії Л. Пуар'є (Lucien Poirier, born in 1918) – теоретик ядерного стимування і застосування водневої зброї за концепцією «слабкий із сильною стратегією» (*stratégie du faible au fort*).

Отже, зі створенням КАЕ (1944 р.) дослідження здійснювалися у двох

напрямах: військовому і цивільному. Реалізація військової програми призвела до створення власної ядерної бомби і «сил залякування», повністю незалежних від США. Це стало основою самостійного зовнішньополітичного курсу країни. Цивільна програма була спрямована на розв'язання енергетичної проблеми, актуальність якої додатково виявили нафтові кризи 1970-х і 1980-х років. Світові економічні потрясіння засвідчили нестійкість становища французької економіки та її надмірну залежність від зовнішніх джерел енергії.

Держава визнала ядерний напрям у паливно-енергетичному господарстві основним, вважаючи його вирішальним засобом для забезпечення енергетичної незалежності країни на найближчу перспективу. Державні плани (Месемера в 1974 р. і Жиро в 1980 р.) суттєво збільшили асигнування, що дало змогу значно розширити фронт дослідницьких і будівельних робіт. Ці зусилля забезпечили Франції провідне місце у світі у сфері ядерної енергетики.

У зовнішній площині французька доктрина мала яскраво виражену антирадянську спрямова-

ність, а у внутрішньому вимірі – абсолютний пріоритет національних ядерних сил у військовому будівництві, що врешті-решт привело до незалежності Франції від потуги НАТО. Військово-політичне керівництво цієї країни визначило для своїх стратегічних ядерних сил основну мету – стримування війни. Як можливу форму застосування ядерних сил було обрано тактику завдавання всіма наявними носіями масованого ядерного удару – концепція «все або нічого», та по об'єктах промислового потенціалу противника – концепція «удару по містах». До кінця 1956 р. у Франції було сформовано всі необхідні структури для реалізації атомного військово-політичного проекту, прийнято відповідну державну програму на 1957–1961 рр., що передбачала безперервне фінансування всіх теоретичних і практичних розробок.

Просуванню атомного проекту Франції багато в чому сприяла прийнята в 1958 р. нова конституція, що істотно розширила права Президента Французької Республіки. Ядерний потенціал став дітищем генерала де Голля – палкого прихильника ядерної незалежності Франції. 3 листопада 1959 р. у Центрі вищих військових досліджень де Голль заявив, що основна мета ядерної програми Франції полягає у створенні національних ударних сил на основі ядерної зброї, яка могла бути задіяна у будь-якій точці земної кулі. 13 лютого 1960 р. потужний вибух (60–70 кт) на полігоні Регган гучно сповістив про входження

Французької Республіки до «атомного клубу». У квітні й грудні того ж року були проведені в атмосфері ще два випробування ядерних бомб. Однак, четвертий ядерний вибух відбувся 25 квітня 1961 р. з неповним циклом ділення, оскільки французька влада остерігалася ядерного тероризму з боку алжирських заколотників на чолі з генералом Шале.

Отже, політикою ядерності розв'язували завдання посилення впливу Франції на міжнародній арені у статусі великої світової держави. Найбільш вдало цим настановам сприяла концепція «пуризму» (походить від лат. *Purus* – «чистий, порожній, незайманий»). У політиці термін близький до поняття «політика невтручання», що становила собою систему концептуальних поглядів та практичних рекомендацій, які наприкінці 1950-х років сповідували ідею ядерного націоналізму (модель стримування через очищення). Винятковою рисою пуристів було прагнення відшукати таку формулу, яка передбачала б стримування слабшим сильнішого. Політика ядерного націоналізму призвела до виходу Франції з військової структури НАТО. Країна відкинула американську стратегію «гнучкого реагування», яка з 1962 р. стала офіційною доктриною Альянсу. Також Париж відмовився підписувати «Пакт Нассау», схвалений у грудні 1962 р. Президентом США Дж. Кеннеді і Прем'єр-міністром Великої Британії Г. Макмілланом. Суть цього документа полягала в дотриманні паритету Великої Британії

та Франції в ядерній політиці НАТО та у поступовому інтегруванні військових потенціалів цих країн до ядерних сил Сполучених Штатів під командуванням Альянсу.

Де Голль також вважав стратегічною помилкою політику протистояння НАТО і Варшавського договору. Саме він запропонував створити єдину Європу від Атлантики до Уралу. Фактично позиція генерала дала поштовх процесові розрядки в Європі і світі, пошуку компромісу між двома антагоністичними таборами, обміну візитами на вищому рівні, підписанню перших міждержавних радянсько-французьких договорів про дружбу тощо. Така політика відповідно сприяла і спричинила утворення безпекової європейської організації з безпеки і співробітництва в Європі НБСЄ/ОБСЄ.

Важливим наслідком ядерності Франції став її вихід з-під американської залежності. Ще наприкінці 1950-х рр. Вашингтону було заборонено мати на військових французьких базах ядерну зброю: у 1958 р. урядові США відмовили у наданні можливості розгорнути балістичні ракети середньої дальності на французькій території. З-під командування НАТО було виведено французький флот: спочатку в Середземному морі, а влітку 1963 р. – в Атлантиці. Тому вже на початку 1963 р. американсько-французькі суперечності в ядерній сфері набули вкрай гострого характеру. 31 березня 1966 р. з'явився меморандум уряду Франції про вихід із військової організації НАТО.

Прийняті рішення було обґрунтовано теоретичними розробками ортодоксальних пуристів: доктрина Айєре та таємні директиви грудня 1967-го – листопада 1968-го рр. Центральною політичною концепцією доктрини Айєре стала відмова від орієнтації Збройних сил Франції на окремого супротивника. Цей план дістав назву «оборона по всіх азимутах». Шлях до реалізації цієї доктрини представник Генерального штабу республіки Ш. Айєре вбачав у здійсненні військової стратегії глобального стримування на основі власної термоядерної стратегічної зброї зі світовим радіусом дії [2]. Доктрина була сприйнята світовою громадськістю як офіційне проголошення нового зовнішньополітичного курсу Франції на засадах військового збройного нейтралітету.

Для Альянсу в умовах не прогнозованої в'єтнамської кампанії США рішення Парижа стало важким і несподіваним ударом. Усі керівні органи НАТО потрібно було терміново перебазувати до Брюсселя. Саме відтоді і зародилася в Європі сумнозвісна «брюссельська бюрократія», масштаби якої допоможуть уявити наведені дані. До 1 квітня 1967 р. США евакуювали з Франції 29 баз та 33 тис. військовослужбовців. Французи з того часу брали участь лише в політичній діяльності НАТО.

У період президентства В.Ж. д'Естена основні принципи де-голлівської ядерної стратегії збереглися, однак намітилися й перші кроки в еволюції зовнішньополітичного

курсу країни, спрямовані на зближення зі США та НАТО. Тепер уже керівництво Франції вважало, що ядерна зброя не може бути застосована як відповідь на будь-яку форму агресії, але тільки в разі атомного нападу. За оцінками офіційних осіб до 1978 р. був досягнутий запланований рівень кількісного розвитку зброї ядерного стримування відповідно до принципу достатності. У результаті двадцятирічних зусиль всіх французьких урядів стратегічні ядерні сили Франції до 1983 р. мали 33 стратегічні бомбардувальники, 18 БРСД S-3 та 5 ПЛАРБ із вісімдесятьма балістичними ракетами М20. В арсеналах Франції був 131 ядерний заряд сумарною потужністю 103,9 Мт. Нагадаємо, що ударні атомні авіаносці є тільки у США та Франції. Ця вражаюча військова міць стала основою суверенітету і безпеки останньої, всіма видами озброєння готової відстоювати свою територіальну цілісність.

Нова ядерна доктрина Франції – національна доктрина стратегічного ядерного стримування означає, що французькі боеголовки більше не спрямовані тільки на країни, що мають ядерну зброю. Тепер удару стратегічних сил може бути піддана будь-яка країна (ядерна або неядерна), яка загрожує національній безпеці чи стратегічним інтересам Франції. Зміни у французькій доктрині, що передбачають використання сил ядерного і термоядерного стримування, розроблялися з середини 1990-х рр. за президентства Франсуа Міттерана.

Однак активне переосмислення завдань ядерного озброєння спостерігаємо з переобранням на президентську посаду Жака Ширака у 2002 році. Виступаючи перед експертами Міністерства оборони, Ж. Ширак говорив про небезпеку, яка загрожує Франції, і фактично попередив деякі країни, які намагаються створити свій власний ядерний потенціал, що «якщо ці держави приховують щодо нас ворожі наміри, то їх лідери повинні розуміти, що можуть піддатися страшному лихові». Це була перша погроза з боку французів на адресу вороже налаштованих країн. Тепер французи залишили

за собою право не лише на удар проти країни, звідки йде терористична загроза. Париж готовий і до превентивних бомбардувань (причому точкових) місць виробництва зброї масового знищення і баз терористів. Для цього Франція вже має арсенал так званих мініатюрних атомних бомб. Крім того, доктрина ядерного стримування була орієнтована й проти Китаю. Військові аналітики уважно відстежують загрози, які можуть становити для Франції та її інтересів бурхливий розвиток цієї азійської держави.

У 2008 р. президент Н. Саркозі, виступаючи перед дипломатичним

корпусом, визначив п'ять зовнішньополітичних пріоритетів – складових безпеки свого президентства, а саме: зближення Франції з США та НАТО, нова політика на Близькому Сході на основі тісних відносин з Ізраїлем, зближення з Великою Британією, збалансовані відносини з Німеччиною, комерціалізація відносин з країнами Африки, а також захист прав людини, що є основним стрижнем зовнішньої політики Франції. Однак реальна зовнішня політика країни виявилася дещо іншою. За час президентського правління Н. Саркозі, який відрізнявся певною нестриманістю не лише щодо французьких дипломатів, а й до зарубіжних, а також необережною поведінкою з партнерами, розпалилися гучні демарші в Алжирі, Індії, Туреччині, Сенегалі, Мексиці й Китаї. Новий уряд Франції намагається виправити ситуацію: розглядає розвиток відносин, зокрема з Китаєм, як пріоритетний напрям зовнішньої політики, намагаючись врегулювати двосторонні відносини з позицій стратегічного партнерства. Міністр закордонних справ Франції Лоран Фабіус, визначаючи особливу роль Китаю у світовій політиці з огляду на важливу роль у світовому управлінні країн з новими сформованими ринками, окреслив три пріоритетні напрями розвитку францусько-китайського партнерства (липень 2012 р.): уряди повинні надавати сприяння в досягненні балансу торгово-економічних відносин, вживати конкретних кроків з активізації політичного парт-

нерства і посилити гуманітарні контакти й зв'язки між народами. Останнє, на наш погляд, є особливо важливим для обох країн, оскільки супроводжується наявністю значної китайської діаспори у Франції. До того ж, Франція і Китай мають опанувати нову сферу співробітництва в галузі захисту навколишнього середовища, урбанізації та поступального розвитку поряд зі зміцненням традиційної взаємодії в галузі ядерної енергетики і авіації тощо. Новий французький уряд пропонує Китаю відкритий реальний діалог на засадах поваги позицій одне одного, що дасть змогу поглибити взаєморозуміння і зміцнити взаємні інтереси.

Таким чином, хоча президент Н. Саркозі свого часу запропонував Франції відмовитися від третини повітряного ядерного арсеналу, однак ця пропозиція не знайшла підтримки серед електорату. Франція й досі продовжує вдосконалювати свою ядерну міць. Так, ядерний винищувач Міраж 2000-N (Mirage 2000-N) було замінено на більш потужний лайнер нового покоління Rafale тощо. Починаючи з 2007 р. на заміну існуючим і вже застарілим Міраж-2000 поступово надходять нові багатоцільові винищувачі-бомбардувальники «Рафаль» (Rafale) наземного (одна ескадрилья – 20 одиниць із 2006 р.) та морського (дві ескадрильї упродовж 2015-2017 рр.) базування. Проте загальну кількість літаків буде скорочено на третину. Можливо також, що при розробленні зарядів TNO і TNA буде використано досвід створення

у 1990 р. боезаряду TN90 для ракети середньої дальності «Адес» (Hades). Остання була близька за своїм конструктивним рішенням до американських ракет середньої дальності «Першинг-2», ліквідованих за Договором про ліквідацію ракет середньої та малої дальності (Договір про РСМД) між СРСР і США. Заряд TN90 має регульовану потужність із максимальним значенням 80 кт. Цей найдосконаліший заряд, розроблений Францією, може зрівнятися за показниками з кращими боезарядами США. Зокрема, використовувані в ньому потужні вибухові речовини мають знижену чутливість, що збільшує тривалість зберігання, стійкість до радіаційного впливу та ударних навантажень, пожежо- і вибухобезпечність.

Нині ядерне господарство Франції складається з трьох основних секторів. Перший містить підприємства, які займаються розвідуванням і видобуванням радіоактивних

мінералів. Провідну роль тут відіграє філіал КАЕ – «Загальна компанія ядерної сировини» (так звана Кожема). У Франції є великі запаси руд, які містять уран, що ставить її на перше місце серед членів ЄС. Основні поклади розміщуються на північному заході, у центрі та на півдні країни. Виробництво концентрату урану відбувається на найбільшому заводі Європи недалеко від Ліможа, а металевого урану – на підприємстві в районі Нарбони.

Національний видобуток урану не задовольняє всіх потреб країни. Додаткову сировину Франція купує в Канаді, Австралії, а також отримує з підприємств «Кожема», розташованих у Нігері та Габоні.

Другий сектор займається виробництвом збагаченого урану і переробкою радіоактивних матеріалів. Тут домінує товариство «Еродіф» – філіал «Кожема», який має контрольний пакет акцій, але в якому, зокрема, беруть участь італійські та іспанські компанії. «Еро-

діф» є власником відомого заводу в Пьерелат, розташованому поруч із французьким центром АЕС Трикастеном на березі Рони.

Переробка використаного палива відбувається на заводі Аг у Нормандії. Саме там зі 100 кг використаного палива отримують 96 кг урану і 1 кг плутонію, а також 3 кг відходів, які потребують тривалого зберігання і подальшого захоронення. Завод Аг – одне з найбільших підприємств такого типу у світі, яке виконує замовлення за довгостроковими контрактами інших країн, зокрема, Японії, Німеччини та Бельгії.

Третім сектором є безпосередньо атомні електростанції. Спочатку АЕС використовували французьку технологію, щоб позбутися залежності від США в забезпеченні збагаченим ураном. Сьогодні ці перші АЕС (Шинон та ін.) уже не функціонують. Сучасні АЕС Франції використовують американську технологію, яка після 1970 р. здобула між-

народне визнання. Французька група «Фраматом», що працює за ліцензією американського концерну «Вестінгауз», перетворилася на одне з найбільших підприємств світу в цій галузі.

Основою французької енергетики стали атомні електростанції. За період із 1970 р. по 1995 р. виробництво електроенергії на АЕС зросло у понад 25 разів (приблизно з 3 до 84 млн т умовного палива). Наприкінці ХХ ст. АЕС забезпечували понад 80% виробництва електроенергії ЕДФ (близько 400 млрд квт-год). За цими показниками атомних електростанцій Франція стала першою країною у світі. Поступаючись США за абсолютними показниками виробництва електроенергії на АЕС, Франція значно випереджає за питомою вагою виробництва електроенергії на атомних електростанціях. Частка АЕС в електроенергетиці Німеччини й Іспанії приблизно у 2,5 раза менша, ніж у Франції. АЕС Великої Британії виробляють близько 20% загального обсягу електроенергії, а в Італії – менше ніж 5%. Загалом на сьогодні у Європейському Союзі налічується 143 АЕС, що розташовані в 14 країнах.

Розвиток ядерної енергетики мав значні позитивні наслідки для Франції, зокрема, з політичної точки зору. Це підсилює енергетичну незалежність країни, яка забезпечує нині понад 80% внутрішніх потреб у електроенергії, порівняно з 20% у 1970 р. У сфері економіки ядерна енергетика зменшує витрати на енергозабезпечення порівняно з

тепловими електростанціями. Французькі АЕС мають високу ефективність і перевищують показники АЕС Великої Британії, США та Японії.

До участі в експертних оцінках ядерної енергетики долучається й Україна, яка з середини 1990 років дотримується концепції без'ядерного життя у військовій сфері. Так, за наслідками подій на атомній електростанції «Фукусіма-1» в Японії Україна брала участь в експертних зустрічах ЄС із країнами-сусідами, присвячених питанням ядерної безпеки. Наша країна 23 червня 2011 р. приєдналася до Спільної декларації щодо здійснення цільової оцінки потенціалу безпеки АЕС на своїй території та в погоджені сторонами терміни здійснила стрес-тести: національну доповідь України про хід виконання стрес-тестів передано до Європейської комісії. За оцінками НАЕК «Енергоатом» витрати на підвищення безпеки АЕС становитимуть близько 1,2 млрд. євро.

26 квітня 2011 р. у 25-ті роковини аварії на Чорнобильській АЕС, що набула міжнародного резонансу після аварії на АЕС «Фукусіма-1», Україною та Францією, які головува-ла у «Великій сімці», за участі Європейської Комісії було проведено Конференцію з оголошення внесків, що мала на меті залучити додаткові кошти, необхідні для завершення основних проектів, які стосуються Чорнобильської АЕС. За результатами конференції учасники прийняли рішення про надання 740 млн. євро для потреб будівництва проектів консервації на Чор-

нобильській АЕС. Донори зобов'язалися зробити внесок у розмірі 550 млн. євро (із яких 122 млн. євро внесе ЄС, а 41 млн. дол. США – Україна), який буде доповнено внеском ЄБРР на суму 190 млн. євро (виділених із чистого доходу ЄБРР). Після успішного завершення у 2010 р. виконання проекту в рамках спільної групи Україна – ЄК – МАГАТЕ щодо оцінки стану ядерної безпеки на діючих АЕС України ДП НАЕК «Енергоатом» розпочато виконання «Зведеної програми підвищення безпеки», реалізація якої триватиме впродовж 2010-2017 років.

Водночас слід нагадати, що атомні електростанції у Франції, як і в інших країнах, зокрема і в Україні, створюють багато проблем. Як свідчать приклади аварій на АЕС у світі (зокрема в Україні, США, Японії), ядерна енергетика може завдати значної шкоди людині, природі, суспільству в цілому. Дуже нагальним залишається і розв'язання проблеми ліквідації радіоактивних відходів АЕС.

Однак, попри різноманітні виклики, пов'язані з ядерністю, які країна намагається долати також

у рамках Європейського Союзу, Франція продовжує розбудовувати свій ядерний потенціал задля протистояння майбутнім ризикам і здійснення незалежної зовнішньої політики. Водночас, країна бере активну участь у формуванні енергетичної концепції виживання людства в регіональному і світовому масштабах через активну позицію в МАГАТЕ, НАТО, ООН та інших безпекових структурах.

Список використаних джерел:

1. Див.: <http://www.world-nuclear.org/info/inf40.html>.
2. Коломієць О. В. Концепція національної безпеки Франції як модель «регіонального лідерства». – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Grani/2012_3/30.pdf.

Людмила ЧЕКАЛЕНКО,
професор, завідувач кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС
Андрій КУДРЯЧЕНКО,
професор, директор Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»,
Олександр ВАСИЛЬЄВ,
доктор технічних наук, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено формуванню системи безпеки Французької Республіки, а саме ядерного потенціалу однієї з провідних європейських держав. Автори аналізують становлення механізму ядерної безпеки і нарощування ядерного потенціалу Франції від 1944 р. до сьогодення; концептуальну складову зазначеної проблеми, в основу якої покладено ідею віднайдення стратегічних партнерів, зокрема, і через ядерність країни.

Ключові слова: ядерність Франції, концепція, політика стримування, ядерна парасолька, генерал де Голль, пуризм.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена формированию системы безопасности Французской Республики, а именно ядерного потенциала одного из ведущих европейских государств. Авторы анализируют становление механизма ядерной безопасности и наращивание ядерного потенциала Франции с 1944 г. до сегодняшнего дня; концептуальную составляющую отмеченной проблемы, в основу которой положена идея нахождения стратегических партнеров, в частности, и через ядерность страны.

Ключевые слова: ядерность Франции, концепция, политика сдерживания, ядерный зонтик, генерал де Голль, пуризм.

Історичні, концептуальні та інституційні особливості національної безпеки Франції: політико-дипломатичний вимір

УДК 94:327

Протягом багатьох століть Франція відігравала провідну роль у європейській і світовій політиці та безпеці. Її історія насичена вагомими за своєю значущістю внутрішніми й зовнішніми подіями, багато з яких вийшли за національні рамки Франції та справили величезний вплив на подальший політичний, соціальний, безпековий, науковий і культурний розвиток Європи та світу в цілому, а також позначилися на еволюції та інституційному розвитку систем безпеки, політико-дипломатичних систем і систем міжнародних відносин.

У яскравій палітрі історії Франції чільне місце посідає французька дипломатія, з діяльністю якої пов'язують блискучі зовнішньополітичні успіхи та безпекові концепції, які давали змогу цій державі послідовно обстоювати свої національні інтереси навіть у найбільш скрутні моменти її історії. А вміле, майже філігранне поєднання військової могутності, безпекових тонкощів і дипломатичної майстерності неодмінно забезпечувало Франції місце в авангарді європейських націй, яке вона посідає донині.

Французькі дипломати з давніх часів вважалися беззаперченими майстрами дипломатичного мистецтва [1]. Протягом своєї багатовікової історії французька дипломатична служба, модель французької дипломатії динамічно розвивалися й на сьогодні

активно вдосконалюються, намагаючись знайти адекватні рішення проблем дипломатичної діяльності в нових умовах глобалізації міжнародних відносин і безпекової нестабільності глобалізованого простору. Водночас, дипломатична служба Франції була й досі залишається ефективним інструментом обстоювання національного суверенітету та національних інтересів, проведення дійсно незалежної зовнішньої політики та виваженої безпекової політики Франції, яка керується об'єктивними національними інтересами. Усе це забезпечує Франції місце провідного гравця в європейській спільноті та місце провідного актора у світовій політиці.

Особливості соціально-політичної структури сучасної Франції, бурхливий і суперечливий розвиток політичної історії цієї країни, зокрема, у період після Другої світової війни, який характеризу-

Summary
The main courses of the foreign policy and diplomacy of the French Republic in the context of the security component of its policy is analyzed at the article. It is focused of attention to the institutional development, historical achievements, problems and perspectives of modern France national security.
Keywords: foreign policy, diplomacy, security, institutionalization, model of diplomacy, France.

вався гострою поляризацією політичних сил, історично сформували специфічну внутрішньополітичну панораму цієї країни.

Необхідно також підкреслити значення набутих у процесі історичного розвитку Франції традицій політичної культури, які впливають на функціонування політичної системи: боротьба революційних і консервативних традицій, універсалізму та націоналізму тощо. У громадському житті та національній політичній культурі Франції склалися традиції критичного ставлення до соціальних ідеалів рівності, справедливості, республіканської солідарності. Наведені особливості національної політичної культури проявляються і в методах діяльності різних

ланок зовнішньополітичного механізму Франції. Хоча для його вищих елементів характерна певна сталість адміністративно-управлінських структур (у цьому плані зміни в зовнішньополітичному курсі країни рідко мають радикальний характер, забезпечується його спадкоємність, що слугує гарантією збереження основних зовнішньополітичних і безпекових пріоритетів). Разом із цим деякі зовнішньополітичні ініціативи можуть мати чітко виражене ідеологічне забарвлення, спираючись на традиції національної політичної культури.

Сучасна модель дипломатії Франції функціонує в інституційних рамках політичної системи П'ятої Республіки, що базується на Конституції 1958 року. Похідним від цієї політичної системи є якісно новий механізм формування зовнішньої політики, який відбиває відмінний від попередніх політичних систем розподіл повноважень між гілками влади, зокрема, у зовнішньополітичній і безпековій сферах. У внутрішньополітичному плані Конституція 1958 р. та конституційна реформа 1962 р. встановили особливий, такий, що не підлягає під традиційні визначення, політичний режим, який мав різні назви:

напівпрезидентський, змішаний, президентсько-парламентський, режим особистої влади тощо. У сфері зовнішньої політики період П'ятої Республіки також позначений істотними змінами, суть яких полягає в проведенні політики, спрямованої на повернення і закріплення за Францією ролі світової держави.

Очевидно, такі істотні, що збіглися в часі, трансформації в політичній системі та зовнішньополітичному курсі Франції не є випадковими. Найчастіше це явище пов'язують із особистістю першого Президента П'ятої Республіки Шарля де Голля, а також із тим впливом, який він мав на еволюцію поглядів політичної еліти, розвиток державних інститутів та зовнішню політику Франції. Проведення нового зовнішньополітичного курсу Франції в період П'ятої Республіки було неможливим без радикальної перебудови системи державних інститутів, без створення такого політичного механізму, який уможливив би розроблення та реалізацію нової зовнішньої політики та використання нового дипломатичного інструментарію. Існування об'єктивного зв'язку між проведенням нової зовнішньої політики та відповідним її інституційним оформленням підтверджує й колишній Міністр закордонних справ П'ятої Республіки Моріс Кув де Мюрвіль (фр. Maurice Couve de Murville), який зазначав: «Не було б зовнішньої політики П'ятої Республіки, про яку було варто говорити, якби перед цим наша країна не отримала інститути, які

поступово зміцнювались до ступеня, що не викликає сумнівів» [2].

Політична система П'ятої Республіки та створений у її рамках новий за своєю структурою зовнішньополітичний механізм уможливили проведення цілеспрямованої та ефективної зовнішньої політики, завдяки якій Франція з 1960-х років XX ст. знову почала відігравати вагомую політичну роль на міжнародній арені.

Центральною фігурою системи державних інститутів сучасної Франції та її зовнішньополітичного механізму є Президент Республіки, вплив якого на зовнішньополітичну діяльність є, безумовно, вирішальним. Таке становище президента досить часто дає привід вважати, що зовнішню політику держави формує виключно Президент Республіки. При цьому, у сучасній Франції зовнішньополітичний механізм включає, окрім Президента Республіки, низку інших інститутів як загальнополітичного керівництва – уряд, парламент, так і спеціалізовані органи виконавчої влади, особливе місце серед яких належить міністерству закордонних

справ. Специфічне становище цього відомства пов'язане не лише з його вузькою спеціалізацією, а й із тим, що дипломатія як інструмент проведення зовнішньополітичного курсу традиційно відіграла у Франції значну роль.

Особливості зовнішньополітичного курсу Франції концептуально обґрунтовані й політично виважені. Сучасні напрями зовнішньополітичного курсу країни та особливості її безпекової політики базуються на історичному досвіді та практичних здобутках. Французька зовнішньополітична стратегія та бачення світового порядку традиційно ґрунтуються на таких елементах: прагнення до багатополлярної моделі світобудови та відкидання домінування двох (як за часів «холодної війни») чи одного (після розпаду СРСР) полюсів сили; гуманізація процесу глобалізації та подолання його «односторонності» – глобалізація не повинна втілюватися в «американізації» (вестернізації) світу; усвідомлення історичної місії Франції бути провідником і захисником базових прав людини, демокра-

тії, прав суверенних народів і міжнародного права.

В умовах обмеженості ресурсів і можливостей Франції саме європейський інтеграційний проєкт розглядається як інструмент реалізації цієї стратегії. Побудова Європи як міжнародної потуги (Europe-puissance) повинна бути своєрідним множинником впливу і ваги Франції у світі. Це, у свою чергу, передбачає необхідність забезпечення лідируючої ролі країни в ЄС, її активності та ініціативності. Така політика справедливо робить Францію (поряд із Німеччиною) провідним локомотивом євроінтеграції.

За підсумками президентських виборів у Франції в травні 2012 р. зовнішня політика цієї країни загалом не зазнала суттєвих змін і традиційно спрямовується на забезпечення впливової ролі держави в підтриманні миру й міжнародної безпеки в умовах глобалізації та нових викликів.

До основних пріоритетних зусиль Франції на європейському напрямі зовнішньої політики, який постійно залишається в центрі уваги керівництва країни, слід віднести такі: подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи та забезпечення фінансової стабільності єврозони; інституційне зміцнення ЄС; становлення економічного врядування в Євросоюзі; посилення зусиль із розбудови Європейської політики безпеки та оборони; посилення співробітництва у Середземномор'ї та на Близькому Сході тощо. Східний напрямок Європейської політики сусідства, як вважають фран-

цузькі дипломати, повинен підтримуватися державою в повній мірі, як складова загальної європейської політики країни. «Ми зацікавлені в тому, аби мати поруч стабільних, демократичних та процвітаючих сусідів», – зазначають у МЗС Франції.

Ця країна розглядає подальший процес розширення ЄС крізь призму його здатності приймати нових членів. Чергове розширення повинно зміцнювати Євросоюз, а не послаблювати його, а сам процес має бути контрольованим, зрозумілим і схваленим населенням держав-членів ЄС. Франція поряд з іншими країнами та інституціями Євросоюзу підтримала рішення про відтермінування приєднання Болгарії та Румунії до Шенгенської зони з огляду на їхню неготовність забезпечити відповідний рівень безпеки кордонів.

Традиційно важливими для офіційного Парижа напрямками залишаються американський і російський вектори зовнішньої політики, а також врегулювання ситуації навколо ізраїльсько-палестинського конфлікту, який Франція розглядає як джерело тероризму.

Нині остання проводить реформу дипломатичної служби, яка полягає, насамперед, у тому, щоб перетворити Міністерство закордонних справ на центр координації та втілення в життя всієї міжнародної діяльності французької держави, зокрема, безпекової, і таким чином забезпечити в цій сфері єдність дій. Реформа також передбачає адаптацію посольств Франції в країнах Європейського Союзу з урахуванням того, що все

більша кількість питань, які входять до компетенції посольств, обговорюються в структурі самого Союзу. Ця реформа є частиною реорганізації державного апарату Франції в цілому.

Дотримуючись свого головного завдання – зберегти глобальну роль держави, сучасна французька дипломатія зробила ставку на багатополюсність міжнародної системи і розробила подвійну стратегію реалізації цього задуму. Її першим напрямом є прогрес у справі європейської інтеграції, перетворення Європейського Союзу на фактор примноження міжнародного впливу Франції в самостійний полюс сили, чому відповідає поняття «державна Європа».

Другий стратегічний напрям – посилення ролі міжнародних (міждержавних) організацій у врегулюванні криз і в обговоренні глобальних питань – тісно пов'язаний із європейським, і вони взаємно доповнюють один одного. Коли міжнародні ініціативи Франції буксують через відсутність згоди всередині ЄС, її дипломатія звертається до стратегічного діалогу з Росією та Китаєм, у рамках вибраного клубу постійних членів Ради Безпеки ООН, як це було під час іракської кризи 2002-2003 років.

У постбіполярному світі Франція утвердилася як середня держава з глобальними бажаннями, позиція якої в міжнародних справах характеризується самостійністю та безпековою врівноваженістю. При цьому зовнішньополітична стратегія країни виходить не тільки з факторів силової могутності, а й з ідеї багатополлярності

(поліцентричності), тобто з конструктивістського («праксеологічного») посилення. Факторами, що компенсують недолік військово-політичного потенціалу, є належність до Євросоюзу та Північноатлантичного альянсу. Внутрішнє благополуччя країни, універсальний характер її цінностей, привабливість культури та способу життя – усе це, на думку французької політичної та інтелектуальної еліти, сприяє зближенню інтересів Франції з інтересами інших держав. Успіх глобального проекту Парижа, а також його роль у новій міжнародній системі безпеки залежать, з одного боку, від збереження ідентичності суто французького суспільства, а з іншого боку – від широкої міжнародної підтримки як усередині Європейського Союзу і Великої Європи, так і за їх межами.

Національна безпека Франції гарантується Президентом Республіки, що визначено Конституцією 1958 р., згідно з якою президент є гарантом національної незалежності, територіальної цілісності, дотримання угод і договорів Спільноти (ЄС), а також главою збройних сил. Президенту ж надано виняткові права, коли незалежність нації, цілісність її території або виконання нею міжнародних договорів опиняються під серйозною і безпосередньою загрозою. Роль президента була закріплена юридично і практично створенням так званого Президентського сектору політики безпеки і зовнішньої політики, тобто надання виняткових повноважень президентові, до яких віднесено питання зовніш-

ньої політики, дипломатії, оборони, відносин із членами Спільноти.

З огляду на особливе, близьке до абсолютного, становище президента у сфері національної безпеки, величезного значення набула і його функція основного ідеолога її забезпечення. Саме національні доктрини та концепції, прийняті за основні напрями гарантування безпеки (вони, зазвичай, не мають характеру єдиного, цілісного документа), є рамками, що визначають поточні рішення і дають орієнтири на перспективу. При розробленні програмних документів у сфері національної безпеки президент спирається на радників із канцелярії президента при Єлисейському палаці.

Участь інших ланок виконавчої влади в розробленні питань національної безпеки є значно скромнішою. Однак прем'єр-міністр і уряд мають значні можливості в цьому питанні. Особливо слід згадати про підпорядкований прем'єр-міністрові Генеральний секретаріат національної оборони, що відповідає за міжвідомчу координацію питань оборони, значення якого аналогічне ролі Ради національної безпеки в США. Так, розпорядженням від 7 січня 1957 р. оборона включає у себе сфери війни, дипломатії, економіки, цивільної оборони, наукових і технічних досліджень.

Значну роль у формуванні національної доктрини та концепції національної безпеки Франції відіграє міністерство закордонних справ, у складі якого функціонує Центр аналізу та прогнозування, а також міністерство наці-

ональної оборони і генеральний штаб, які відповідають за розроблення національної військової доктрини.

Слід зазначити, що багато теоретиків національної безпеки з держапарату, що переходять на роботу у приватний сектор, часто продовжують свою теоретичну діяльність. У результаті формуються групи інтересів, що поєднують державні погляди і прагнення приватного бізнесу, а це, у свою чергу, впливає на формування і коригування політики національної безпеки.

Роль політичних партій і представницьких органів влади у визначенні політики національної безпеки країни обмежена конституцією. Крім того, домінування виконавчої влади над законодавчою у Франції фактично зводить нанівець фактор міжпартійної боротьби при визначенні характеру концепції національної безпеки. Однак більшість партій Франції розробляють свої програми зовнішньої та оборонної політики, а також публікують документи з різних аспектів безпеки. При цьому наголошується фактична відсутність серйозних розбіжностей щодо політики національної безпеки між фракціями Національних зборів Франції, незалежно від гостроти поточного моменту та ступеня реальності зовнішніх загроз.

Концепції національної безпеки Франції мають свої історичні традиції та сучасні новації. Французькі національні традиції щодо національної безпеки збігаються з американськими в частині, що стосується їх ідеологічного забарвлення. Останнє

пояснюється традиційною історико-літературною культурою французької дипломатії: на зовнішньополітичній службі у свій час перебували Руссо, Вольтер, Шатобріан, Стендаль та інші, — а також глибокими революційними традиціями країни. Оскільки національні традиції перебувають у прямій залежності від політичної практики, концепція національної безпеки Франції фактично визначається ідеологічними настановами національної доктрини.

Серед національних особливостей формування політики національної безпеки можна виділити такі. У Франції існує стійке, загальне розуміння того, що країна є могутньою світовою державою. У цьому й полягає голістська традиція, сформульована Шарлем де Голлем: «Франція лише в тому разі є справжньою Францією, якщо вона перебуває на перших позиціях». Витоки цієї традиції лежать у «націонал-кольбертизмі», за ім'ям державного діяча епохи абсолютизму Ж.-Б. Кольбера — послідовного прихильника централізованої держави, який проголосив культ верховного авторитету, всевладдя держави та недопущен-

ня загрози їй будь-якої шкоди. Політику кольбертизму покладено в основу Конституції П'ятої Республіки. Економічна політика Ж. Кольбера — кольбертизм — одна з відгалужень меркантилізму.

Особливою умовою, що вплинула на формування французької політики безпеки, була необтяженість комплексом провини через своє колоніальне минуле (на відміну від деяких країн, наприклад, Японії). Цей фактор також додає Франції впевненості претендувати на глобальне місце у світі. Передусім це виявляється в прагненні відігравати роль посередника між провідними західними країнами і державами третього світу. Характерною рисою французької політики безпеки є також і те, що ця країна на відміну від США, ніколи не прагнула до одностороннього гегемонізму. Гарантування власної безпеки нею традиційно розглядається в спільній діяльності та за допомогою провідних держав в умовах багатополярного світу. Звідси й традиційне прагнення Франції до проведення гнучкої політики балансування і відмова від будь-яких двосторонніх союзів на користь багатосторонніх. Складовою

основою реалізації політики безпеки країна також розглядає військові інструменти, що знаходять підтвердження в тривалому відокремленні в питаннях національної оборони від НАТО та інших держав Європи, а також у проведенні власної ядерної політики [3; 4].

У геополітичному плані Франція вважає себе не тільки континентальною і водночас морською державою, а й європейською країною з особливим геополітичним розташуванням, що одночасно виходить до Атлантики і Середземного моря. Таке географічне положення Французької Республіки вплинуло й на формування її геополітичної моделі.

Досить гострий характер у реалізації політики безпеки періодично — 1950-1960-ті, 1970-ті, 1980-ті роки — набувала концептуальна боротьба навколо концепції тьєрмондизму (третій світ) — зовнішньополітичного курсу Франції щодо країн третього світу. Суть концепції полягає в оцінках ліворадикальних теоретиків визвольних рухів французьких колоній, як соціалістичної революції, а їх народів — як нових носіїв історичної місії вивільнення людства від експлуатації та гноблення. Термін «тьєрмондизм», або «третій світ», був уперше застосований політологами Ж. Баландьє і А. Сові. У подальшому так визначали зовнішньополітичний курс Франції щодо країн, які розвиваються.

Водночас, розповсюджується й таке переконання, що в постколоніальних країнах існують найсприятливіші умови для соціалізму. Спираючись на такі

погляди, соціалісти проголосили солідарність із національно-визвольними рухами – так званий новий інтернаціоналізм, як нову антиімперіалістичну концепцію солідарностігноблених класів у боротьбі проти експлуатації та нерівності. Однак після приходу до влади соціалістів (президентство Ж. д'Естена) політика Франції щодо країн третього світу стала швидко посуватися в бік прагматизму, віддзеркалюючи традиційний неоколоніалістський курс П'ятої Республіки. Для сучасної Франції тьєрмондизм означає необхідність постійної глобальної відповідальності за свої підмандатні й постколоніальні території та сприяння їхньому розвитку.

Європейський периметр обґрунтовує необхідність участі Франції у формуванні регіонального порядку як у Середземномор'ї, Північній Африці, так і на Близькому Сході та прилеглих до нього акваторіях.

Євроцентризм визначає особливу важливість стану безпеки в Європі та участі в європейських справах, де Франція традиційно розглядає себе регіональним лідером, стримуючи при цьому європейські апетити США, Великої Британії (англосаксонська група), Німеччини й у деяких випадках Росії [5].

Згадані вище концепції та теоретичні розробки покладені в законодавчу палітру Французької держави.

Отже, можна зазначити, що Франція у світі на сьогодні є однією з сильних країн, як у військово-політичному, безпековому, так і в економічному аспектах.

Узагальнюючи гіркий досвід минулого століття, європейські політики та дипломати формували положення, що мали характер міжнародних принципів. І, попри те, що ці принципи часто порушувалися тією або іншою європейською державою, саме їх покладено в основу утворення норм міжнародних відносин.

Якщо й є у світі країна, для якої переконання у своєму великодержавному призначенні важливіші реальних фактів, що його підтверджують, то це Франція. Таким чином, щоб зберегти глобальну роль країни, французькі дипломати розробили подвійну стратегію реалізації цього задуму. Її першим напрямом є прогрес у справі європейської інтеграції, перетворення Європейського Союзу на чинник примноження міжнародного впливу Франції, самостійний полюс сили, чому відповідає поняття «Державна Європа». Другий стратегічний напрям – посилення ролі міжнародних організацій у врегулюванні криз і в обговоренні глобальних питань. Обидва напрями тісно пов'язані та взаємно доповнюють один одного. Сьогодні Франція в міжнародних справах вирізняється самостійніс-

тю. Це потужний актор міжнародного рівня, який має амбітні проекти, зростаючі масштаби проведення зовнішньої політики та реалізації своєї дипломатії, що уособлюються в її методах і підходах до планування глобальної стратегії за різними напрямками, зокрема – у галузі безпеки.

Нарешті, французька дипломатична служба була й залишається ефективним інструментом обстоювання національного суверенітету, проведення дійсно незалежної зовнішньої політики Франції, яка керується об'єктивними національними інтересами та питаннями національної оборони. Усе це забезпечує країні провідне місце в європейській та світовій політиці. Саме цими факторами й пояснюється інтерес як до концептуального вивчення побудови і

функціонування дипломатичної служби Франції, так і до можливостей практичного використання країни в багатьох аспектах безпекової політики держав глобалізованого світу.

Список використаних джерел:

1. Barbiche B. *Les institutions de la monarchie française – l'époque moderne. XVI-e – XVII-e siècle* / B. Barbiche. – P., 2001.
2. Black J. *A History of Diplomacy* / J. Black. – Reaktion Books, 2010.
3. *Annuaire diplomatique et consulaire de la République Française pour 2002*. – P., 2002.
4. Зверева Т.В. *Внешняя политика современной Франции: монография* / Т.В. Зверева. – М., 2014. – 344 с.
5. Bry A. *Les Cents métiers du Quai d'Orsay. 1980 – 2000* / A. Bry. – P., 2000.

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
перший проректор
Дипломатичної академії
України при МЗС, кандидат
історичних наук, доцент
кафедри дипломатичної та
консульської служби,
заслужений працівник
освіти України

Людмила ЧЕКАЛЕНКО,
завідувач кафедри зовнішньої
політики і дипломатії
Дипломатичної академії
України при МЗС, доктор
політичних наук, професор,
заслужений діяч науки і
техніки України

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано основні напрями зовнішньої політики і дипломатії Французької Республіки в контексті безпекової складової її політики. Особливу увагу приділено інституціональному розвитку, історичним здобуткам, проблемам і перспективам сучасної національної безпеки Франції.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, безпека, інституціоналізація, модель дипломатії, Франція.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы основные направления внешней политики и дипломатии Французской Республики в контексте составляющей её политики безопасности. Особое внимание уделяется институциональному развитию, историческим достижениям, проблемам и перспективам современной национальной безопасности Франции.

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, безопасность, институционализация, модель дипломатии, Франция.

«Дипломатична історія України» Євгена Слабченка: «... хай тепер українське суспільство зробить зусилля, щоби її видати»

Публікацію рукопису Євгена Слабченка «Дипломатична історія України» зумовило зацікавлене обговорення надрукованої в 10-му числі «З.С.» за 2014 р. статті «Чи був Євген Слабченко дипломатом?», за що висловлюємо щирі вдячності усім учасникам дискусії. Вирішальною була думка щодо потреби такої публікації Надзвичайного і Повноважного Посла України, почесного доктора Дипломатичної академії України при МЗС Юрія Кочубея. А уможливило її реалізацію дієве сприяння екзекутивного директора Осередку української освіти і культури (Вінніпег, Манітоба, Канада) п. Софії Качор. Саме в архіві Осередку зберігається один із примірників рукопису праці Євгена Слабченка (Євгена Деслава), наукове видання якої готується нині в Інституті історії України НАН України. У зв'язку з цим у журнальному варіанті не подаємо змісту¹ та списку літератури, а також обмежуємося мінімумом коментарів.

Збереглися відомості, що рукопис мав побачити світ 50 років тому в Канаді за редакцією професора

Микити Мандрики коштом Дмитра Микитюка². Автор вважав цей проєкт «головною працею життя» і наголошував: «Я зробив величезне зусилля, щоби її написати, хай тепер українське суспільство зробить зусилля, щоби її видати»³. Однак донині цього не трапилося. На сторінках журналу «Зовнішні справи» праця друкується вперше. Інтерес становить її назва, оскільки текст не містить жодних тлумачень поняття «дипломатична історія України», «історія дипломатії» тощо, як і взагалі будь-яких термінологіч-

2 Гусейко Любомир. Про архів та дещо з архіву Євгена Деслава // KINO-КОЛО. – 2005. – № 27. – С. 32.

3 Див.: Листування Євгена Деслава / Упоряд., вступна стаття і коментарі о. Юрія Мицика; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України). – К., 2009. – С. 135.

них зауваг чи теоретичних узагальнень. Припущення щодо вибору назви за аналогією можна зробити на підставі аналізу списку використаної автором літератури, у якому знаходимо франкомовне видання 1917 р. відомого твору знаного французького історика Антонена Дебідюра (1847-1917 рр.), завідувача кафедр університету в Нансі та в паризькій Сорбонні, «Дипломатична історія Європи від Віденського до Берлінського конгресу (1814-1878 рр.)». Сучасник Євгена Слабченка Михайло Єремійв радив йому дещо змінити назву на «Причинки, або матеріяли до дипломатичної історії України» (оскільки «титул», на його думку «не є цілком відповідним»), щоб «уникнути зайвої критики наших вчених дурників»⁴.

Особливість праці Євгена Слабченка полягає в її швидше популярному, ніж науковому викладі, підкреслений відданості автора українській ідеї, увазі до питань дипломатичного протоколу, висвітлення української історії через дипломатичні акції, надзвичайно стислий обсяг «розділів», заміна тексту розділу документом тощо. При цьому рукопис має очевидне значення як історичне та історіографічне

4 Матяш І. "Головна справа життя" (з листування українських дипломатів Євгена Деслава і Михайла Єремійва) // Там само. – К., 2013. – Вип. 14. – С. 419-463.

джерело, яке дає змогу скласти уявлення про світогляд українських емігрантів, тогочасні можливості доступу до інформації, рівень «дослідженості» проблеми тощо. Відомо, що Євген Слабченко планував спершу підготувати один том, згодом задумувався над другим, починав збирати матеріали до нього, планував включити розділ «Симон Петлюра в описах чужоземних спостерігачів – дипломатів і журналістів». Спершу зміст мав «86 розділів-статей», на кінець – 1964 р. – 124. Однак 5 розділів, зазначених у змісті, так і не увійшли до рукопису.

Фізичний обсяг примірника «манітобського» тексту «Дипломатичної історії України. 907 – 1918» становить 396 аркушів машинопису (із рукописними авторськими виправленнями), із них – 119 аркушів, на яких розташовано лише рукописні заголовки розділів, 5 аркушів змісту, 3 аркуші бібліографії, на 62 аркушах розташовано від 3 до 12 рядків тексту, а в 12 розділах текст становить лише документ без коментарів. Окремо зберігаються надзвичайно цінні ілюстрації, які автор зібрав до майбутньої книги.

Пропонуємо увазі шановного читача текст «Дипломатичної історії України. 907 – 1918». Стилістичні, орфографічні, пунктуаційні особливості рукопису збережено.

1 Зміст праці див.: Матяш І. Дипломатична історія України могла побачити світ в середині 1960-х ... // Україна дипломатична: наук. щорічник. – К., 2007. – Вип. 8. – С. 218-229.

ДИПЛОМАТИЧНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 907 – 1918

Дипломатичні стосунки Київської Держави

Київська держава була створена Великим Князем Олегом Віщим. Дніпровський водний шлях «з варяг в греки» мав важливе значіння: Київ був головним осередком товарообміну Східної і Північної Європи з Азією та Африкою. Київські купці збирали завезені запаси і готували їх до дальшої дороги. Зв'язки Києва сягали до країн поза Каспійським морем і через моря: Чорне, Егейське і Середземне до Месопотамії та Єгипта.

Міжнародна експансія Києва викликала ворожість Візантії, яка намагалась затримати чорноморське сполучення під своєю владою. Великий князь Олег з військом на 2 000 човнах поплив Дніпром та Чорним морем до Константинополя, обложив столицю Візантії, розбив візантійців і змусив імператорів Візантії Льва і Олександра вислати до нього на мирні переговори своїх повно власників. На знак перемоги над Візантією Олег прибав на головній брамі Константинополя свій щит.

Між Великим князем Олегом та Візантійським імператором Львом були укладені 907 і 911 рр. дві мирні умови: одна дипломатична, якою упорядковувались відносини між двома державами та їх громадянами, друга – торговельна, якою Київська держава діставала численні привілеї. В літописі Нестора є відомості про ці умови.

Але Візантія, незадоволена договорами з Князем Олегом, продовжувала

зміцнювати свої володіння в Криму, візантійські колоністи запливали в гирло Дніпра щоби риболовити і полювати, – це викликало збройний опір українського населення. 941 року знов виникла війна з Візантією, Великий Князь Ігор з чималою флотою рушив на Константинополь. В цій війні візантійці перемогли завдяки так званому ясному вогневі, хімічний речовині, яка горіла у воді і палила українські кораблі. 944 року було укладено між Візантією і Київською державою новий договір, – Київ зобов'язувався не нападати на візантійські колонії в Криму. Але обмежити товарообмін України з чужиною Візантія не могла. Ал-Массуді, арабський письменник першої половини X-го століття, який лишив докладний опис тогочасної України, зазначав що торговельні зносини Києва (він писав: Кийба) сягали аж до Андалузії. Головним портом для Києва було тоді Олеше, на долішньому Дніпрі (тепер Олешки коло Херсону). Це було значне місто, були тут будови для українського хліба, візантійських та орієнтальних товарів. Олеше було також осередком дніпро-морського рибальства.

Велика Княгиня Ольга, бажаючи поліпшити стосунки між Київською державою і Візантією зробила 957 року подорож з Києва до Константинополя. Численний почет супроводив її: дядько по матері, 20 послів, 12 княгинь, священник Григорій, 2 перекладчики, 18 осіб двірського жіноцтва. В Константинополі до посольства приєдналися 42 особи української торговельної місії.

Візантійським імперато-

ром в цей час був Костантин Порфірородний, онук імператора Василя Македонця, висококультурна людина. В своїй великій історичній вартості праці «De administrando Imperio» імператор подав свідоцтво про перебуття Великої Княгині Ольги в столиці Візантії.

Перші відвідини Княгині – «архонтіси», як каже Костантин Порфірородний, відбулися 9 вересня 957 року. Княгиня Ольга була прийнята імператором з усім своїм почтом згідно з церемоніалом. Під час аудієнції вона йшла на чолі свого двору різними залами. В залі триклініум Юстиніана де був великий трон імператора Теофіла, сиділа на іншому золотому троні імператриці. Княгиня Ольга була головою держави і весь імператорський двір мусів бути присутній на аудієнції. Імператор прийняв Княгиню в найпараднішій залі – магранві. Потім Княгиня оглянула залу трофеїв і цим загальна аудієнція офіційно закінчилася. Приватна розмова імператора з Княгиною під час якої обговорювались справи державного характеру відбулась в палатах імператриці.

Увечері того ж дня в триклініумі Юстиніана від-

бувся парадний бенкет на якому Княгиня Ольга сиділа з родичами імператора. Одночасно в хризотріклініумі (золотій залі) імператор гостив чоловіків із почоту княгині. По цім обіді імператор, цезар Роман, імператриця, їх діти, невістка і Княгиня перейшли в окрему кімнату, сіли довкола невеличкого золотого стола та куштували десерт.

Переговори тягнулись аж до 18 жовтня 957 року і закінчились прощальним бенкетом в залі св. Павла, що траплялось дуже рідко і визначало особливу пошану до української Княгині.

Подорож ця сприяла поновленню приязних відносин між Візантією та Київською державою.

В фундаментальній праці імператора Костянтина Порфірородного «De administrando Imperio» є відомості про Дніпровські пороги назви яких подані двома мовами: славянською і руською. Питання що це за мови викликало в XIX століття подиву гідну дискусію. Німецькі науковці-професори або як їх тоді називали «мистлителі»: Баер, Шлецер, Струбе, Туннан безглуздо доводили що «в половині X століття в Росії розмовляли двома мовами і що російська мова називалась – Скандинавською мовою». Вчений професор, магістер а можливо теж доктор Г. Юргевіц цілком «серйозно» пробував довести що російські назви в праці Костянтина Порфірородного треба вважати не російськими а мадярськими.

Український вчений О.Бодяньський видав у Москві 1868 року російською мовою студію присвячену Костянтину

Порфірородному в якій стверджує що мови, про які написав візантійський імператор, – це : українська і російська. Він пише (подаємо в оригіналі):

«Неоспоримо, что жители Украины, по обучаяю, давали названия порогам по приметам местности – по селениям, рекам, впадающим в Днепр, или по островам; а Руссы корабельщики, давали прозвища каждому порогу по свойству его; но чтоб проезжие из Ютландии и Скандии гости чрез Русь в Грецию при дали порогам свои собственные прозвища, и чтоб эти чуждые прозвища усвоились местностью, – это несообразность, которую нет необходимости опровергать».

Свідомство Візантійського імператора Костянтина Порфірородного має велику цінність, – в X столітті існувала українська мова цілком відрізна від російської.

Імператор Костантин написав теж поважний твір-виписки про послів, який був базою тогочасних дипломатичних стосунків.

Повернувшись 959 року до Києва Княгиня Ольга вислала посольство до німецького короля (потім Імператора) Оттона I з пропозицією нав'язати

дипломатичні стосунки, в наслідок чого в 961 році до Києва прибула місія від Оттона з єпископом Адальбергом на чолі. Українські католицькі джерела подають, що одним з намірів цього посольства було нав'язання контакту між Київською державою та Апостольською столицею – Ватиканом за посередництвом короля Оттона I.

Візантійські імператори брати Василь і Костантин звернулись до Великого Князя Володимира з проханням військової допомоги проти Варди Фоки, що підняв повстання. Князь Володимир погодився, вислав до Константинополя український 6 000-й легіон і зажадав щоби для скріплення стосунків між Київською державою та Візантією імператори віддали свою сестру Ану йому за жінку, – породження з візантійським двором мало підняти маєстат Київської держави, самої князівської влади та скріпити будову держави.

Імператори прийняли умову Князя Володимира, але коли небезпека минула, відмовилися виконати свої зобов'язання. Князь Володимир почав війну з Візантією, – пішов походом на візантійську най-

ціннішу колонію в Криму: Херсонес-Корсунь (недалеко від сучасного Севастополя). Після піврічної облоги Херсонес здався. Налякана успіхом Князя Володимира Візантія дала згоду на подружжя, імператорська сестра Ана виїхала до Києва. Князь Володимир зрікся Херсонеса і віддав його, як віно, Візантії.

Внаслідок цього подружжя зв'язки Київської держави з Візантією стали дуже приязні. Український легіон був перетворений в українську гвардію для охорони візантійського імператора, українські гвардійці несли варту візантійських палаців і, як кіннотники, брали участь в походах. Про цю українську військову формуцію у Візантії є відомості у Візантійському трактаті військових справ, перевиданому французькою мовою вченими-візантістами Гро і Мартеном у Парижі 1896 року.

Тогочасна Київська держава була найбільшою державою Європи, простягалась вона від фінської затоки до Озівського моря, від Кавказу до Карпат, що ще й досі зневажають західноєвропейські історики хорі на «європоцентризм» те б то ніби Західна Європа, і тільки вона, була завжди центром історичного розвою.

Двічі перебував 1006 – 1007 р.р. перебував у Києві гостив у Князя Володимира Бруно Корфурт, посол німецького імператора Генриха II. Він звітував з Києва, «одного з найбільших міст Європи», що «Великий Князь є могутній і багатий керівник (magnus regno et divitiis regum). Він довгий час гостював мене у своєму

палаці й відраджував мені продовжувати подорож на схід до печенігів; коли я переконав його що мушу це зробити, він зі своїм військом два дні супроводив мене аж до кордону своєї держави, на якому я бачив побудовані міцні і довгі укріплення».

1017 року Київ відвідав Тітмар фон Мерсебург, він писав про столицю «Регента» Володимира, що вона надзвичайно добре укріплена, має велику кількість населення, понад 400 церков і вісім майданів-базарів.

За часів Великого Князя Ярослава I Мудрого Київ продовжував бути одним з найбільших міжнародних осередків. Дипломатичні стосунки, що виявлялись головним обміном посольствами, набули велике значіння. Ярослав був у союзі з римсько-німецькими імператорами: Конрадом II і Генрихом III; одночасно коли Великий Князь звільнив західні українські землі від поляків, німці поширювали свої східні території.

Князь Ярослав був одружений з Інгагердою, дочкою шведського короля Олафа і свою родину породнив шлюбами з багатьма володарями Європи: сестра його Марія-Доброніга була дружиною Казимира, якому Великий Князь допоміг стати польським королем, найстарший син був одружений з донькою Гарольда, останнього англійського короля саксонської крові, син Всеволод з дочкою візантійського імператора Костянтина XII, Святослав з онукою короля Генриха II: дочки стали дружинами королів: Настя – угорського Андрія, Лизавета норвезького – Гарольда Смі-

ливого, Ганна французького – Генриха I.

При дворі Ярослава гостили королі – англійський Едмунд Залізний Бік, норвезький Олаф. Перебував у Києві і користався гостинністю Ярослава родич Візантійського імператора Андронік Комнен, який пізніше став на чолі Візантії й одружився з французькою принцесою Агнесою, дочкою Луї VII.

Шлюб Ганни з Королем Франції відбувся 14 травня 1949 року в місті Реймсі, де зберігається ще й досі її українське євангеліє, написане кирилицею, на якому присягали французькі королі. Описуючи шлюб французький історик Пієр-Шарль Левеск подає opinію Готьє Савро, єпископа міста Мо, який приїхав у Київ, як амбасадор Франції, просити руку Ганни для короля Генриха I, що «Київська країна більш з'єднана, щасливіша, могутніша і культурніша ніж сама Франція». Каталонський єпископ Рогер, що в складі великого почту супроводив Ганну з Києва до Парижу, у своїх спогадах схвально оповідав про українську столицю. Французький історик Жан Бенвіль в своїй «Історії Франції» писав що шлюб був проявом престижу в європейському аспекті для короля невеликої тоді «Іль де Франс», який «одружився з дочкою Великого Київського Князя».

У Ватиканських архівах як подає Monumenta Ucrainae Historica зберігся документ Папи Григорія VII (Epistula Gregorii VII) надісланий 17- IV-1075 року до Великого Князя Київського Ізяслава I (Izjalao Magno Duci Kioviensi), що свідчить про дипломатичні стосунки

Ватикана з Київською Державою.

Політику династичних зв'язків провадив і Великий Князь Володимир II Мономах. Він був одружений з Гідою, дочкою короля Англії Герольда II, що збільшило стосунки з англійцями, які сліжили і у війську Київської держави. Син Володимира II-го Мстислав був жонатий з шведською королівною Христиною, онучки: Добродія з Олексієм, старшим сином Візантійського імператора Калуяна Комнина, три молодші з королями Данії, Норвегії та Угорщини (Гезою II). Династичні зв'язки Великих Князів Київських сягли від Візантії через усю Європу аж до Англії.

Дипломатичні стосунки Галицько-Волинського Королівства з Папою Інокентієм IV

Папа Інокентій IV скликав Вселенський Собор у Ліоні 24 червня 1245 року в жахливих для країн Європи часах. Київ, Володимир-Волинський, Галич, Крем'янець ули зруйновані татаро-монгольськими ордами Батия. Впали: Сандомир, Краків, Вроцлав. Через Чехію азіати спрямували на Мадьярщину, спалили Пешт, дійшли до берегів Адріатичного моря.

Папа, діставшись таємно з Риму через Геную на французьку територію до Ліону, розпочав там важливу діяльність.

Вселенський Собор мав такий програм:

- ухвалити рішення в справі тяжкого становища Святої Землі;
- обговорити справу допомоги zagrożеній на Сході латинської імперії;
- знайти засоби боротьби з

монголо-татарами;

- поладнати суперечки з імператором Фридрихом II.

Численно на Соборі були репрезентовані Франція й Еспанія; менше було англійців і німців, небагато було італійців. Україну репрезентував архієпископ Петро, чехи мали представника – єпископа пражського Миколу.

Справа татаро-монголів, найбільш пекуча, була порушена на другій сесії, докладно її обговорили на третій і останній сесії – 17 липня 1245 року.

Український владика Петро виступив на сесіях Собору з докладами відносно азіатської навали. Папа пставив архієпископу Петру низку питань: про походження татар, про їх релігію, про їх спосіб життя, про їх обряди, про їх способи воювання, про число їх, чи виконують вони міжнародні умови, чи шанують чужих послів. На всі питання архієпископ Петро дав докладні і змістовні відповіді.

Собор прийняв ухвалу, в якій, пригадуючи про зруйнування України, Польщі і Мадьярщини, закликав всіх християн до найбільших зусиль щоби не допустити до дальших татаро-монгольських наїздів: всі шляхи й переходи, якими могли посуватись азіати, мали бути укріплені ровами, засіками й мурами; про всі рухи азіатів треба негайно повідомляти Апостольську Столицю, а вона видасть усі накази потрібні для оборони і допоможе грошовою допомогою.

Ще три місяці перед початком Собору, Інокентій IV надіслав посольство до татарів щоби запропонувати їм мир. Франциска-

нець Жан дю План де Карпен був поставлений на чолі посольства, що мало завдання їхати через Україну і встановити дипломатичні стосунки з Галицько-Волинською державою. Папського легата приймав у Володимирі Волинському брат князя Данила – Василько. Дю План де Карпен гостював у князя Василька довший час, мав наради з галицько-волинськими єпископами, скликаними для цього.

Князь Василько дав посольству своїх провідників аж до Києва. В своєму щоденнику 1246 року, надрукованому у Венеції 1537 року, дю План де Карпен відмітив жахливий стан України, який він бачив, подорожуючи з Волині до Києва: «Мало що лишилось не зруйноване, всюди купи людських кісток і черепів, що лежали на поверхні землі. Київ, колись квітуче місто, мав ледві двіста не знищених будинків». Це був наслідок боротьби України з азіатськими ордами, – Україна стала «непереможним щитом» Європи, грудьми своїх людей обороняла західний світ, розбивала орду за ордою аж врешті сама полягла під ударами монголів.

За десять років від 1184 до 1194 р.р. одна лише Київщина витримала 20

навал азіятів на Українську землю.

З Києва папське посольство мандрувало вже татарською поштою. По дорозі заїздили до Коренци до батия, нарешті приїхали до великого хана Куюка, якому дю План де Карпен передав два папські листи. Провадити переговори не було можливим.

Виступи владики Петра на Вселенському Соборі мали велике значіння для України, – папа визнав у травні 1246 року королем Галичини князя Данила та королем Лодомерії (Волині) князя Василька. Два послы домініканці: Олексій і Генрих були надіслані папою до двору короля Данила для зв'язку з Апостольською Столицею.

Повертаючись до Авінйону, де перебував папа, дю План де Карпен зупинився в резиденції короля Данила, який оголосив легату, що визнає папу своїм зверхником і батьком та хоче єдності з Римською церквою та її наукою. Листи з цією заявою повіз до папи посол короля Данила ігумен угровський Григорій.

12 вересня 1247 року папа Інокентій IV прийняв Галицько-Волинське Королівство (Regnum), українських князів з «родиною, землями і добром» під опіку Ватикана.

На доказ цієї опіки, Інокентій IV в 1248 році вислав до короля Данила посольство з короною. Папський легат коронував Данила цією короною в Дорогочині.

Але ідея папи хрестового походу для звільнення України не зустріла підтримки в Європі і не була здійснена.

Міжнародний Конгрес 1429 року в Луцьку на Волині

Три важні міжнародні проблеми середньої і східної Європи виникли на початку XV-го століття і вимагали обміркування та розв'язання їх зацікавленими державами.

1) Питання загальноєвропейської боротьби з Турками, які нестримно посувались на Римсько-германську імперію і міцно оточили останні рештки Візантійської імперії (до здобуття турками Константинополя лишилось 25 років);

2) Реформа Західної Церкви, зв'язана з справою замирення цієї церкви з Візантією та з гуситами;

3) Бажання Великого князя Литовсько-Українського Витовта остаточно сказувати постанови Городельського сойму та створити з литовських та західно-українських земель міцних незалежних королівств під управлінням Витовта.

Ініціативу скликання міжнародного великого конгресу Європи взяв на себе визначний в той час Витовт, який в згоді з Імператором Римської імперії Сигизмундом, надіслав запрошення на міжнародний з'їзд, перший в історії європейських народів, в січні 1429 року на українській території в місті Луцьку на Волині.

В останніх числах січня 1429 року до Луцьку прибули представники європейських держав щоби прийняти участь у Конгресі та обміркувати численні політичні проблеми.

Імператор Римський і Німецький Сигизмунд, що рівночасно був королем угорським та богемським,

привіз з собою представників цих королівств, численний почет супроводив короля польського Владислава-Ягелло, але найбільше й найліпше одягнуте оточення, утворене з українських і литовських вельмож, мВ Великий Князь Витовт.

На Конгрес прибули також: король данський, хан перекопський, господар молдавський, великі Магистри Тевтонського Ордену в Пруссії та Лівонії, повноважених послів надіслали: Папа і Візантійський імператор. Нікого з московських князів у Луцьку не було і невідомо чи були вони запрошені.

Засідання Конгресу розпочались після урочистого виїзду до Луцька Імператора Сигизмунда та його дружини Імператриці Варвари і тяглись два тижні, чергуючись з різними бенкетами і святкуваннями.

На ці прийняття і на їжу гостей Конгресу щоденно постачалось: 700 волів, 1 400 баранів, 100 зубрів, 100 кабанів, 100 лосів, 700 бочок меду і велика кількість (невідомо оскільки) вина і пива.

Всі залі замків Луцька були перероблені в палати представників, в кожній залі засідала рада складена з почту кожного повноваженого представника; депутації переходили з одної зали до другої та провадили переговори. Загальні збори всього Конгресу відбувались лише з особливих випадків.

Обмірковувались важливі питання і кожний представник запекло обороняв лише користне для його держави.

На Конгресі виявилось що об'єднати Європу проти Туреччини не було можливим, – Сигизмунд мріяв не

про збільшення спільників у боротьбі з турками, а про збільшення своєї імперії. Владислав не міг прийняти участі в поході проти турок: – польське військо було зовсім знесилене попередніми війнами. Витовт бажав зірвати стосунки з Польщею й стати литовсько-українським королем незалежних королівств литовського й українського.

Битись з гуситами ніхто не мав охоти.

В справі об'єднання Церков Конгрес звернувся з імперативним закликом до представника Папи скликати новий Всесвітній собор, що мав повернути до Рима всі інші церкви.

Створення незалежного українського королівства на чолі з Витовтом викликало від'їзд «ображених» поляків з Луцьку.

Імператор Сигизмунд підтримав бажання Витовта що до створення Литовсько-Українського Королівства, коронації Витовта була призначена на 1430 рік і всі учасники Конгреса прийняли запрошення прибути на коронацію.

Але плани Витовта не здійснились, – смерть його поклала їм кінець.

(Закінчення у наступному номері)

Ірина МАТЯШ,

доктор історичних наук, заслужений діяч науки і техніки України, начальник відділу Вищої ради юстиції, професор Дипломатичної академії України при МЗС, член Канадської асоціації славістів

Ірина КОНСТАНТЮК,

викладач кафедри славістики та германістики Університету Манітоби (Вінніпег, Канада), член Канадської асоціації славістів

Зовнішня політика та міжнародне становище України у 2014 році – очима експертів

Частина 2. Друзі пізнаються в біді, чи не так?

Події 2014 р., коли Україна стала об'єктом збройної інтервенції з боку Російської Федерації, колишнього «стратегічного партнера», який з цинізмом гітлерівсько-сталінського стибу розтоптав власні зобов'язання щодо поваги суверенітету України, а військові ЗС РФ та найманці Москви скоїли на окупованих територіях «братнього народу» нечувані з часів 1940-х років XX ст. злочини проти людяності, надов-

го визначили державу-ворога. Досить чітко відбувся й розподіл на а) тих, хто надав Україні допомогу, нехай навіть не зовсім у тих формах і масштабах, як того вимагали дух і літера Будапештського меморандуму (1994 р.) та Статут ООН; в) країни-посібники агресора, які в той чи інший неформальний спосіб різною мірою визнали право Росії на «сферу особливого впливу в Україні», «законність» анексії АР Крим;

с) держави з суперечливою орієнтацією в українському питанні, «и не друг, и не враг, а так...» (В. Висоцький), що не приєдналися до міжнародної ізоляції Москви (санкцій), не схотіли побачити російського вторгнення, «повірили» путінським казкам про громадянську війну, «волевиявлення народів Криму та Новоросії», можливо, навіть «київську хунту». Але межі між групами (в – с, с – а) залишаються рухо-

мими, поведінка багатьох їхніх членів – ситуаційною.

Звичайно, у Росії немає жодних союзників у її війні проти України, навіть держави-члени Ташкентського пакту (ОДКБ) і ЄврАзЕС утрималися від її публічної підтримки або сприяння кремлівській агресії. Не надто послідовно «дружать» із Москвою «соціально близькі» до В. Путіна президенти Н. Назарбаєв та А. Лукашенко, останній навіть якось дозволив собі

Рис. 1

Учасники міжнародних відносин (країни, союзи держав, міжнародні організації тощо), з якими відносини України розвивалися найбільш успішно

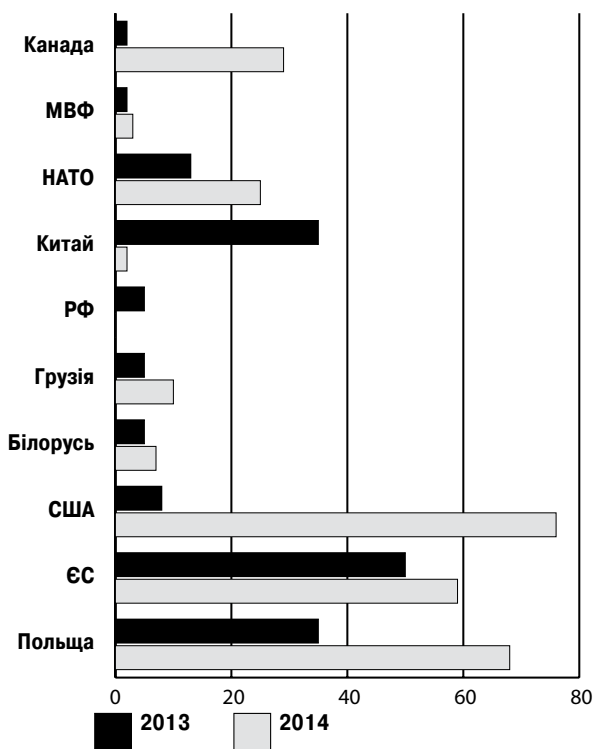

Рис. 2

Учасники міжнародних відносин (країни, союзи держав, міжнародні організації тощо), успішний розвиток відносин з якими є найбільш пріоритетним для України

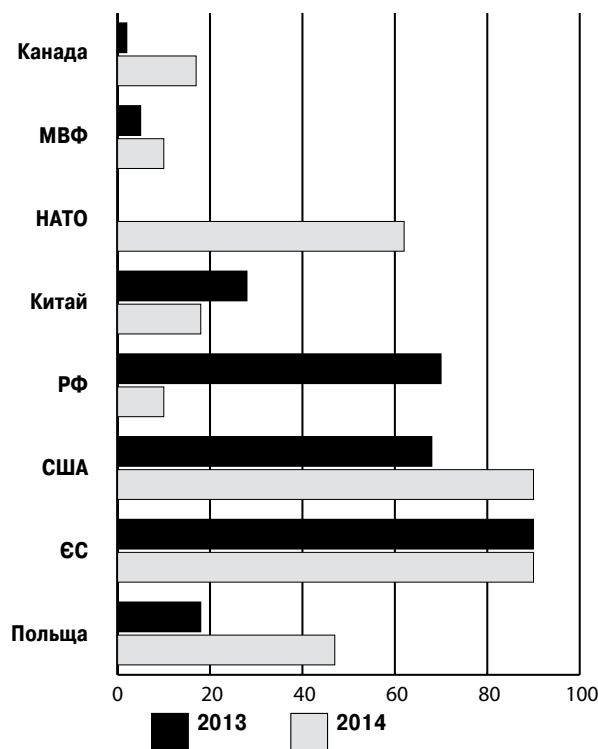

Рис. 3

Характеристики якісного стану відносин України з Російською Федерацією

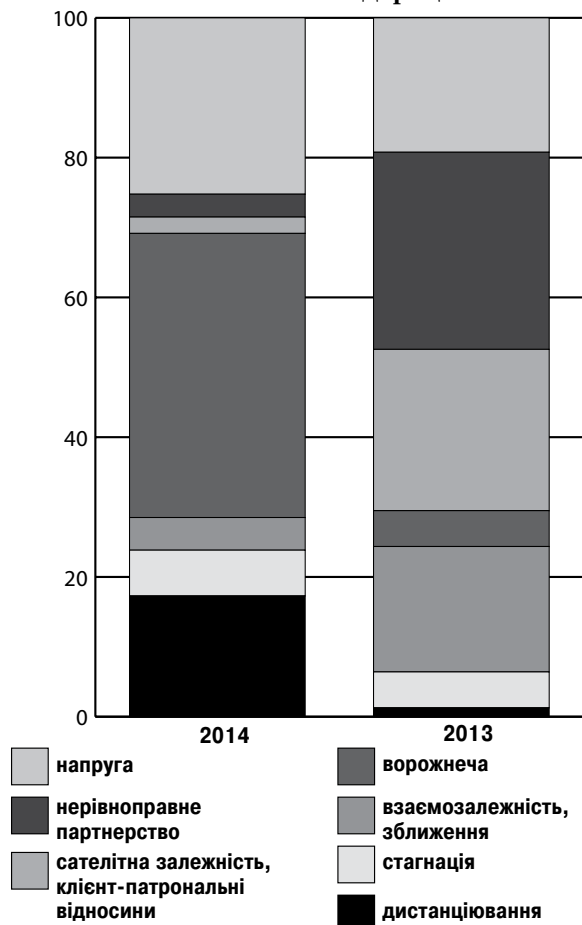
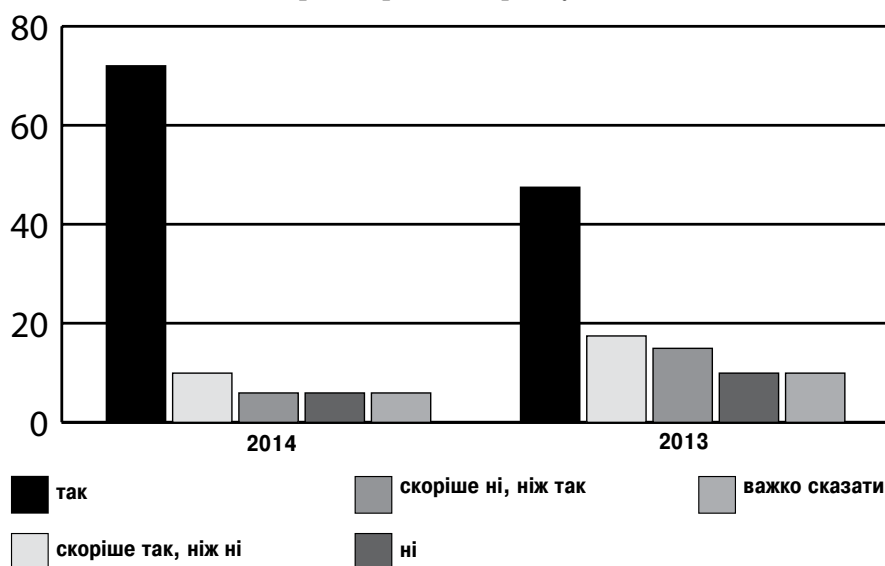

Рис. 4

Оцінка відповідності національним інтересам України негайної денонсації Харківських угод щодо пролонгації перебування на території України Чорноморського флоту РФ

відхреститися від «русскаго міра».

Наш інструментарій опитування експертів, створений ще за часів маргінального становища України у світовій політиці, виявився, на жаль, недосконалим, надто вузьким, щоб показати весь спектр актуальних і потенційних друзів України (рис. 1, 2). Прикро, що саме «з технічних причин» до їх переліку не потрапили країни Балтії, насамперед, Литва, а також такі знакові держави, як, наприклад, Австралія або Японія. Експерти, вірогідно, виходили з критерію потенціалу впливу на відсіч агресору, а Німеччина та Франція «розчинилися» в Європейському Союзі як лідери цього об'єднання¹. Серед країн-членів ЄС на місце у групі посіпаєк РФ претендують хіба що Греція та Кіпр, однак і вони змушені підкорюватися євродисципліні. За результатами

¹ Про ЄС ітиметься в останній, третій частині статті – у наступному числі «ЗС»

низки голосувань із резолюцій, що засуджували російську збройну інтервенцію в Україні у європейських структурах, та за деякими іншими ознаками не надто дружніми до нас маємо підстави вважати – з різних причин, – такі держави, як Азербайджан, Вірменія, Сербія; дещо меншою мірою – Австрія, Швейцарія, Нідерланди, Хорватія, Туреччина. Широковідомі суперечки та непослідовність з українського питання – у політикумах Угорщини, Чехії, Словаччини (хоча остання й суттєво допомогла у постачанні газу з Європи). Позитивним у цілому можна було б вважати нейтралітет КНР, яка не визнала анексії Криму, якби Пекін утримався від політичних реверансів у бік Москви та не відкрив для неї своє лінійне у 24 млрд. дол.², щоб допомогти применшити руйнівний вплив санкцій на російську економіку. Про «союзників» РФ на кшталт Венесуели чи Науру не варто згадувати. Однак позицію «найстарішої демократії в Азії» – Індії або латиноамериканських лідерів – Аргентини, Бразилії та ін.; Єгипту, що дотримуються у відносинах із Москвою правила «бізнес як зазвичай», а насправді – прагнуть набутти вигоди в умовах «ізоляції» РФ з боку Заходу, не можна, з точки зору Києва, ані вибачати, ані не помічати. Згадані країни, на жаль, не вичерпують перелік держав, позиція яких щодо російської агресії в Україну є, м'яко кажучи, неоднозначною.

Зберігається деяка невідповідність між дійсним і

² <http://www.nybooks.com/articles/archives/2015/feb/05/new-policy-rescue-ukraine/>

Рис. 5

Оцінка відповідності національним інтересам України негайного скасування Великого українсько-російського договору 1997р., оскільки РФ порушила всі його засадничі статті (%)

грудень 2014

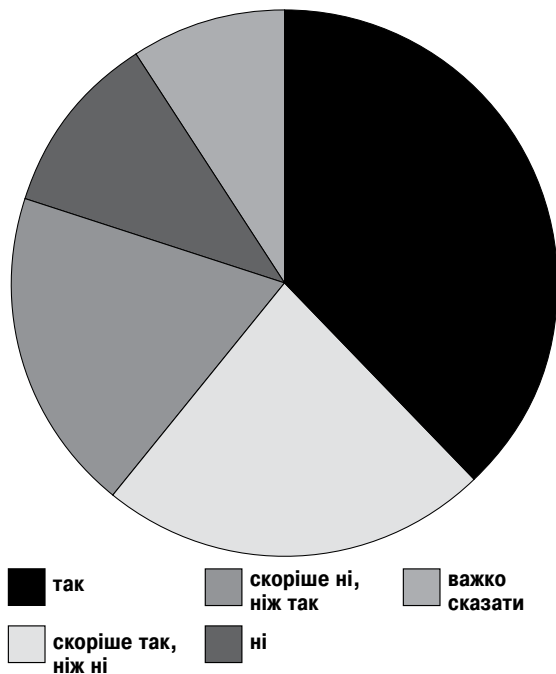

Рис. 6

Шанси України на отримання допомоги з-за кордону, здатної суттєво підвищити боєздатність ЗС України (%)

грудень 2014

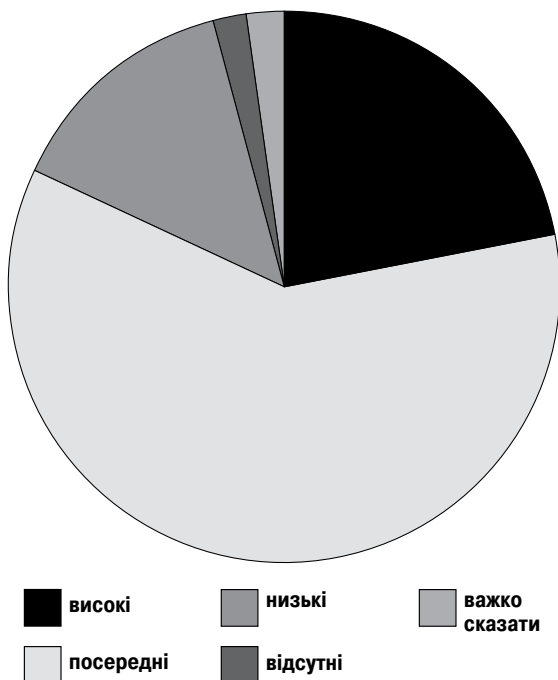
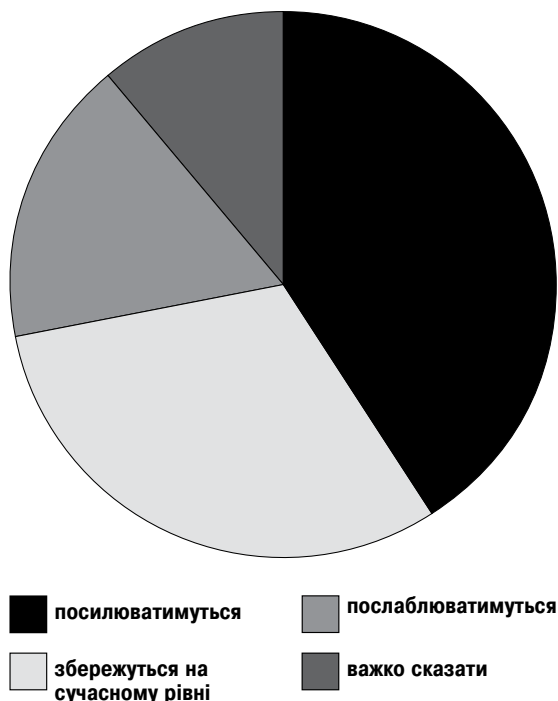

Рис. 7

Міжнародні санкції проти РФ у 2015 році (%)

грудень 2014

бажаним рівнем розвитку двосторонніх відносин України з іншими державами, але слід підкреслити, що цей розрив докорінним чином звужився порівняно з тим, що завжди спостерігався³. Це є водночас озна-

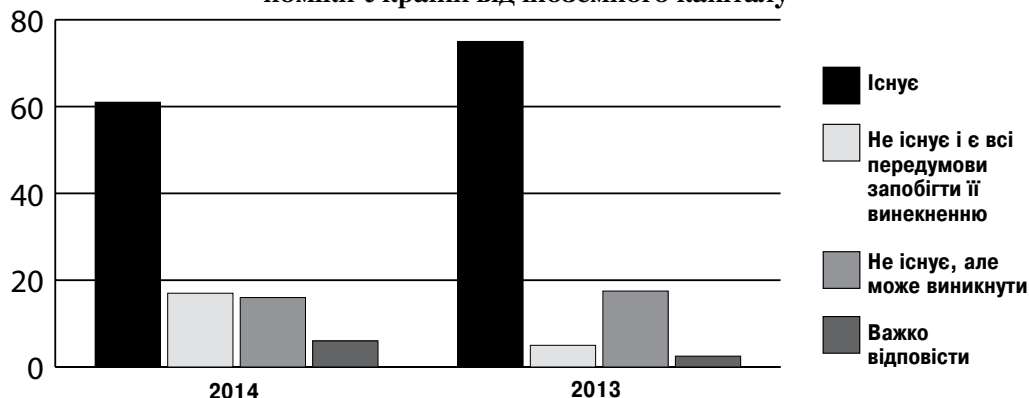
З Див.: О.В.Потєхін, І.Я.Тодоров Основні тенденції зовнішньої політики України у 2008 році / Зовнішня політика України – 2008: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г.М. Перепелиці. – К.: ВД «Стилос», 2009. – С. 48-49; О.В. Потєхін, І.Я.Тодоров Основні тенденції зовнішньої політики України у 2009 році / Зовнішня політика України – 2009: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г.М. Перепелиці. – К.: ВД «Стилос», 2010. – С.64, 66; О.В. Потєхін, І.Я.Тодоров Основні тенденції зовнішньої політики України у 2010 році / Зовнішня політика України – 2010: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г.М. Перепелиці. – К.: ВД «Стилос», 2011. – С. 44; О.В. Потєхін, І.Я.Тодоров

кою, що зовнішня політика України та її міжнародне становище набувають певної основи, країна вже не є флюгером, що повертається залежно від того, звідки подує вітер. Цьому прислужилися Революція гідності та війна Росії проти України.

Основні тенденції зовнішньої політики України у 2011 році / Зовнішня політика України – 2011: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г.М. Перепелиці. – К.: ВД «Стилос», 2012. – С.48; О.В. Потєхін, І.Я.Тодоров Основні тенденції зовнішньої політики України у 2012 році / Зовнішня політика України – 2012: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г.М. Перепелиці. – К.: ВД «Стилос», 2013. – С.39-40; О.В. Потєхін, І.Я.Тодоров Основні тенденції зовнішньої політики України у 2013 році / Зовнішня політика України – 2013: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г.М. Перепелиці. – К.: ВД «Стилос», 2014. – С.46, 48.

Рис. 8

Оцінка загрози критичної залежності стратегічних підприємств, галузей економіки України від іноземного капіталу

Експертні оцінки достатньо мірою відобразили зміни в російсько-українських відносинах, що відбувалися з 20 лютого 2014 р., коли Кремль розпочав захоплення Криму (рис. 3). Провідними характеристиками російсько-українських відносин, які й раніше були надто далекі

від модельних рівноправних партнерських, постали «ворожнеча», «напруга», «дистанціювання», які відповідно заступили місце довоєнних «нерівноправного партнерства», «сателітної залежності» Києва від Москви, «клієнт-патрональних відносин». На цьому тлі цілком законо-

мірною виглядала вимога більшості експертного співтовариства негайно денонсувати Харківські угоди (2010 р.) щодо пролонгації перебування на території України Чорноморського флоту РФ. Чому цього не відбулося після проголошення Криму Московією частиною Росій-

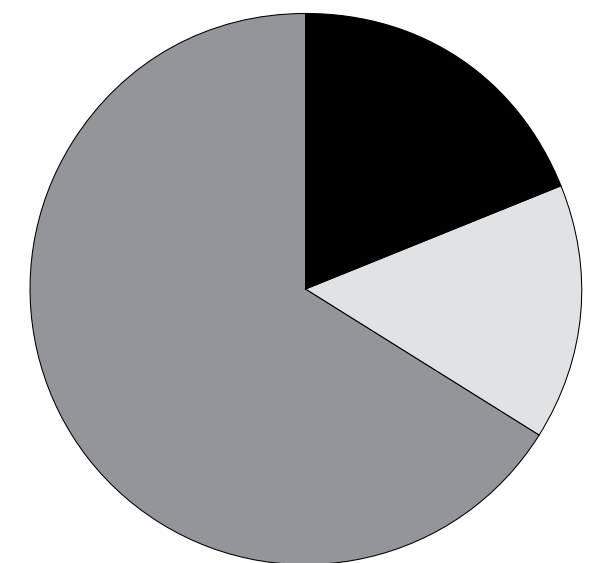
ської Федерації та припинення орендних платежів за використання території України, належність якої нам визнана світовою спільнотою? Аргументація опонентів виглядає так: по-перше, це завадить поверненню Криму до складу України, оскільки Росія буде шалено опиратися, тому що це потягне за собою необхідність виводити флот із півострова; по-друге, це завадить отриманню репарацій за незаконне використання баз у Криму через міжнародні суди; по-третє, Києву слід уникати будь-яких додаткових конфронтаційних моментів, оскільки все одно треба буде шукати компромісу з Москвою.

Ще менше одностайності серед експертів у ставленні до російсько-українського договору 1997 року (рис. 5), усі засадничі статті

Рис. 9

Чи має Москва шанси залучити Казахстан, Білорусь, інші країни СНД до подальшої економічної війни проти України?

грудень 2014

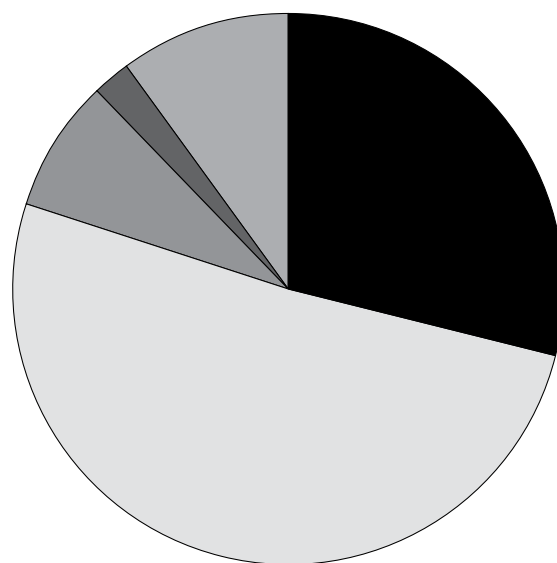

ні
скоріше так, ніж ні
скоріше ні, ніж так
відповідь "так" відсутня

Рис. 10

Оцінка шансів на вирішення на користь України газової справи у Стокгольмському арбітражному суді

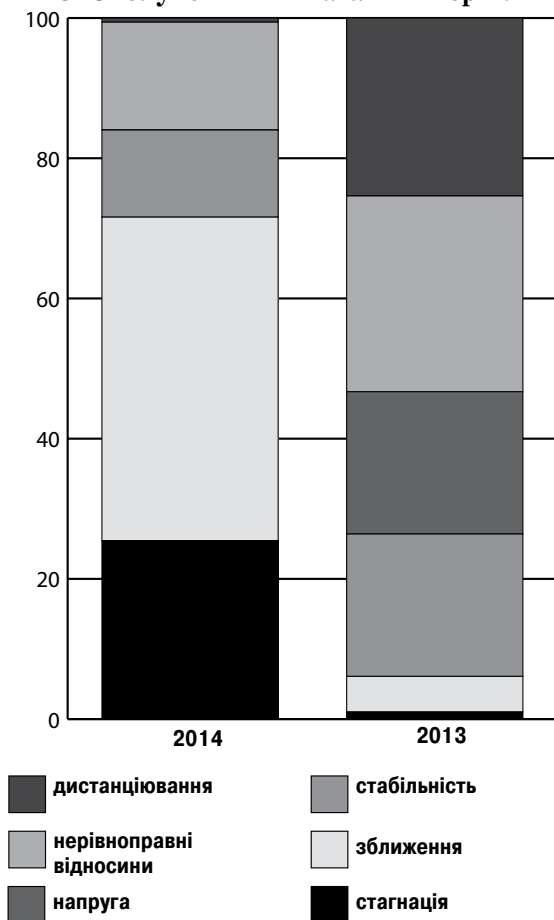
грудень 2014

високі
нізькі
посередні
важко сказати
відсутні

Рис. 11

Характеристики якісного стану відносин України зі Сполученими Штатами Америки

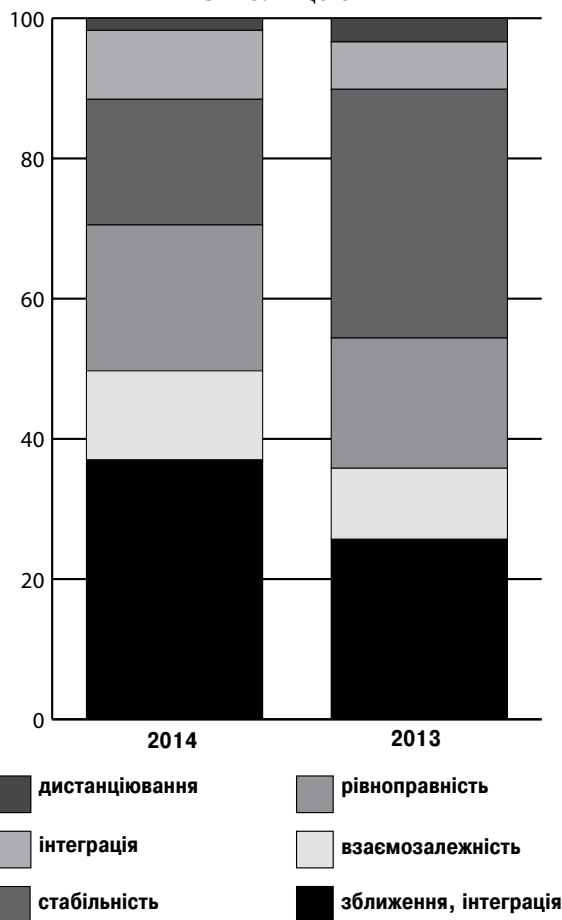
якого було порушено Російською Федерацією під сміхотворним приводом «нелегітимності українського уряду після втечі В. Януковича», мовляв, із сучасними можновладцями Києва «договір не дійсний». Правова мізерність такого підходу Москви не вимагає особливого доведення, «договори мають виконуватися» — інакше потрібно було б заново створювати міжнародно-правову базу відносин із кожною зміною уряду, чого, як відомо, не спостерігається. Позірна миролюбність України підкреслюється й у цьому питанні — з нами ворогують, а ми не відмовляємося від «договору про дружбу» з агресором.

Навіть не вийшли з договору про СНД, статут якого не підписували — бо треба ж зберегти «майданчик для контактів» та договірно-правову базу в рамках СНД, хоча здебільшого її дія обмежується папером, що ігнорується підписантами.

Не надто схильний до рішучих кроків на міжнародній арені Київ, тим не менш, на погляд експертів, може з деяким оптимізмом очікувати на допомогу з-за кордону, здатну суттєво підвищити боєздатність ЗС України (рис. 6). До такої поведінки наших партнерів послідовно й неухильно підштовхує Москва. Те, що Україна не залишиться з нею сам на сам, хоча б

Рис. 12

Характеристики якісного стану відносин України з Польщею

російського агресора каратимуть міжнародними санкціями, підтверджують експертні оцінки (рис. 7). Що стосується критичної залежності стратегічних галузей української економіки від іноземного, насамперед російського (та компрадорського) капіталу, що є беззаперечною загрозою в умовах війни з країною, що їх контролює, то вона зменшилася, на наш погляд, після анексії Криму та, особливо, руйнації економіки Донбасу (рис. 8). З іншого боку, Київ не пішов на свідому ліквідацію такої залежності, навіть питання про справжніх власників активів так і залишилося протягом 2014 року не з'ясованим.

Російській Федерації не тільки не вдалося створити міжнародний антиукраїнський фронт, а й мобілізувати своїх союзників на економічну війну проти Києва (рис. 9). Елегантно і невимусно Кремль і російська криза завдали невідпормного удару економічній інтеграції на пострадянському просторі, від якого вона навряд чи отямиться. Важливим фактором на підтримку української економіки, виснаженої газовими війнами з Росією, стало б рішення на користь України газової суперечки з РФ у Стокгольмському арбітражному суді (рис. 10).

Головним партнером України у її супротиві російській агресії стали Сполуче-

ні Штати Америки, попри прагнення адміністрації Б. Обами у будь-який спосіб уникнути втягування Вашингтона в «битву за Україну» з Москвою. Характер відносин протягом 2014 р. змінився на краще, у них домінує зближення, хоча, на погляд експертів, спостерігалася й відчутна стагнація (рис. 11). Як справедливо писав оглядач агенції Блумберг Джош Рогін, протягом року «зростає розрив між риторикою США та її дійсною політикою» щодо надання допомоги Україні⁴. Це відбувалося попри тиск з боку Конгресу США, у якому сформувалася республіканська більшість, а підтримка України набула двопартійного характеру. Те, що пошук дипломатичних шляхів припинення війни Росії проти України в Мінську тривав у нормандському, а не женевському форматі, відбувалося не з ініціативи Києва, а з провину Вашингтона. Зближення України з Польщею, яка не піддалася на блюзнірську пропозицію Москви поділити Україну між собою, тривало (рис. 12). Однак політика наших партнерів ані не позбавила Україну перспективи перетворитися на буферну зону (рис. 13), ані була здатна вирішальним чином посприяти реалізації основних цілей України на міжнародній арені (рис. 14).

Олександр ПОТЕХІН,
доктор історичних наук,
головний науковий співробітник
відділу теорії та методології
всесвітньої історії ДУ
«Інститут всесвітньої історії
НАН України»

⁴ <http://www.bloombergview.com/articles/2015-02-05/u-s-hasn-t-kept-ukraine-aid-promises> 123 Feb 5, 2015 by Josh Rogin

Рис. 13

Оцінка загрози перетворення України на буферну зону

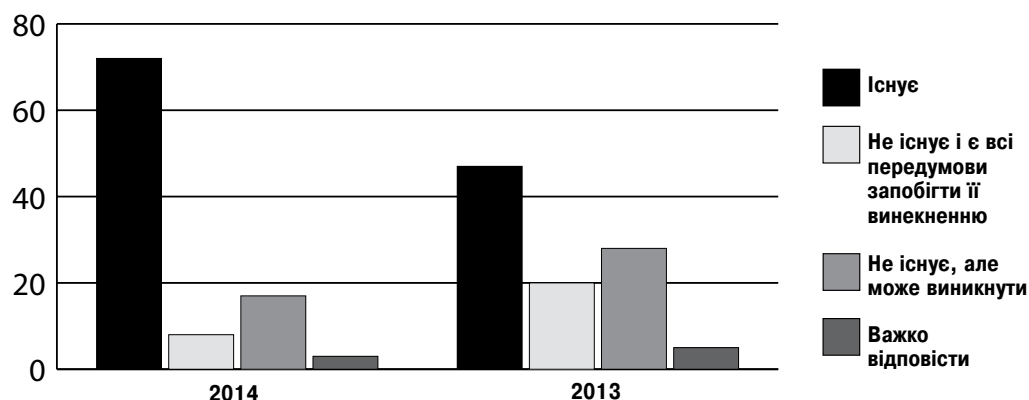
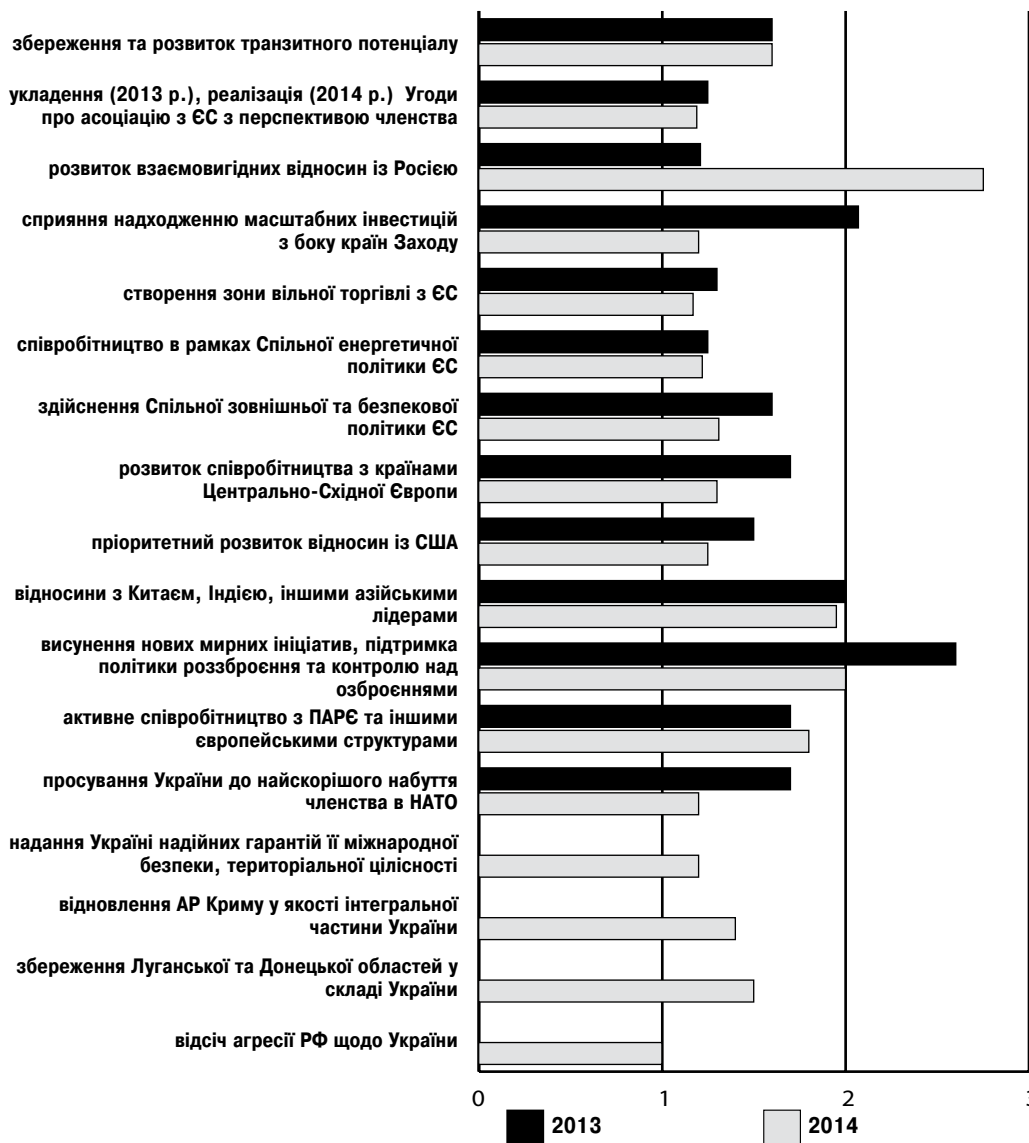

Рис. 14

Основні цілі зовнішньої політики України (1-найвищий пріоритет, 3-другорядна ціль)

Стратегія сталого розвитку «Україна - 2020» – шлях до кращого майбутнього

УДК 94:327

Боротьба за існування — це сукупність різноманітних, складних взаємовідносин, існуючих між організмами та умовами середовища. Таким чином забезпечується виживання найбільш пристосованих організмів, а також відбувається вибіркове знищення організмів, які виявилися непристосованими до існуючих або змінених умов навколишнього середовища.

Чарльз Дарвін

Покоління наших предків поклали своє життя, виборюючи для нащадків місце під сонцем. Зі здобуттям державності у нас виникла фантастична можливість реалізувати їхні одвічні мрії та сформувати консолідовану націю.

У часи кризи і нестабільності кожна людина починає переосмислювати усталені закони свого існування, здійснювати переоцінку своїх пріоритетів, виробляти той єдиний шлях у майбутнє, який дасть змогу не лише зберегти своє життя і життя близьких, а й визначити парадигму свого подальшого розвитку, що унеможливить повторення вже зроблених помилок.

Криза — це завжди два сценарії: або крах і неминуча загибель, або шанс до прискореного прогресу і навіть процвітання, яке ми бачимо на прикладі відродження деяких ущент зруйнованих і переможених націй у добу повоєнних часів. Отже, усе залежить лише від обраного шляху, правильного підходу, заснованого на зроблених висновках і

вчасно вжитих заходах.

Із сучасної кризи кожен винесе свої уроки. За будь-якого сценарію наразі кожному зрозуміло, що залишати все, як було досі, уже неможливо.

Наша держава має унікальну можливість не витратити час і зусилля на пошук свого «власного» шляху до процвітання — є апробований досвід інших успішних європейських країн.

Ми маємо унікальну можливість побудувати ефективну політичну структуру, яка відповідала б новим реаліям і запитам часу, була відкритою до будь-яких нововведень, абсорбуючи всі найкращі європейські практики та досягнення міжнародної спільноти.

Для виходу з кризи необхідні реформи, які для України є справою національного виживання та найпотужнішою зброєю опору Росії.

Вихід із кризи повинен започаткувати системне впровадження нової економічної, соціальної та екологічної політики України.

Один із важливих кро-

Summary

Our country is facing a moment of transformation where we recognize that the “doing as usual” is impossible. The Strategy on Sustainable Development “Ukraine - 2020”, adopted by the President of Ukraine in January 2015, is intended to help us come out stronger from the current crisis, assist in overcoming environmental challenges and ensure the sustainable development of Ukraine in the future. The article presents an overview of national activities that have to be done in order to effectively implement the Sustainable Development Strategy of Ukraine and reflects on how UN and EU processes impact the national policy on sustainable development.

Keywords: sustainable development, environmental challenges, millennium development goals.

ків у цьому напрямі вже зроблено — підписано Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна — 2020», що став основним дороговказом подальшого розвитку нашої держави на наступні п'ять років.

Над створенням стратегії сталого розвитку України давно і безуспішно працювали наукова і експертна спільнота нашої держави за активної підтримки міжнародних організацій, пропонувалися різні підходи до формату зазначеного документа, його структури та основних напрямів. Утім, ще й досі навіть визначення терміна «сталий розвиток» є полемічним і містить у собі багато різних аспектів.

З огляду на євроінтеграційні прагнення нашої держави для України на цьому етапі основоположним документом повинна стати Стратегія сталого розвитку ЄС. Вироблена європейськими країнами ще в червні 2001 р. та оновлена в червні 2006 р. Стратегія має на меті визначити та запровадити заходи, за допомогою яких

країни Євросоюзу будуть здатні досягти постійного довгострокового поліпшення якості життя шляхом утворення сталих спільнот, здатних управляти і ефективно використовувати природні ресурси, підвищувати екологічний та соціальний, інноваційний потенціал економіки та, врешті-решт, здатних забезпечити процвітання, охорону довкілля та єдність суспільства.

Концепція «сталого розвитку» лежить в основі моделі розвитку ЄС, націленої на те, щоб відповідати викликам сучасності, не загрожуючи можливостям майбутніх поколінь щодо задоволення їхніх потреб. Метою є поліпшення умов життя людини при збереженні її життєвого простору в коротко-, середньо- і довгостроковій перспективі.

Тобто сталий розвиток держави передбачає забезпечення економічно ефективного, соціально справедливого та екологічно чистого розвитку.

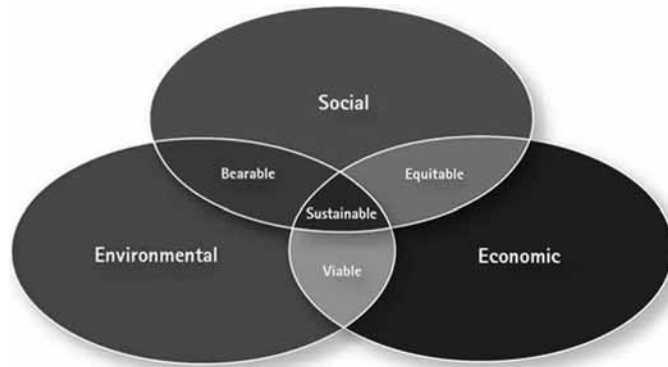
Зазначена концепція була підтверджена і в прийнятому ЄС у 2010 р. документі «Європа —

2020», який став стратегією розумного, сталого та інклюзивного зростання. Держави ЄС визначили п'ять амбітних цілей, яких кожна країна повинна досягти до 2020 року. Цілі охоплюють такі сфери: трудова зайнятість, інноваційний розвиток, освіта, соціальна інтеграція, клімат, енергетика.

Індикаторами успішності виконання поставлених цілей визначено п'ять ключових показників, серед яких: 75% населення віком від 20 до 64 років повинні бути працевлаштовані; 3% ВВП держав ЄС має інвестуватися в проекти дослідження та розвитку; досягнення цілі «20-20-20», що означає скорочення на 20% викидів парникових газів порівняно з 1990 р.; збільшення в енергоспоживанні ЄС на 20% частки енергії, виробленої з відновлювальних джерел; збільшення на 20% енергоефективності; частка людей із початковою освітою повинна становити не більше 10% і не менше 40% молоді повинні мати вищу освіту; кількість населення, що проживає на межі бідності, повинна зменшитися на 20 мільйонів.

Кожна країна ЄС розробила свої національні цілі по кожному з цих напрямів, а також конкретні заходи на національному рівні, яких необхідно вжити з метою їх імплементації.

Стратегія сталого розвитку «Україна - 2020» затвердила чотири вектори руху для нашої держави та реалізацію 62 реформ, визначила 25 ключових показників-індикаторів, за якими буде оцінено хід виконання передбачених реформ і програм.

Недивно, що в умовах ведення бойових дій основні індикатори стосуються переважно військового та державного сектору, а також соціального добробуту населення. Утім, сам факт схвалення зазначеного документа свідчить про те, що ми здатні діяти в часи кризи й адаптувати нашу економіку та наше суспільство до сучасних потреб, трансформуватися, щоб упоратися з нашими структурними недоліками, дати адекватну відповідь глобальним викликам сучасності.

Забезпечення ефективного впровадження положень стратегії залежить від багатьох факторів. Значне навантаження лягає на процедурні та інституційні аспекти управлінського процесу. Наразі перед відповідними міністерствами і відомствами стоїть завдання розробити план дій щодо реалізації положень стратегії.

У цьому контексті не зайвим буде згадати вимоги, які ставляться перед державами ЄС у рамках підготовки відповідних національних стратегій сталого розвитку та які повинні стати основою відповідних кроків нашої держави в напрямі ефективної реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020».

Беззаперечною умовою успішності програм розвитку є оперування єдиними критеріями та баченнями стратегічних цілей. При цьому, зазначені цілі повинні бути конкретними, дуже специфічними, реалістичними, досяжними, мати чіткі часові рамки.

Важливим елементом є зобов'язання щодо впровадження цілей, схвалених на високому рівні. У цьому контексті показники стратегії повинні стати поштовхом для дій на всіх керівних ланках влади нашої держави.

Стратегія повинна передбачати вертикальну та горизонтальну інтеграцію. Вертикальна інтеграція обумовлена необхідністю приведення у відповідність до стратегії всіх інших національних і регіональних програм. Горизонтальна інтеграція є більш складною системою, коли відбувається поєднання екологічних, соціальних та економічних аспектів розвитку, так звана екологізація всіх напрямів розвитку суспільства. У багатьох країнах ЄС горизонтальна інтеграція проявляється у створенні міжвідомчих інституцій, відповідальних за реалізацію положень стратегії сталого розвитку.

Окремою передумовою ефективності впровадження стратегії є активна участь різних зацікавлених груп у впровадженні її цілей. Це те, що названо в документі суспільним договором між владою, бізнесом і громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності. Така участь може бути інформативною, консультативною або стосуватися прийняття рішень і використовувати різні інструменти та механізми забезпечення свого залучення до системи прийняття рішень, таких як консультативний діалог, участь у міжвідомчих механізмах, підвищення обізнаності населення з проблематикою, використання інтернет-ресурсів для пропагування цілей сталого розвитку.

Найважливішою умовою успішної реалізації Стратегії сталого розвитку України є вироблення ефективного імплементаційного механізму, розбудова потенціалу та спроможності як на державному рівні, так і на рівні окремо взятих суб'єктів. Стратегія повинна підкріплюватися виробленням дієвих механізмів її реалізації з чітко закріпленими сферами політичної відповідальності (забезпечення фінансування, річні плани дій, закріплена відповідальність за конкретними міністерствами і відомствами), а також розбудовою адекватної інституційної бази, підвищенням інституційного та персонального потенціалу для забезпечення виконання її цілей.

У цьому контексті важливу роль повинен відігравати постійний моніторинг та оцінка стану вико-

нання пунктів стратегії (якісність і кількісність виконання відповідних заходів), підготовка звітів про результати реалізації документа. Положення стратегії та стратегічні індикатори повинні на постійній основі оновлюватися, відповідаючи викликам часу та новим реаліям розвитку, а також міжнародним зобов'язанням.

Перше таке оновлення стратегії сталого розвитку України має відбутися вже восени цього року, що пов'язано з розробленням цілей сталого розвитку, робота на якими ведеться в рамках Генеральної асамблеї ООН. Планується, що у вересні цього року держави-члени Організації Об'єднаних Націй на засіданні Генеральної асамблеї ООН схватять оновлений список цілей сталого розвитку. Створена в рамках цього механізму робоча група запропонувала список із 17 цілей і 169 завдань, які визначатимуть політику сталого розвитку держав на найближчу перспективу. На їх основі корегуватимуться регіональні та націо-

нальні плани забезпечення сталого розвитку, які, у своїй сукупності, повинні стати основою подальшого розвитку людства шляхом дбайливого ставлення до природи, забезпечення своїх потреб екологічно невиснажливими методами виробництва, подолання найбільш загрозливих викликів сучасності.

Цікавим є вже той факт, що в сучасному світі вже дещо змінилися підходи до визначення основних пріоритетів подальшого розвитку. На відміну від попередніх концепцій, коли в основу було покладено необхідність досягнення Цілей розвитку тисячоліття, сьогодні основна увага зосереджується на виробленні Цілей сталого розвитку. Таким чином, держави дійшли висновку, що парадигма сталого розвитку є основою, що поєднує всі аспекти розвитку. Отже, порядок денний глобального розвитку після 2015 р. поєднає два глобальні процеси, якими є Цілі розвитку тисячоліття та Цілі сталого розвитку, у єдиний глобальний процес, в основі якого лежить пара-

дигма сталого розвитку.

У цьому контексті перед нашою державою вже на цьому етапі постало кілька запитань, від відповіді на які залежить успішність реалізації стратегії сталого розвитку нашої держави.

Перш за все, концептуалізація процесу вимагає визначення інституцій та учасників, що відіграють першочергову роль в успішній імplementації стратегії. Розподіл компетенції між ними, послідовність у їхніх діях та їх взаємopідтримка та взаємозамінність стануть основою, на якій будуватиметься подальша політика в напрямі забезпечення сталого розвитку держави.

По-друге, важливим елементом є оцінка та визначення того, які кроки та заходи можуть бути найбільш ефективно впроваджені на різних рівнях державного сектору із залученням скоординованих дій різних інституційних механізмів і зацікавлених груп, а також те, яким чином ці заходи можуть позитивно чи негативно впливати на

забезпечення взаємодії між різними показниками цілей сталого розвитку.

По-третє, перед початком процесу імplementації програми сталого розвитку України необхідно чітко відповісти на запитання, чи мають наявні інституційні структури країни у своєму розпорядженні достатні можливості та політичні інструменти для ефективної реалізації положень Стратегії сталого розвитку. Адже політика сталого розвитку вимагає запровадження багаторівневого механізму прийняття рішень, багаторівневої координації, а також взаємодії та залучення великої кількості учасників до її реалізації.

Найбільш проста відповідь на останнє запитання – створення єдиного координаційного інституту, покликаного об'єднати зусилля всіх учасників процесу для досягнення єдиної мети – виведення України на провідні позиції у світовій системі екологічної безпеки та досягнення економічного зростання всередині країни завдяки поступовому

переходові на екологічно-чистий цикл промислового виробництва та екологічно невиснажливі джерела енергії.

Які ж державні інститути в країнах ЄС є відповідальними за реалізацію стратегій сталого розвитку?

Згідно з дослідженням, проведеним Офісом Європейської мережі сталого розвитку протягом листопада 2014 - січня 2015 рр. центральну роль у процесі вироблення та реалізації стратегій сталого розвитку в Європі відіграють міністерства закордонних справ. Так, вони очолюють цей процес у Бельгії, Нідерландах, Польщі, Словенії, Швеції. В інших країнах (Австрія, Німеччина, Естонія, Фінляндія) зазначена діяльність поділена між міністерствами закордонних справ і міністерствами екології. У багатьох державах створено окремі міжвідомчі інститути – робочі групи, комісії, комітети, відповідальні за визначення національних стратегій сталого розвитку.

У Латвії діє спеціальний Координаційний міжсекторальний центр – окремий офіс під безпосереднім керівництвом прем'єр-міністра, який забезпечує координацію політики, узгодженість і відповідність між усіма національними програмними документами, здійснює моніторинг виконання стратегії, готує і координує довгострокові та середньострокові документи з планування національного розвитку. У Люксембурзі основну роль відіграє Міжвідомча комісія з питань сталого розвитку, до якої входять представники всіх міністерств і

місцевих адміністрацій. У Швейцарії політикою сталого розвитку опікується окремий державний інститут – Швейцарське агентство розвитку та співробітництва.

Підсумовуючи вищенаведені факти, можна з певністю констатувати, що схвалення Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» за певних обставин може та повинно стати тією рушійною силою, яка не лише наблизить нашу державу до передового європейського досвіду із забезпечення сталого розвитку, а й сприятиме швидкому виходу з економічної кризи.

Обставинами, що сприятимуть цьому процесові, є: поєднання міжнародного та національного порядку денного із забезпечення сталого розвитку; посилення міжсекторальна інтеграція та чітка політична воля; взаємодія влади та суспільства, цілеспрямована участь у цьому процесі «звичайних» пересічних громадян; безперервна взаємодія, координація та співробітництво; механізми взаємної відповідальності та оцінки стану виконання; конкретні плани дій щодо реалізації положень стратегії; чітка система моніторингу, яка забезпечує узгодженість усіх державних програм і заходів із цілями, закріпленими у Стратегії сталого розвитку.

За умов тривалого процесу переходу України на засади сталого розвитку та через брак достатніх фінансових і людських ресурсів для його належного впровадження, участь нашої держави в міжнародному співробітництві щодо забезпечення сталого розвитку перефо-

кусовується на джерело здійснення національних реформ та інституційних перетворень усередині держави.

Активна участь України в процесі формування глобальної та європейської політики сталого розвитку дає можливість не лише інтегруватися у світову систему в якості повноправного учасника, а й впливати на її розвиток, використовувати в повному обсязі увесь наявний потенціал для обстоювання своїх національних інтересів.

Таким чином, основні пріоритети України у сфері міжнародного співробітництва щодо сталого розвитку повинні реалізовуватися через інтеграцію відповідної політики України до програм європейської спільноти; удосконалення та приведення у відповідність до європейських норм і стандартів правової, нормативно-методичної та інституційної бази України у сфері сталого розвитку; залучення до розбудови

світової системи екологічної безпеки, як складової системи підтримання міжнародної стабільності; активну участь у подальшому розвитку багатосторонніх домовленостей і роботі міжнародних інституцій, відповідальних за визначення подальшої стратегії сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» № 5/2015 – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>
2. Renewed EU Sustainable Development Strategy – Режим доступу: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2010917%202006%20INIT>
3. Europe 2020. A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>

Антоніна СЕНЧУК,
кандидат політичних наук

АНОТАЦІЯ

Наша держава переживає важкий час трансформації, коли ми визнаємо, що «діяти як завжди» вже неможливо. Затверджена Президентом України в січні 2015 р. Стратегія сталого розвитку «Україна - 2020» покликана допомогти нам вийти сильнішими з нинішньої кризи, подолати екологічні виклики та забезпечити сталий розвиток країни в майбутньому. У статті здійснено огляд національних заходів, яких необхідно вжити для ефективної імплементації Стратегії сталого розвитку України, та оцінка того, як процеси, що відбуваються в рамках ООН та ЄС у цій сфері, впливають на формування національної політики сталого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, екологічні виклики, цілі розвитку тисячоліття.

АННОТАЦИЯ

Наше государство переживает трудное время трансформации, когда мы признаем, что «действовать как всегда» уже невозможно. Стратегия устойчивого развития «Украина – 2020», принятая Президентом Украины в январе 2015 г., призвана помочь нам выйти более сильными из нынешнего кризиса, преодолеть экологические вызовы и обеспечить устойчивое развитие страны в будущем. В статье осуществляется обзор национальных мер, которые необходимо предпринять для эффективной имплементации Стратегии устойчивого развития Украины, и оценка того, как процессы, происходящие в рамках ООН и ЕС в этой сфере, влияют на формирование национальной политики устойчивого развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экологические вызовы, цели развития тысячелетия.

Особливості української трудової міграції

Упродовж останніх років міграційні процеси набувають сталого світового масштабу та потребують негайної уваги та регулятивних заходів. Ефективні методи управління процесами трудової міграції на державному рівні можуть бути корисні як для країни-донора робочої сили та країни-реципієнта, так і для самих заробітчан. Останнім часом світове співтовариство визнає, що максимальну ефективність методів впливу на міжнародні міграційні процеси можна досягти лише завдяки комплексному та збалансованому підходу до проблеми міграції шляхом регіонального та міжнародного співробітництва.

На сьогодні у світі нараховується від 150 до 200 млн. осіб, які мешкають за межами країни свого походження, із них приблизно 65% — мігранти. Ця цифра постійно зростає.

Україна бере активну участь у міжнародній міграції робочої сили. Із січня 2010 р. до середини червня 2012 р. за кордоном з метою заробітку перебувало 1,2 млн. українських громадян, тобто 3,4% населення країни. Основна причина міграції — соціально-економічна складова.

Нестабільність діяльності державних органів, які займалися вирішенням питань у сфері міграції, недосконалість національного законодавства у цій сфері, а також відсутність цілеспрямованої візової

політики та прозорості державних кордонів призвели до різкого збільшення міграційних потоків як в Україну, так і через її територію.

Зазначимо, що в період із 1993 по 2000 р. відбулося часткове удосконалення законодавства з питань міграції, біженців, громадянства, розроблялися підходи до створення в Україні державної міграційної служби. Було ухвалено низку підзаконних актів, спрямованих на виконання законодавства про міграцію, громадянство.

Для періоду з 1997 по 2000 рр. характерним є різке підвищення еміграції над імміграцією — відбулося збільшення кількості громадян України, які виїхали з України на заробітки, звідки виник значний потік нелегальних українських трудових мігрантів до країни Європи, Америки, Росії.

На всіх рівнях державної влади визнано факт наявності в Україні демографічної кризи і належне управління міграцією розглядається як один із чинників, що можуть сприяти вирішенню цього питання.

Серед пріоритетів державної міграційної політики необхідно виділити детінізацію зовнішньої трудової міграції громадян України, створення умов для забезпечення зворотності міграцій, а також детінізацію перебування в Україні іноземців, які здійснюють нелегальну підприємницьку або трудову

діяльність.

Найнадійнішим правовим механізмом у сфері закордонного працевлаштування та соціального захисту громадян України є укладення відповідних договорів із визначеним у них порядком працевлаштування та відповідальністю сторін за соціальний захист громадян.

Наразі для України є чинними угоди у сфері працевлаштування, укладені з Азербайджаном, Вірменією, Білоруссю, Латвією, Лівією, Росією, Словаччиною, Чехією. У сфері соціального захисту громадян — із Болгарією, Естонією, Іспанією, Латвією, Литвою, Словаччиною, Чехією, Ізраїлем, Угорщиною, низкою інших країн.

Крім двосторонніх договорів між Україною та іншою державою, велике значення мають багатосторонні договори, зокрема Конвенції та Рекомендації Міжнародної організації праці (МОП). На сьогодні в Україні діє понад 50 Конвенцій МОП і близько 80 рекомендацій до них.

Україна приєдналася і до деяких інших багатосторонніх міжнародних договорів, зокрема, є учасницею Європейської соціальної хартії та Європейської конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів 1977.

На регіональному рівні Україна брала активну участь у підготовці багатосторонніх договорів у рамках СНД таких, як Угода про взаємне визнання прав на відшкодування шкоди,

заподіяної працівникам каліцтвом, професійним захворюванням або іншим ушкодженням здоров'я, яке пов'язане з виконанням ними трудових обов'язків. Ця угода поширюється на підприємства, установи й організації сторін незалежно від їх форм власності.

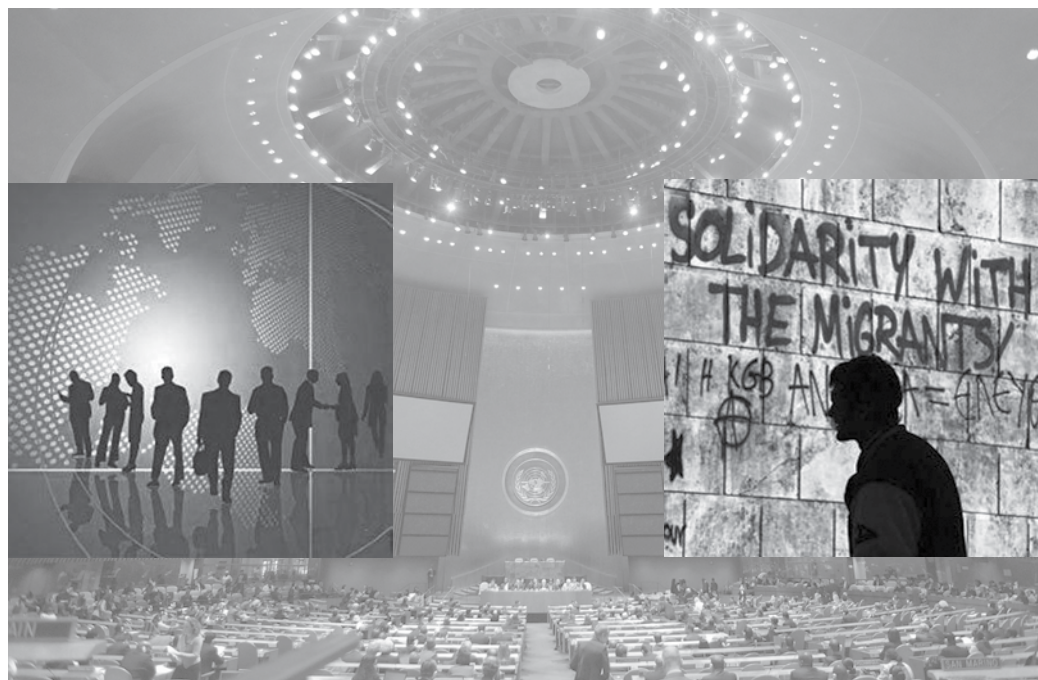
Крім спеціальних угод щодо трудових відносин, норми, які регулюють ті чи інші аспекти трудових відносин, включаються в деякі інші міжнародні договори, найчастіше — договори про правову допомогу.

З питань трудових відносин сторони можуть підкорятись обраному ними законодавству. Якщо ж такого вибору сторонами не зроблено, то використовується законодавство тієї країни, на території якої була виконана робота або повинна була бути виконана. Окремі положення про регулювання трудових відносин містяться також в Угоді про партнерство і співробітництво між Україною і Європейською Спільнотою.

Співтовариство буде прагнути забезпечити відповідний статус українських громадян, які на законних підставах працюють на території держави-члена, що не допускає жодної дискримінації з підстав громадянства в умовах праці, винагороди за працю або звільнення з роботи порівняно з їх власними громадянами.

Однак низка проблем у сфері захисту прав трудо-

вих мігрантів усе ще потребують вирішення. Якщо на регіональному рівні Україною підписано чимало угод, то на міжнародному, крім прийняття (ратифікації) конвенцій МОП, досі не парафровано та не ратифіковано Міжнародну конвенцію про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей 1990 року.

На нашу думку, ця Міжнародна конвенція надасть якісно нового рівня захисту прав українських трудових мігрантів. Її імплементація в національне законодавство сприятиме посиленню можливості працевлаштування мігрантів з України; запобіганню нелегальній міграції українців шляхом передачі регулювання потоку мігрантів офіційним службам та значного звуження функцій приватних агентів; зменшенню можливості утиску прав і примусового використання праці нелегальних мігрантів з України, рабської праці та работоргівлі; підвищенню соціальної захищеності

українців, які працюють за кордоном, зокрема, рівня охорони здоров'я, соціальних виплат і гарантій, отримання додаткової освіти та підвищення професійної кваліфікації.

Дуже важливим є те, що, на відміну від Європейської конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів 1977 р., Конвенція ООН стосується всіх трудових мігрантів – як легальних, так і нелегальних. Її ратифікація дасть Україні моральне право вимагати захисту своїх мігрантів у країнах Європейського Союзу, США та Канаді.

У Конвенції ООН уперше визначаються права, що поширюються на певні категорії трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей, зокрема, прикордонних, сезонних трудящих, моряків, найнятих на судна іноземних компаній, працівників, зайнятих на стаціонарних прибережних установах (платформах), а також тих, хто працює не за наймом.

Конвенція передбачає

обов'язок держави-учасниці забезпечити ставлення до трудящих-мігрантів, які перебувають на її території або під її юрисдикцією, не менш сприятливе, ніж до власних громадян.

Складною проблемою також є захист прав моряків. Кожен із них намагається знайти кращий, на його погляд, і вигідніший за рівнем оплати варіант працевлаштування на іноземному судні і звертається до сумнівних кріюінгових компаній (іноземних та вітчизняних), наймається до непорядних судовласників, які не дотримуються своїх обіцянок. Основна проблема полягає в тому, що практично неможливо надати будь-яку дієву допомогу морякові, який виїхав із країни і працевлаштувався нелегально, без наявності у найманого працівника копії трудового договору. Однією з проблем українського моряка, як спеціаліста, останніми роками стала невисока професійна підготовка та неволодіння іноземними мовами. Це

впливає на умови праці, рівень оплати та ставлення роботодавця до моряка.

У 2006 р. було прийнято Конвенцію про працю в морському судноплаванні, що охоплює всі сучасні норми міжнародних конвенцій і рекомендацій у цій сфері. Документ встановлює міжнародні мінімальні норми, покликані забезпечити гідні умови праці моряків, водночас, надаючи рівні умови конкуренції для сумлінних власників суден, які ходять під прапорами країн, що ратифікували зазначену конвенцію.

Згадана Конвенція набула чинності 20 серпня 2013 року. На сьогодні її ратифікувала 51 країна із загальним тоннажем флоту 76,2% світового обсягу.

Документ, об'єднавши в собі понад 70 нормативно-правових актів у галузі морського торговельного судноплавання, вважається четвертою складовою, що доповнила перелік найважливіших міжнародних нормативних документів, таких, як Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі 1974 р. (СОЛАС 74), Міжнародна конвенція по запобіганню забруднення з суден 1973 р. (МАРПОЛ-73/78), Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти (ПДНВ-78/95).

На думку багатьох експертів, ратифікація в Україні Конвенції Міжнародної організації праці «Про працю в морському судноплаванні» дала б можливість захистити наших моряків від дій недобросовісних роботодавців.

Анатолій ЗЛЕНКО,
магістр міжнародного права

Історія світової дипломатії: інституції та практика (погляд сучасного історика)

Рецензія на навчальний посібник: Григор'єва Т.Ю. **Історія дипломатії: від давнини до кінця XVIII ст. – 2-ге вид. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. – 177 с.**

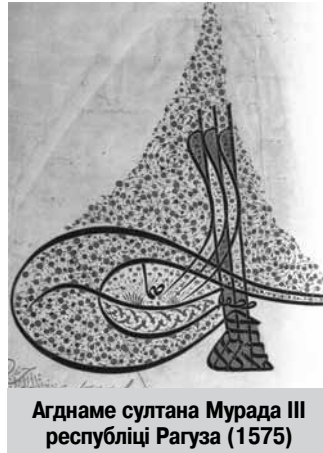
На початку 2015 р. побачив світ новий навчальний посібник Тетяни Григор'євої: *Історія дипломатії: від давнини до кінця XVIII ст.* (Київ, 2015). Пані Григор'єва – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Автор поставила перед собою завдання ознайомити студентів і всіх, хто цікавиться дипломатичною історією, з надбаннями сучасної історіографії домодерної дипломатії з наголосом на основних принципах дипломатичної комунікації та репрезентації, уявленнях про право війни і миру та відповідному понятійному апараті, принципах укладення та оформлення договорів, а також функціях і повноваженнях послів в історичному контексті Античності, Середньовіччя, Ренесансу, Реформації та Просвітництва. У цілому це видання присвячено різнобічним аспектам дипломатичного мистецтва і дипломатичної майстерності домодерного часу (до початку XIX ст.).

Автор у вступі привертає увагу своїх читачів до особливостей предмета дослідження: «Історія дипломатії домодерного часу прин-

ципово різниться від історії дипломатії модерного часу, по-перше, репертуаром джерел (коли досліднику часто не доступні, наприклад, протоколи переговорів, а натомість він повинен керуватися хроніками, листами чи записами, віддаленими від події у відстані й часі); по-друге, браком сформованих національних держав у сучасному розумінні цього поняття; по-третє, браком юридично оформленої всесвітньої системи міжнародних відносин» (с. 5).

Авторська подача матеріалу характеризується міждисциплінарним характером дослідження: історія дипломатії презентується в тісному зв'язку з літературними й подорожніми студіями. Адже дипломатичні щоденники були водночас і подорожніми нотатками: вони пропонують багатий матеріал не лише для вивчення переговорів у процесі підписання мирних угод, а й для аналізу подорожнього досвіду посла, у тому числі його відчуття простору, етнографічних спостережень, маркування «свого» і «чужого». Чимало вартих уваги праць також використовують літературні твори для визначення ролі дипломатів і дипломатії у

той чи інший період, зокрема для пояснення значення посередництва, а також тієї системи цінностей, що уможлиблювала переговори й довіру сторін одна до одної.

Роль дипломатії як знаряддя зовнішньої політики держави завжди була надзвичайно впливовою, тому автор у навчальному посібнику приділила належну увагу питанням теорії та історії дипломатії, дипломатичній службі в історичній ретроспективі.

Багатий фактологічний матеріал для розуміння витоків дипломатії, як одного з видів державної діяльності, автор подає у п'яти тематичних блоках-лекціях.

Особливий інтерес, на погляд рецензента, викликає розділ – «Дипломатія ранньомодерного часу», присвячений актуальним питанням світової дипломатії, особливостям розвитку європейської дипломатії, а саме: нововведення ренесансної дипломатії;

УДК 94: 327

шлюбна дипломатія в ранньомодерній Європі; практика укладення договорів; державний інтерес як новий вимір європейської дипломатії XVII ст. (с. 69-113). Також привертає увагу підрозділ: «Теорія і практика балансу сил XVIII століття» (с. 116-120), у якому аналізуються чинники формування глобальної системи міжнародних відносин та унаочнюються теоретичний і практичний виміри європейського балансу сил. Автор також не оминула й таємну дипломатію досліджуваного періоду, що надає дипломатичним відносинам особливого колориту (с. 123-125).

Читач зі сторінок цього видання дізнається про організацію візантійської дипломатичної служби (с. 55-57), специфіку і нововведення ренесансної дипломатії (с. 69-85), церемоніал посольського прийому в Стамбулі (с. 103-105), конгресову дипломатію (с. 116-117), особливості функціонування європейської дипломатії XVIII ст. (с. 124-125) тощо.

Професіоналізація дипломатії у XVIII ст. відбувалася під впливом просвітницьких уявлень про те, що кожна людина повинна мати своє місце в суспільстві та займатися своєю справою. Утім, хоча відповідна освіта набувала дедалі більшого значення, лише її було недостатньо

для успішної дипломатичної кар'єри. Тобто дипломата не можна було зростити в кабінетних умовах, а подорожі залишалися одним із обов'язкових елементів професійної освіти. Наприклад, уже в 1779 р. британський посол, описуючи свого колегу з Неаполя, зауважив, що той є «лише освіченою людиною», яка мало підходить для ведення справ.

Важливою віхою на шляху підготовки професійних дипломатів стало відкриття в 1712 р. Дипломатичної (Політичної) академії в Парижі, яка прийняла на навчання 6 студентів. Окрім обов'язкової роботи в дипломатичному архіві в Луврі, тричі на тиждень згідно із призначеною географічною спеціалізацією студенти вивчали іноземні мови (німецьку, італійську, іспанську), історію, право – як за зразками античної філософії, так і за сучасними «підручниками» з дипломатії, наприклад, «Посол і його функції» Абрахама де Вікфора (1682 р.) та «В який спосіб домовлятися з державцями» Франсуа Кал'єра (1716 р.).

Попри те, що академію

невдовзі було закрито, вона подала важливий приклад і протягом наступних років подібні навчальні заклади було відкрито в Оксфорді, Кембриджі, Берліні й Страсбурзі. Зокрема, випускниками Страсбурзької політичної (дипломатичної) академії були майбутні видатні урядовці й дипломати Клеменс Лотар фон Меттерніх (1773-1859 рр.) і Шарль Моріс Талейран (1754-1838 рр.).

Розгляд усього комплексу теоретичних, методичних і науково-практичних складових навчального посібника дає можливість констатувати, що Тетяні Григорівській вдалося виконати поставлені перед собою завдання. До достоїнств видання можна також віднести те, що воно містить додатки з текстами основних документів, що регулюють відносини у сфері дипломатичної діяльності досліджуваної доби, а також – дипломатичний глосарій (с. 150-152) і досить об'ємну бібліографію з історії дипломатії від найдавніших часів до кінця раннього Нового часу (початок XIX ст.).

Навчальний посібник Т. Ю. Григорівської є першою

у вітчизняній науці роботою, яка дає повну, методично обґрунтовану та узагальнену характеристику предмета дослідження.

Гортаючи це видання, читач дізнається про основні етапи становлення та розвитку світової дипломатії, про те, як велися дипломатичні переговори в різні історичні епохи: у добу фараонів, в Античній Греції та Стародавньому Римі, Середньовічній Європі та Європі доби раннього Нового часу, а також – хто і яким чином вирішував долі держав і народів в історико-часовому та просторово-часовому контексті.

У рецензованому виданні знайшли відображення новітні дослідження, однак його особлива цінність – особистісні напрацювання автора. Ця книга – значне явище в новітній зарубіжній історіографії, яке може вплинути на напрям теоретико-методологічних пошуків у сучасному знанні.

Спираючись на архівні матеріали, широку джерельну базу і документи, упроваджені в науковий обіг уперше або маловідомі широкому загалові, автор подала власне бачення методологічних підходів до дослідження дипломатичної історії, зробила узагальнення, аналізуючи контрверсійні погляди попередніх дослідників.

Як і будь-яка науково-методична та творча праця, рецензований навчальний посібник не позбавлений певних недоліків. Зокрема, хотілося б висловити зауваження-побажання авторові до наступних перевидань – включити до посібника в більшому обсязі матеріали з історії та дипломатії держав Сходу

– Індії, Японії, Китаю – що, безперечно, надасть виданню глибшої змістовності, внесе елемент компаративного (порівняльного) аналізу особливостей та національних надбань дипломатичних практик досліджуваного періоду.

У цілому ж, студенти, слухачі й викладачі отримали у своє розпорядження доброякісний, змістовний, виважений у науково-теоретичному і методичному плані та виданий на належному поліграфічному рівні навчальний посібник.

Рекомендуємо нашим читачам цей новий навчальний посібник і сподіваємося, що він зацікавить їх, а студентам-міжнародникам і слухачам Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ допоможе в засвоєнні навчальних курсів «Компаративна історія, теорія і практика дипломатії», «Світова дипломатія» і «Дипломатія іноземних держав».

Хочеться сподіватися, що цей навчальний посібник стане корисним для майбутніх дипломатів, яким він і адресований у першу чергу, а також для тих, хто цікавиться сучасними підходами до дослідження історії дипломатії домоделного періоду та нововведеннями в дипломатичній практиці раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.).

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
перший проректор
Дипломатичної академії
України при МЗС, кандидат
історичних наук, доцент
кафедри дипломатичної та
консульської служби,
заслужений працівник
освіти України

Функціонування іноземних представництв в Україні – 2015

За сприяння Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв 19 лютого 2015 р. у конференц-залі готелю «Експрес» було організовано та проведено семінар «Функціонування іноземних представництв в Україні – 2015». Правові та фінансові аспекти діяльності у зв'язку зі змінами законодавства України». У роботі семінару взяли участь 64 іноземні представництва, з яких зокрема 14 посольств, акредитованих в Україні. Захід відвідали представники посольств ОАЕ, Португалії, Куби, Фінляндії, Польщі; іноземних представництв, таких як: «ТОВ «Джонсон & Джонсон», Офіс зв'язку НАТО в Україні, Європейського Союзу, «Бі-Бі-Сі» та інші. У ході семінару розглянуто важливі питання організаційно-правового спрямування.

Відкрив семінар генеральний директор ДП «ГДП» Павло Кривонос,

який наголосив на важливості подібних заходів у зв'язку з реформуванням правової системи України, також учасників було поінформовано про напрями діяльності Генеральної дирекції. Особливою гордістю є те, що колектив організації знайшов можливість для збереження та функціонування філії ГДП у місті Ялта на законодавчому рівні. У межах України – це унікальний досвід. Генеральна дирекція – перша організація, якій вдалося зареєструвати майно в Криму, відкрити рахунок у Москві, щоб зберегти заробітну плату співробітникам, та розпо-

чати процес оформлення ліцензії. Павло Кривонос наголосив на готовності ділитися таким досвідом.

Керівник компанії ТОВ «Інформ Актив», експерт-практик із бухгалтерського та податкового обліку представництв-нерезидентів Ірина Гончаренко розповіла присутнім про особливості оподаткування,

звітності, бухгалтерського обліку в іноземних представництвах, зупинилася на нововведеннях, які набули чинності з 1 січня нинішнього року. У ході семінару порушувалися питання про новий підхід визначення «постійного» представництва; оподаткування прибутку представництв нерезидентів; податку на репатріацію, курсові різниці; електронної системи адміністрування ПДВ і нових податкових накладних. Було приділено увагу продажу основних засобів, їх обліку та оподаткуванню у представництвах.

Тетяна Мойсеєнко, директор Навчального центру «ДОМІНАНТА», спеціаліст з трудового права, податковий консультант, постійний автор журналів «Кадровик України», «Заробітна плата», електронного бухгалтерського тижневика «Бухгалтер & Закон», обговорила з присутніми зміни в КЗоТ, питання трудового та соціального законодав-

ства, кадрове оформлення працівників у зв'язку з військовою мобілізацією. Також актуальними було визначено питання про новий закон і новий Фонд соціального страхування замість двох фондів (ФСС по ТВП та ФСС НВВ).

Доповідачі відповіли на численні запитання аудиторії.

– Нам дуже приємно, що у своїх відгуках учасники семінару відзначили належну організацію та продуктивність здійсненої роботи, – розповів генеральний директор ДП «ГДІП» Павло Кривонос. – Зокрема присутнім сподобалися змістовні виступи лекторів. Матеріал, на

їхню думку, було викладено в доступній формі. Дуже важливо, що інформацію подавали через призму практичних відповідей на запитання, які

виникали в процесі роботи.

Присутні зауважили й те, що організаторами семінару було ретельно підібрано роздатковий

матеріал, який, на думку багатьох, стане чудовою допомогою для бухгалтерів цієї сфери.

Працівники ГДІП потурбувалися, щоб і кавабрейк, і обід були організовані належним чином, що стало нагодою для учасників семінару поспілкуватися з колегами з інших представництв у неформальній обстановці. Присутні висловили надію на подальше навчання в рамках семінару, яке сприяє їхньому професійному вдосконаленню, дає змогу орієнтуватися та застосовувати на практиці нові фахові документи відповідно до реалій і чинного законодавства.

Угода про співпрацю

На урочистому засіданні вченої ради 24 лютого 2015 р. було підписано угоду про співпрацю між Генеральною дирекцією з обслуговування іноземних представництв та Національним педагогічним університетом імені М.П. Драгоманова з метою надати дружнім відносинам між обома організаціями офіційного підґрунтя для поглиблення та подальшого розвитку взаємівідної співпраці.

Під час підписання угоди зазначалося, що видання

Генеральної дирекції сприяють висвітленню наукових розробок представників університету. Постійними авторами та членами редакційної колегії, зокрема наукового щорічника «Україна дипломатична», є, наприклад, ректор університету Віктор Андрущенко, проректор Володимир Лавриненко, професори Володимир Бех, Микола Бойчук та інші знані представники професорсько-викладацького складу цього навчального закладу.

Обстоюючи необхідність більш тісної співпраці, виступаючі підкреслювали, що редакційний колектив видань ГДІП прагне заручитися підтримкою насамперед Інститутів української та іноземної філології у зв'язку з потребою кваліфікованого перекладу та редагування наукових статей у вагомих за обсягом виданнях.

На урочистому засіданні було обговорено перспективи майбутньої взаємодії,

визначено пріоритетним створення проекту «Дипломатичний клуб», у рамках якого планується проводити зустрічі студентства та професорсько-викладацького складу університету з представниками іноземного дипломатичного корпусу, акредитованого в Україні, для обміну думками про розвиток дипломатичних, економічних, політичних і культурних відносин з різними країнами світу.

За інформацією ГДІП

Від Гааги до Шимбулаку – ПОГЛЯД МИТЦЯ

Наприкінці року мені випала нагода побувати в Гаазі – чарівному нідерландському місті, яке, зокрема, уособлює правосуддя та боротьбу з міжнародним тероризмом. Адже саме тут розташований Міжнародний кримінальний суд – перший міжнародний орган карної юстиції. І саме цей суд має право розслідувати діяльність осіб, відповідальних за злочини проти людства та геноцид. Тож, досить символічно, що в нинішній атмосфері військової агресії та зазіхання на територіальну цілісність України з боку РФ, саме у Гаазі наприкінці 2014 р. фундація Matrix Orange (президент Наталія Буряник) спільно з Фондом сприяння розвитку мистецтв (директор Юрій Круліковський) і Посольством України в Королівстві Нідерландів презентували мистецький проект-дебати «Мистецтво, Культура та Революція: вплив турбулентних часів на творчість митців (натхнення Україн-

ського ЄвроМайдану)».

Як було сказано в анонсі цього заходу: «Рік потому ми озиремося назад на цей історичний період, з акцентом на ролі художників на лінії боротьби за свободу та справедливість...» Сьогоднішні трагічні події надали цьому заходу ще більшої гостроти та актуальності. Було цікаво обмінятися думками про те, як скрутні часи впливають на творчість; яку роль може відіграти мистецтво під час революції; яким був вплив подій річної давнини на Майдані на українських художників?.. Звісно, цим не обмежувалося наше спілкування з аудиторією, у якому окрім мене взяли участь й інші гості – художник Владислав Шерешевський, кореспондент Флоріс Аккерман. Також у рамках дискусії відбулася Skype-розмова з представником Київського національного університе-

ту театрального мистецтва, кіно і телебачення, режисером Дмитром Тяжловим, було продемонстровано документальний фільм «Love Share».

Особисто я отримав справжній позитивний заряд, почув багато суджень щодо своїх робіт; думок про вплив минулих і сьогоднішніх подій на власний творчий доробок, роль художника на тлі соціальних змін у суспільстві тощо. Тим більше, що в дискусії взяв участь Надзвичайний і Повноважний Посол України у Нідерландах Олександр Горін.

Щодо естетичних вражень від поїздки відзначу, що сама по собі Гаага – невеличке європейське місто, яке ввібрало дивовижний симбіоз минулого та сьогодняшнього. Старовинні будівлі тут по-сусідськи співіснують із сучасною архітектурою, не порушуючи цілісної гармонії образу цього історичного полісу. Енергетика середовища – чиста й

відкрита, тут по-домашньому затишно. Водночас, не полишала думка: одна лише назва міста – Гаага – має наводити жах на тих, хто зараз здійснює людиноненавистницьку політику підбурювання, брехні та війни. Гаага чекає на них. Але зовсім не для розваг, а як місце покарання, де має вершитися справедливий суд над цими міжнародними злочинцями сучасності.

З такими відчуттями я залишав Нідерланди, насичені затишним західноєвропейським середньо-

віччям, органічно поєднаним з усіма принадами цивілізованого життя. І так уже сталося, що невдовзі літак переніс мене зовсім в іншу частину землі, далеко на Схід, до Казахстану. Тут, на горі Шимбулак, на вершині 3200 метрів можна було на всі груди вдихнути трохи розрідженого, але надзвичайно чистого гірського повітря та повністю розчинитися в сяючій білизні вер-

хочуть разом будувати дружні стосунки між нашими народами. Дорогого це варте!

І коли я повернувся з Казахстану додому, перше, що хотів усім порадити: обов'язково приїздіть у гори – хоча б зрідка, хоча б раз на декілька років. Саме там повною мірою можна відчути світовий спокій і усвідомити всю дріб'язковість і марність намагань з боку неадекватних правителів, які штовхають людей на

шин, які оточують тебе з усіх боків. Чим не рай для художника!

Утім, не було б такої душевної ідилії, якби я мало не на кожному кроці не відчував доброзичливості, з якою мене зустрі-

чали найрізноманітніші люди, тим більше дізнавшись, звідки до них завітав. Вони щиро запевняли, що хочуть жити в мирі,

смерть заради власних амбіцій. Перед лицем Вічності – вони нікчемні і шлях їхній пролягає у порожнечу й забуття...

Володимир ХАРЧЕНКО,
фотохудожник,
письменник, музикант

